

PUBLIKACIJE MESTNEGA ARHIVA LJUBLJANSKEGA

Razprave zv. 1

Dr. Vlado Valenčič

**Agrarno gospodarstvo
Ljubljane
do zemljiške odveze**

Ljubljana 1958

Vlado Valenčič

AGRARNO GOSPODARSTVO LJUBLJANE
DO ZEMLJIŠKE ODVEZE

V s e b i n a

	S t r a n
1. Predmet in viri	1
2. Kmetijska zemlja v območju Ljubljane	4
3. Formiranje mestne agrarne posesti	8
4. Polje, obdelovanje in posestne razmere	13
5. Travniki in pašniki	20
6. Deželskosodne gmajne	27
7. Prodaja in razdelitev mestnih zemljišč	33
8. Poljedelstvo	45
9. Živinoreja	56
10. Kmetški podložniki pod magistratnim zemljiškim gospodstvom.....	61
11. Pripombe k denarju in meram	68

Priloga: Karta Ljubljane s predmestji

Naklada 250 izvodov. Lastna cena 240 din. Plačilo se odreja na zbirni račun OLO Ljubljana št. 600-70 - 329.369. Razmnožil Zavod za statistiko OLO-Ljubljana. Založil Mestni arhiv Ljubljanski. Zanj odgovarja dr. Sergij Vilfan.

1 PREDMET IN VIRI

Ljubljana kot tudi druge naše stare meščanske naselbine so bile v prvih razdobjih svojega razvoja še neposredno in tesno povezane z agrarnim gospodarstvom, prvi meščani so bili obenem poljedelci. V dobi, ko je Ljubljana postala mesto, to je bilo, kot se domneva, v prvi polovici XIII. stoletja. ¹ Je bilo tudi mestno prebivalstvo še v znatni meri navezано nase glede kritja svojih potreb po kmetijskih proizvodih. Samooskrba je le polagoma izgubljala na pomenu in tako se je mestno prebivalstvo postopoma osamosvajalo od zemlje in poljedelstva, čeprav še do današnjih dni niso bile pretrgane vse vezi med mestom in kmetijstvom. Saj nam ravno primer Ljubljana kaže, da je znaten del prvotnega mestnega ozemlja bila kmetijska površina, polja, travniki in pašniki, in da je ostalo tako pravzaprav tudi v času, ko sta moderna industrija in promet na novo izoblikovala zunanje mestno lice.

Povezanost mestnega prebivalstva s kmetijstvom je zavzemala razne oblike, ki so se skozi stoletja tudi spreminjale. Gotovo so bili v začetku med mestnimi prebivalci tudi poljedelci, ki jim je bilo kmetijstvo glavna zaposlitev, poleg takih so bili številni meščani, ki so opravljali kakšen meščanski poklic, se ukvarjali s trgovino ali rokodelstvom, obenem pa obdelovali nekaj polja in redili živino. Bogati meščanski trgovci so kupovali zemljišča tudi zaradi donosnega nalaganja svojega denarja. Tako je marsikateri meščan prišel v vrste fevdalnih zemljiških gospodov. Gospodarsko pomemben delež mestnega prebivalstva v fevdalni dobi je predstavljalo plemstvo in duhovščina. Plemstvo in cerkev sta bila poleg deželnega kneza glavna zemljiška lastnika in kot taka z agrarnim gospodarstvom v najtesnejši zvezi. V območju mesta so ležale pristave raznih posvetnih in cerkvenih gospodov, deželnega glavarja, vicedoma, škofa, komende nemškega viteškega rada, pozneje še jezuitskega kolegija itd., ki so bile sedež pomembnejših kmetijskih obratov. V mestu so imele svoj sedež ustanove kot meščanski in dvorski špital, oba sta imela obširno zemljiško posest, poleg podložnih zemljišč tudi zemljišča, ki sta jih obdelovala v lastni upravi, torej lastne kmetijske obrate.

Namen pričujoče razprave je, da pokaže agrarno gospodarstvo Ljubljane v fevdalni dobi. Zato bo najprej treba ugotoviti območje in, kolikor dopuščajo viri, tudi obseg in vrsto kmetijskih površin, ki so služile mestnemu prebivalstvu pri njegovem agrarnem gospodarstvu. V zvezi s tem bo treba obravnavati vprašanje lastninskih in posestnih razmer, načina izrabe kmetijskih zemljišč, vprašanje gospodarstva s skupnimi zemljišči in razdelitve teh zemljišč. Spremembe v načinu obdelovanja zemlje in v izbiri poljskih kultur, njihovem medsebojnem razmerju in donosih posameznih pridelkov nam bodo odkrile, kako se je razvijalo kmetijstvo v Ljubljani in njeni okolici. Po vrstah uporabljanega orodja bo mogoče vsaj delno spoznavati načine obdelovanja zemlje. Podatki o živinoreji so sorazmerno bolj skopi kot iz poljedelstva, vendar si bomo mogli z njihovo pomočjo napraviti vsaj približno sliko o pomenu, ki ga je v prejšnjih stoletjih imela živinoreja za kmetijstvo na mestnem ozemlju in za preskrbo mestnega prebivalstva z živinskimi proizvodi. Na primeru nekaterih posestev v mestnem okolišju, obeh špitalskih, škofijskega, deželnega glavarstva, jezuitskega itd., bo mogoče dobiti nekaj vpogleda v pomembnejše stare kmetijske obrate.

Ne mislim se v tej razpravi podrobneje ukvarjati z zemljiškimi gospostvi v Ljubljani. Razvoj zemljiških gospostev v Ljubljani in njeni okolici je obdelal Blaznik, v svoji razpravi je obravnaval deleže zemljiške posesti, ki so jo razna gospostva imela v Ljubljani in okolici kakor tudi spremembe, drobljenja in združevanje posesti v rokah posameznih zemljiških gospodov, ter odnose zemljiških gospostev do podložnikov glede dajatev in tlake. ² Ponekod se bom na njegove ugotovitve skliceval, vprašanj, s katerimi se ukvarja, pa nisem vzel v okvir razprave.

Viri, ki so mi služili, niso bili za vsa vprašanja ter vso dobo v enaki meri na razpolago. Za čas do začetka XVI. stoletja razpolagamo le z omejenim številom listin in registrov, ki se nanašajo delno na nakup ali prodajo kmetijskih zemljišč na ozemlju mesta ali na ureditev uporabe skupnih zemljišč, največkrat je šlo za reševanje sporov med različnimi uživalci skupnih zemljišč. Listine kot viri za razdobje do XVI. stoletja so največ iz mestne privilegijske knjige v Mestnem arhivu in so objavljene, nadalje sem uporabljal regeste v repertoriju ljubljanskih srednjeveških listin. ³

S XVI. stoletjem postanejo zapisniki sej mestnega sveta važen vir, ker vsebujejo številne sklepe glede mestnih zemljišč, iz katerih se more posneti, pod kakšnimi pogoji je mesto dovoljevalo meščanom užitek mestnega polja in travnikov ter tudi način, kako so meščani ta zemljišča izkoriščali.⁴ Od 1581 naprej imamo mestne knjige dohodkov in izdatkov, deloma s prilogami.⁵ Iz teh se ne vidi le, koliko so mestu zemljišča prinašala ampak zlasti, katerim okoliškim vasem in pod kakšnimi pogoji je bila dovoljena košnja in paša na posameznih mestnih travnikih in pašnikih. Te podatke izpopolnjujejo mestni komorni urbarji za dobo po l. 1620, v njih je navedena mestna posest, užívalci in dajatve, deloma tudi izmere zemljišč posameznih užívalcev. K mestnim komornim urbarjem pridejo pozneje še urbarji za zemljiško posest, ki si jo je mesto pridobilo z nakupom od vicedoma, komende, šentpeterske cerkve in stolnega kapitlja.⁶ Mnogo zanimivega za zgodovino agrarnega gospodarstva vsebujejo poleg urbarjev računске knjige z dohodki in stroški posameznih kmetijskih obratov v lasti meščanskega in dvorskega špitala ter škofije. Računske knjige meščanskega špitala, ki so ohranjene, ne sicer v celoti, ampak le za posamezna leta XVII. in XVIII. stoletja, navajajo količine in vrsto posevkov ter pridelkov, število živine in njenega letnega prirastka; iz izdatkov se da razbrati, kakšno orodje se je uporabljalo, kakšna semena in sadike je špital kupoval za svoje posestvo in mnogo raznih drugih podrobnosti.⁷ Podobno je z računi dvorskega špitala⁸ in računskimi knjigami oskrbnika škofijske pristave, od katerih je prva iz l. 1607.⁹ Kot dopolnitev k računskim knjigam služijo za škofijska posestva zlasti škofijski inventarji, sestavljeni po smrti posameznih škofov; v nekaterih so podrobno popisana polja s tedanjimi posevki, ne manjka tudi navedba živine, konj in goveda ter perutnine.¹⁰ Nekaj inventarjev je ohranjenih tudi za dvorski špital.¹¹

Tako kot mestni urbarji za ljubljanska zemljišča odkrivajo marsikaj o načinu in pogojih izrabe zemljiške posesti tudi urbarji raznih zemljiških gospostev, ki so imela zemljiško posest v Ljubljani in njeni okolici. Naj omenim tu le najpomembnejše kot urbar nemške viteške komende iz l. 1490¹², urbarje meščanskega špitala iz 1541, okrog 1568 ter 1630¹³, deželnega glavarstva iz 1571¹⁴ ter vicedomska iz 1496 in 1527¹⁵. O jezuitskih zemljiščih je ohranjen iz začetka XVIII. stoletja obširen popis, ki daje prav dobro sliko jezuitske posesti in pogojih obdelovanja.¹⁶

Za sredo in konec XVIII. ter začetek XIX. stoletja nam je bogato gradivo ohranjeno v rektificiranih dominikalnih aktih in tabelah, v jožefinskem in franciscejskem katastru.¹⁷ Rektificirani dominikalni akti in tabele, ki so bile v zvezi z davčnimi reformami Marije Terezije podajajo kar izčrpno sliko tedanjega kmetijstva v pogledu kultur, ki so jih gojili, o donosnosti zemlje, splošnih pogojih za kmetijstvo v posameznih občinah ter o živinoreji. To sliko izpopolnjuje jožefinski kataster, seveda le v občinah, za katere je ohranjen; za ozemlje Ljubljana sicer manjka, vendar nam podatki ohranjeni za davčno občino Stožice dopuščajo sklepe, kakšno je bilo kmetijstvo na vsem ljubljanskem polju. Ker so bila zemljišča tedaj izmerjena, imamo za ta čas kmetijske površine po posameznih vrstah zemljišč, njivah, travnikih, pašnikih in gozdovih. Vendar se zdi, da v arhivih ohranjeni podatki niso popolni in jih ni vedno mogoče vskladiti s podatki franciscejskega katastra iz l. 1825. Šele ta kataster nam je dal točne površine kmetijskih zemljišč po posameznih kulturah; kolikor so v tej razpravi uporabljani podatki o obsegu kmetijskih zemljišč, so vzeti iz franciscejskega katastra. Za nekatere ljubljanske davčne občine so se ohranili zapisniki o klasifikaciji zemljišč iz l. 1831; ti zapisniki obravnavajo vsa vprašanja v zvezi z donosom zemljišč, njihovim obdelovanjem, kolobarjem in vsebujejo podatke o stanju živine in njeni vlogi v prizadetih kmetijskih gospodarstvih.¹⁸

O razdeljevanju in prodaji mestnih skupnih zemljišče se je ohranilo bogato aktivno gradivo iz zadnjih desetletij XVIII. stoletja, tako da je mogoče te delitve spremljati skozi vse faze.¹⁹ Iz srede XVIII. stoletja datirajo razna prizadevanja države za pospeševanje in izboljšanje kmetijstva, razpoložljivi aktivni material ne zadeva samo Ljubljane, temveč je bolj splošnega značaja: za prikaz splošnih pogojev našega kmetijstva je uporaba tega gradiva koristna. Tako gradivo vsebuje za prvo polovico prejšnjega stoletja zlasti arhiv nekdanje kmetijske družbe za Kranjsko, ki je shranjeno v Državnem arhivu. Ko je v predmarčni dobi avstrijska monarhija organizirala statistično službo in je bil ustanovljen statistični urad na Dunaju, je bilo uvedeno redno zbiranje raznih statističnih podatkov. Delo zbiranja so opravljali upravni organi, med temi mestni magistrat. Tako so ostali v ljubljanskem mestnem arhivu osnutki statističnih poročil iz kmetijstva, n.pr. o stanju živine, posevkov itd.

Na literaturo sem se mogel pri tej razpravi naslanjati le v manjši meri. Pisci, ki so se

ukvarjali z zgodovinskim razvojem mest v preteklih stoletjih, so se zveze mest z agrarnim gospodarstvom dotikali kvečjemu le bolj mimogrede, tako da ta vprašanja niso bila obravnavana ne v splošnem in ne posebej za Ljubljano. Od literature, ki se ukvarja z zgodovino naših mest in posebej Ljubljane, so mi služile predvsem Zwittrove razprave²⁰ ter že omenjena Blaznikova razprava o zemljiških gospostvih v Ljubljani in njeni okolici. Največji del ljubljanske površine odpade na Barje. Osuševanje in kultiviranje ter sledeča kolonizacija Barja je bila že predmet obravnavanja v literaturi, od katere sem uporabljal Hohenwartov historiat osuševanja in Melikovi razpravi.²¹ Omeniti moram še Vrhovnika, ki je v svoji Zgodovini trnovske župnije obravnaval v zvezi z razvojem Trnovskega problema, ki so v tej razpravi obravnavani iz vidika celotne Ljubljane.²² Na raznih mestih svoje razprave se bom skliceval še posebej na literaturo, ki sem jo uporabljal, oziroma navajal avtorje, na ugotovitve katerih sem se v svojih izvajanjih naslanjal.

Viri :

1. Fran Zwitter, Starejša kranjska mesta in meščanstvo. Ljubljana 1929, str. 8 sl.-Ferdo Gestrin, Doneski k zgodovini Ljubljane v srednjem veku. ZČ V/1951, str. 192 sl.
2. Dr.Pavle Blaznik, Zemljiška gospostva v Ljubljani in njeni okolici. Rokopis v MALj, pripravljen za Zgodovino Ljubljane.
3. Repertorij srednjeveških listin v MALj, ki ga je sestavil arhivar Božo Otorepec.
4. MALj, zapisniki sej mestnega sveta Cod. I/1 - 123.
5. MALj, Cod.XIII/1 - 192.
6. MALj, Cod.XVI/1 - 112.
7. MALj, Cod.XV/1 - 19; iz začetka XVII. stoletja so špitalski računi ohranjeni v Kapiteljskem arhivu.
8. DAS, VicA fasc. I - 21, I - 24.
9. ŠKALj, Schaffer Ambts Raittung.
10. ŠKALj in DAS, VicA fasc. I - 22, škofijski inventarji
11. DAS, VicA fasc.I - 21 ; KapALj fasc. 108, št.4.
12. MALj, fotokopija.
13. KapALj; fasc. 64, št. 21.
14. DAS, RDA Ljublj.okrožje, fasc.8.
15. DAS, VicA fasc.I - 54 a.
16. DAS, Jezuitska posestva, knjiga št. 39.
17. Vse to gradivo hrani DAS.
18. MALj, Cod.XIX/1 - 4.
19. MALj, zlasti fascikli kresijskih aktov.
20. Fran Zwitter, n.o.m. ter Razvoj ljubljanskega teritorija, GV V-VI/1929-1930, ter K predzgodovini mest in meščanstva na starokarantanskih tleh, ZČ VI-VII/1952-1953.
21. Franz Graf von Hohenwart, Geschichte der Entsumpfung des Laibacher Beiträge zur Naturgeschichte, Landwirtschaft und Topographie des Herzogthums Krain. Ljubljana 1838. Anton Melik, Kolonizacija ljubljanskega barja Ljubljana 1927, ter Ljubljansko mostiščarsko jezero in dediščina po njem, Ljubljana 1946.
22. Ivan Vrhovnik, Trnovska župnija v Ljubljani, Ljubljana 1933.

2. KMETIJSKA ZEMLJA V OBMOČJU LJUBLJANE

Kakor je sedaj, ko razpolagamo s katastrsko izmeritvijo, lahko ugotoviti obseg kmetijske površine in način gospodarske izrabe zemljišč, tako je težavno ugotoviti, kakšna sta bila obseg in kultura zemljišč, ki so jih uživali in izkoriščali ljubljanski prebivalci v stoletjih, neposredno potem, ko je Ljubljana dobila značaj meščanske naselbine. Mestno področje, pa bodisi da pod tem razumemo obseg mestnega pomirja, to je ozemlja, na katerem je bil mestni magistrat upravna in sodna oblast, ali pa obseg mestnega zemljiškega gospodarstva, se je skozi stoletja spreminjalo.¹ Vendar za naš namen ni ne potrebno, ne važno ugotavljati vsakokrat en obseg ozemlja, ki je bilo podlaga mesta kot upravne in sodne enote. Dejansko je Ljubljana kot mesto v gospodarskem in zemljepisnem pomenu segala preko svojih upravnih mej na ozemlje komendskega, kapiteljskega in drugih gospodarstev. Pri obravnavanju ogradnega gospodarstva Ljubljane hočem zajeti mesto v najširšem območju, to je na vsem ozemlju, kjer so mestni prebivalci, ne le meščani, ampak tudi pripadniki drugih stanov, plemstva in duhovščine, neposredno izrabljali zemljo za kmetijske namene. Tudi to območje se je spreminjalo, zlasti se je spreminjala kulturna, za kmetijstvo sposobna površina.

Pravzaprav bi moral pritegniti v ta okvir vsa kmetijska zemljišča izven Ljubljane, ki so bila last ljubljanskih prebivalcev in so služila njihovem kmetijskemu gospodarstvu. To je izvedeno le za zemljiško posest v okolici Ljubljane, ki je pripadala raznim gospodarstvom s sedežem v Ljubljani in so jo od tod obdelovali, n. pr. posest deželnega glavarstva, špitala in cerkvena, ne pa za razno plemiško in meščansko posest, ki v celoti itak ne bi bilo mogoče obseči, ker je bila razstresena tudi v večji oddaljenosti od Ljubljane. Kmetijska zemljišča v mejah ljubljanskega pomirja so obdelovali in uživali delno tudi prebivalci okoliških vasi, ponekod je njihov delež pri izkoriščanju ljubljanskih zemljišč celo naraščal in presegal delež mestnih prebivalcev. Ker sem si postavil nalogo, da obravnavam agrarno gospodarstvo mesta, so ta zemljišča in gospodarstvo z njimi ravno tako predmet te razprave. Kot je kmetijsko gospodarstvo mestnih prebivalcev posegalo na zemljišča preko mestnih mej, tako so tudi okoliški kmetje posegali na ljubljanska kmetijska zemljišča. Točna razmejitev med kmetijskim področjem mesta in okolice za ugotovitev razvoja agrarnega gospodarstva na mestnem ozemlju ni ne potrebna in ne mogoča, poleg tega se je tudi stalno spreminjala. V glavnem gre le itak za to, da zajamem v možnem obsegu mestno agrarno gospodarstvo.

Ne bom se ukvarjal v tej razpravi z gozdovi okrog Ljubljane, iz katerih si je mestno prebivalstvo preskrbovalo drva in stavbni les, ker sem to storil že na drugem mestu.² Na zemljišča nekdanjih mestnih goszdov, Mestnega loga in Rudniškega gozda, bomo naleteli tudi v tej razpravi, toda ne več kot zemljišča z gozdno kulturo, ampak kot zemljišča, ki služijo paši ali pa so bila spremenjena v travnike in njive. Največje spremembe v kulturni površini so nastale na Barju, kjer je bil prvotno le majhen del izkoriščen za kmetijstvo; z osuševanjem in kultiviranjem, ki je pričelo v manjšem obsegu že v XVII. stoletju, pa so bile pridobljene znatne nove površine zlasti travnikov.

Obdelovalna zemlja, polje, ki je služilo mestnemu prebivalstvu, je bilo v bližini mestne naselbine, v glavnem v mestnem pomirju. Travniki in pašniki so bili že bolj oddaljeni: nekatera skupna zemljišča, gmajne, ki so jih uživali tudi ljubljanski meščani, so ležala zlasti izven mestnih mej. Dokaj številni so viri iz raznih stoletij, v katerih se omenjajo taka skupna zemljišča, zlasti v zvezi s spori glede uživanja, kar dokazuje, da je bilo mestno gospodarstvo s temi zemljišči tesno povezano.

Ker ni mogoče površinsko zajeti in izkazati kmetijsko zemljo, ki jo je Ljubljana v stoletjih uživala, naj pokažejo izmere površin le za ozemlje mesta s predmestji, kako so bile razdeljene posamezne kulture na njegovem ozemlju. Prve podatke o tem nam je dal jožefinski kataster, ko so v zvezi z regulacijo zemljiškega davka izmerili zemljišča. Podatki iz l. 1785 v naslednji tabeli³, se nanašajo le na kmetijsko površino šestih ljubljanskih predmestnih davčnih občin, manjkajo podatki za mesto samo in za Krakovo; iz katerega razloga ni upoštevano mesto, se ne da ugotoviti, seveda je bila kmetijska površina v tej davčni občini neznatna, v glavnem je prišel v poštev le grajski grič za pašo. Krakovo je spadalo pod komendsko zemljiško gospodarstvo in verjetno zato ni prišlo v ta seznam.

Predmestje	Njive		Gozd		Vrtovi in travniki		Skupaj	
	oralov	kv. sežnjev	oralov	kv. sežnjev	oralov	kv. sežnjev	oralov	kv. sežnjev
Šentpetsko predm.	369	120	-	-	22	969	391	1 089
Kapucinsko predm.	123	1 397	-	-	23	9	146	1 406
Poljansko predm.	74	1 451	-	-	44	169	119	20
Gradišče	20	772	-	-	103	1 475	124	647
Karlovško predm.	19	1 249	46	200	1 457	1 165	1 523	1 014
Trnovo	3	1 495	618	1 536	2 826	1 234	3 449	1 065
S k u p a j	612	84	665	136	4 478	221	5 755	441

Šele franciscejski kataster nam je dal popolne podatke o površini celotnega ljubljanskega ozemlja in razdelitev po posameznih kulturah. Sicer sloni ta kataster, ki se je uveljavil l. 1825, na pregledanem in delno preurejenem jožefinskem katastru⁴, toda pri podatkih o površini in ne le o kulturah so ponekod znatne razlike, ki se ne dajo razložiti le z časovno razliko med obema katastroma.

Že številke jožefinskega katastra so pokazale, da je imela Ljubljana veliko površino kmetijstvu namenjenih zemljišč, iz franciscejskega katastra pa vidimo, da le prav mal odstotek površine ni služil kmetijstvu. Seveda kažejo številke franciscejskega katastra stanje kulture, kakršno je bilo takrat, v stoletjih pred tem katastrom je bilo stanje bistveno drugačno. Že primerjava med obema katastroma odkriva velike spremembe. L. 1785 je kataster izkazal 665 oralov gozdov, štirideset let pozneje so gozdovi obsegali le še 112 oralov in sicer v Karlovškem predmestju, to je bil gozd na Golovcu. Mestni log je prenehal biti gozd, značaj gozda je izgubil že v veliki meri v dobi pred jožefinskim katastrom, vendar se zdi, da so ga tedaj še vedno označevali kot gozd. Franciscejski kataster pa je našel na ozemlju Mestnega loga za 435 oralov travnikov z drevjem. Največje spremembe so bile pri površini travnikov, ki niso pridobili le na račun obeh nekdanjih mestnih gozdov, temveč so se povečali največ na račun osušenega Barja. Franciscejski kataster ima samo še 810 oralov barja (Moos), v pregledu površine po jožefinskem katastru tako označenih zemljišč sploh ni, mislim, da je izven dvoma, da je bilo tedaj barsko zemljišče v skupini travnikov in vrtov, ki je merila približno toliko kot vrtovi, vse vrste travnikov in pašnikov ter še barje skupaj. Pred osušitvijo Barja je bil le majhen del sposoben za travniško kulturo in tudi za pašo ni prihajalo v celoti v poštev. Saj je na Barju skoraj redno po štiri mesece na leto stala voda; vodna gladina je padla, ko je začela teči voda skozi novo zgrajeni Gruberjev prekop. Šele tedaj so se tla na Barju ob tekočih vodah osušila, deloma tudi v notranjosti, nastali so nekakšni travniki, ki jih je bilo mogoče kositi, četudi niso dajali dobrega sena.⁶ S postopnim kultiviranjem so povsod na Barju nastajali travniki in njive.

Polje je zavzemalo na mestnem ozemlju delež, ki se je po davčnih občinah zelo razlikoval. Pri Šentpetskem predmestju je v površini njiv precejšnja razlika med jožefinskim in franciscejskim katastrom, v podatkih iz l. 1785 so bila verjetno upoštevana le zemljišča podložna mestnemu magistratu ne pa drugim gospostvom, n. pr. škofiji, ki je imela v tej davčni občini svojo pristavo z obseznim poljem in še druga podložna zemljišča. Več kot polovica njiv v Ljubljani je ležala v Šentpetskem predmestju, temu je sledilo Kapucinsko predmestje, torej je velika večina njiv bila na ljubljanskem polju proti Savi. Karlovško predmestje in Trnovo sta, če so številke jožefinskega katastra vsaj približno zanesljive, pričela širiti obseg svojega polja s pridobivanjem njiv iz kultiviranega barskega zemljišča.

Razmerje med poljem in travniki ter pašniki-na oral njiv je prišlo ob uvedbo franciscejskega katastra nad 5 oralov travnikov in pašnikov - je seveda v veliki meri vplivalo na značaj kmetijstva in razvoj posestnih razmer na mestnem ozemlju.

Kulture	Ljubljana mesto		Poljansko predmestje		Karlovska predmestje		Šentpetrsko predmestje		Kapucinsko predmestje		Gradišče		Krakovo		Trnovo		Skupaj	
	oral.	kv. sežnj.	oral.	kv. sežnj.	oral.	kv. sežnj.	oral.	kv. sežnj.	oral.	kv. sežnj.	oral.	kv. sežnj.	oral.	kv. sežnj.	oral.	kv. sežnj.	oral.	kv. sežnj.
Zelenjavni vrtovi	5	482	12	169	2	1 407	7	360	7	887	5	1 057	6	1 598	9	1 402	57	962
Sadni vrtovi	3	428	4	830	7	443	1	748	.	.	1	342	17	1 191
Okrasni vrtovi	1 549	2	1 284	10	1 504	2	274	16	1 411
Vinogradi	.	393	.	.	.	1 103	1 496
Njive	.	.	70	843	23	951	475	715	132	404	29	553	20	601	56	1 592	808	859
Travniki	1	1 433	19	1 212	18	887	9	830	1	1 309	27	1 132	3	8	1 287	528	1 369	939
Travniki s sadovnjaki	1	118	2	280	25	659	.	1 163	.	.	12	940	.	.	1	267	43	227
Travniki z drevjem	346	51	303	11	1 108	435	1 503	499	60
Mokri travniki	140	76	25	1 100	165	1 176
Barski travniki	452	340	452	340
Pašniki	10	148	12	1 419	111	1 200	9	562	1	415	.	526	.	260	1 044	641	1 190	371
Pašniki s sadnim drevjem	515	515
Pašniki z drevjem	2	663	2	195	4	858
Gozdovi	112	362	112	362
Barje	810	790	810	790
Močvirja	191	.	191
Ribniki	6	725	1	192	.	.	7	917
Reke in potoki	5	96	14	1 222	9	1 548	3	851	1	1 521	114	813	149	1 251
Gramozne in peščene jame	1	651	.	1 531	2	582
Pustote	.	.	4	1 576	.	252	2	216	7	444
Cestne parcele	12	175	10	751	16	330	17	1 009	13	297	7	720	3	1 499	18	966	99	947
Stavbne parcele	23	697	8	781	3	1 333	14	1 260	19	616	9	1 127	2	1 592	7	48	89	1 054
Nepojasnjena razlika	759	759
	59	342	156	253	1 739	401	545	880	197	828	178	1 526	52	379	2 977	293	5 906	102

Viri :

1. Fran Zwitter, Razvoj ljubljanskega teritorija. GV V-VI/1929-1930, str. 138 sl.
2. Vlado Valenčič.Gozdovi in preskrba z lesom v stari Ljubljani. Gozdarski vestnik 1954, št. 6/7 .
3. MALj, Reg. I fasc. 10.
4. Maks Miklavčič, Predjožefinske župnije na Kranjskem v odnosu do politične uprave. Posebni odtis iz GMS XXV-XXVI/1944-1945, str. 6.
5. Pregled je sestavljen na podlagi izkazov o izrabi tal (Ausweis über die Benutzungsart des Bodens), ki so med protokoli k franciscejskemu katastru za posamezne davčne občine. Gradivo franciscejskega katastra v DAS. Pripominjam, da je pregled za Kapucinsko predmestje netočen, manjkala je površina okrasnih vrtov, ki sem jo sam dopolnil.
6. Baltazar Hasquet, Oryctographia carniolica oder physikalische Erdbeschreibung des Herzogthums Krain, Istrien ind zum Theil der benachbarten Länder. Zweyter Theil. Leipzig 1781, str. 1. - Franz Graf von Hohenwart, Geschichte der Entsempfung des Laibacher Morastes. Beiträge zur Naturgeschichte, Landwirthschaft und Topographie des Herzogthums Krain. Ljubljana 1838. 3. zvezek, str. 46.

3. FORMIRANJE MESTNE AGRARNE POSESTI

Ne samo agrarne, ampak tudi meščanske naselbine so se v začetku svojega razvoja skoraj redno naslanjale na skupna zemljišča, polja, travnike, pašnike in gozdove.¹ Skupna zemljišča so bila podlaga vaškega in prvotno verjetno tudi mestnega gospodarstva; v finančnem gospodarstvu mesta in med viri njegovih dohodkov so zemljišča imela pomembno vlogo če v poznejših stoletjih, ko je mesto dobilo donosnejše finančne vire javnega značaja.²

Že iz XIII. stoletja, torej iz dobe, ko je Ljubljana postala mesto, imamo dokaze, kako je bilo ljubljansko meščanstvo tesno povezano z zemljo, prvi meščani so obdelali polje. Znanih je več primerov, ko so ljubljanski meščani prodajali nemški komendi kmetije in njive, ki so se tedaj razprostirale v Krakovem, Gradišču in na Mirju. Prvi ljubljanski meščani so poleg svojih hiš na Starem trgu imeli povečini še sklenjena polja na levem bregu Ljubljanice.³ Iz poznejše dobe so se ohranile dokaj številne listine, ki izpričujejo nakup in prodajo kmetijskih zemljišč po ljubljanskih meščanih.⁴

Ni dvoma, da je ljubljansko mesto oziroma da so mestni prebivalci od vsega začetka uživali skupna zemljišča, gmajne, in tudi v poznejših stoletjih je kmetijstvo slonelo še v veliki meri na gospodarski skupnosti. Ta skupnost se je izražala v tedanjem načinu obdelovanja polja, v skupni paši in skupnih gozdovih. Ne razpolagamo z listinami, ki bi nam pojasnile, na kakšen način je bilo urejeno uživanje skupnih zemljišč in kakšne previce je do njih imelo mesto kot upravna in sodna enota. Pač pa imamo za XIV. in poznejša stoletja več virov za dokaz obstoja mestnih gmajn in njihovega užitka po ljubljanskih meščanih. Največ listin s takimi podatki je nastalo ob sporih med raznimi na istih zemljiščih zainteresiranimi strankami.

Kolikor mi je bilo mogoče ugotoviti, je do danes prva znana ljubljanska listina, ki omenja gmajno, iz l. 1370.⁵ Deželni glavar je Ljubljančanom odvzel gmajno, vojvodi Albreht in Leopold mu naročata, naj jo jim pusti v obsegu, kot so jo imeli. L. 1385 je dal vojvoda Leopold ljubljanskemu mestnemu sodniku in svetu dovoljenja, da prepovesta uporabo pašnikov in sekanja lesa tistim hišnim posestnikom v mestnem pomirju, ki nočejo plačevati davkov in izpolnjevati meščanskih obveznosti.⁶ Listini iz l. 1410 in 1450 urejata užitek komendskih podložnikov na mestnih gmajnah.⁷ Razna mestna skupna zemljišča, ki so jih uživali mestni prebivalci, so bila od mesta že precej oddaljena, ležala so na robu Barja proti Krimu, obenem z Ljubljančani so imeli tam svoje pravice vaščani tamkajšnjih vasi. Iz listine l. 1415 se vidi, da je bila Ljubljančanom in vaščanom Bresta priznana pravica paše in košnje na zemljišču pod Dolgim grabnom proti Studencu, vases Tomišelj, Vrbljene in Strahomer pa je bilo priznano zemljišče nad Dolgim grabnom proti Kamniku, ker je po zaslušanju pleničev, najstarejših meščanov in kmetov bilo ugotovljeno, da so zemljišča na tak način uporabljali. Spor se je verjetno večkrat ponovil, kajti sicer ne bi prizadete stranke občutile potrebe, da so si dale izdajati nove prepise listine iz l. 1415 po preteku več kot dveh stoletij.⁸ Na novo je bilo mogoče pridobiti pravico košnje na spornih zemljiščih le z dovoljenjem deželnega glavarja ali njegovega namestnika.

Deželni glavar je večkrat posegal v gospodarstvo z mestnimi zemljišči in je pri tem prihajal v spore z mestom. Ker je mestno gmajno dejal v zakup zunanjim ljudem, nemeščanom, verjetno okoliškimi kmetom, so se čutili meščani ovirani pri paši in setvi. Na pritožbo neščanov je vojvoda Friderik l. 1439 deželnemu glavarju zabičal, naj pusti meščanom užitek gmajne, ležeče na polju izven pomirja (ausserhalb des Purckhfridts im Veld gelegen), kot so ga oddavnaj imeli.⁹ Ker je v tej listini govor o gmajni na polju, o setvi in o dajanju zemlje v zakup, gre najbrž dejansko za njive, kjer so na strniščih po žetvi pasli živino. Dobro desetletje za tem se je mesto zopet pritoževalo zoper poseg deželnega upravitelja in vicedoma v mestne gmajne, dala sta ograditi pašnike okrog mesta, kamor so gonili živino na pašo meščani in tuji trgovci, ki so jo pripeljali za potrebe mesta. Gmajne sta dala ograditi in jih oddajala kmetom proti plačilu zakupnine. Vladar je l. 1451 ukazal, naj plotove podreta in uničita ter dosežeta, da bodo zemljišča, ki sta jih dala v zakup, zopet prosta (ledig machest), tako da bodo trgovci zopet mogli tja goniti na pašo za mesto namenjeno živino.¹⁰ Toda vladar je moral l. 1460 ponoviti svoj ukaz o odstranitvi plotov in prepoved razdeljevanja mestnih pašnikov med kmete proti zakupnini.¹¹

Čeprav je torej mesto pri uživanju skupnih zemljišč imelo zaščito deželnih knezov, je le trajalo stoletja, preden je prišlo do večje jasnosti glede posestnih pravic. Zdi se, da sta deželni

glavar in vicedom dajala prednost kmetom, verjetno svojim podložnikom v okoliških vaseh; razlog je bil pač v dajatvah, ki jih je na ta način eden ali drugi prejemal. Še sredi XVI. stoletja je mestni svet ugotavljal, da vicedom štiti meščane, ki so pokosili seno na mestni gmajni.¹²

Razen z neurejenostjo posestnih razmer, mislim, da je mogoče te spore razložiti v veliki meri z nastankom in razvojem mestne zemljiške posesti. Ljubljanska meščanska naselbina se je sicer po pridobitvi mestne avtonomije izločila iz deželnoknežjega gospostva, ostala pa je del komornega imetja kranjskih deželnoknežjih rodbin in kot tako pod njihovo oblastjo. Pred svojo izločitvijo in tudi pozneje je meščanska naselbina uživala razna zemljišča skupno s sosednimi vasmí, ki so bile ali postale podložne različnim zemljiškim gospostvom. Vsako gospostvo je skušalo potem povečati vpliv na skupne zemljišča v svojo korist, deželno glavarstvo in vicedom kot organa deželnega kneza pri tem prizadevanju nista zaostajala, temveč sta enostransko uveljavljala svojo višjo oblast, ko se je mesto šele borilo za lastno upravno in gospodarsko področje. Mestu se je posrečilo, da je v XVI. stoletju utrdilo svojozemljiško posest, vendar je le glede njiv na ljubljanskem polju uspelo, da jih zavaruje za izključen užitek meščanom, pri travnikih in pašnikih je moralo priznati pravico do soužitka številnim okoliškim vasem.

Iz srede XVI. stoletja je sklep, ki izpričuje, da je glede mestnega skupnega zemljišča, služega za polje, odločevalo mesto. Po tem sklepu ni smel nihče, ne bogat, ne reven obdelati na mestni gmajni več zemlje kot za dva ali tri dni obdelovanja. Kdor bi obdelal več, bi bil kaznovan.¹³ Ker je gmajna na ljubljanskem polju pripadala mestu, so bili meščani oproščeni dajatve 12 šilingov deželnemu glavarstvu, ki so jo morali dajati drugi podložniki, če so hoteli na tej gmajni pridelovati rž, oves, proso ali ajdo.¹⁴ Šele l. 1609 so bile meje mestnega polja točno določene. Deželnoknežji komisarji so pregledali gmajno proti Savi, določili, koliko pripada mestu, in postavili mejnike. Tedaj je bilo tudi sklenjeno, da se vsakemu, ki bi zoper prepoved sejal, za kazen odvzame pridelek v korist meščanskega špitala. Na spomlad je bilo odloženo sklepanje, koliko bo znašal meščanski delež, od katerega pa bodo izključeni podložniki komende, škofije in drugih gospostev, tudi če so meščani (ob Sy schon burger sein).¹⁵ Leto prej so komisarji določeni za pojezd gmajne okrog Ljubljane prosili za prepis pogodbe med deželnim glavarstvom in Ljubljano,¹⁶ iz tega sledi, da je bila mestu z neko pogodbo, ki se pa ni ohranila, zagotovljena popolna možnost razpolaganja nad gmajno, ki so jo uživali meščani, in je bil tedaj določen njen obseg.

Verjetno je seveda, da so bili omenjeni sklepi mestnega sveta ter pogodba z deželnim glavarstvom izraz dejanskega stanja in da tudi pred tem časom gospodarstvo z mestnim poljem ni bilo drugačno, da pa se je v tej obliki le postopoma utrjevalo. To bi dokazovali posegi mestnega sveta v upravo gmajne že pred tem časom, ko so bile njene meje določene. Leta 1571 je mestni svet prepovedal pašo živine na polju, ta sklep je bil sprejet v začetku julija, torej neposredno pred žetvijo, ni izključeno, da se je prepoved nanašala na strniščno pašo, ki je postala zaradi že splošne ajdove setve škodljiva in nedopustna. Drugi ohranjeni sklep o prepovedi paše je iz l. 1594. Tedaj je bila prepovedana paša na gmajni in sklenjeno, da bo postreljana živina, ki se na paši zaloti in je ne bi bilo mogoče ujeti, za ujeto živino je bila določena denarna globa.¹⁷ Ta prepoved izdana spomladi, je brezdvoma zadevala mestno polje, kajti za travnike in pašnike bi bila nesmiselna v času, ko je bila običajna spomladanska paša, pač pa je bila potrebna za zaščito obdelanega polja.

Na ljubljanskem polju so poleg mesta imela svoja polja še druga gospostva. Župna cerkev sv. Petra je imela njive za predmestjem sv. Janeza (Šentpetersko predmestje) in ob sv. Krištofu,¹⁸ meščanski špital je imel njive v mestnem pomirju pred mestom, proti sv. Petru, pri sv. Janezu (križišče Vidovdanske in Trubarjeve ceste), od Križa proti sv. Krištofu,¹⁹ dvorski špital pri sv. Krištofu,²⁰ škofijska pristava okrog cerkve sv. Petra in na Friškovcu,²¹ komenda pri sv. Krištofu, pri vislicah (ob Titovi cesti v višini smodnišnice) in pri sv. Janezu²² in ravno tako tudi deželno glavarstvo.²³ Vrsta tujih zemljiških posestnikov s tem verjetno ni izčrpana, zadostuje naj v dokaz, kako zapletene so bile posestne razmere že na majhnem ozemlju.

Meščanski travniki in pašniki so ležali predvsem v smeri proti in na ljubljanskem barju; posestne razmere so bile še bolj zamršene in mestna zemljiška posest se je v tem območju še počasneje dokončno izoblikovala. Po barskih travnikih in pašnikih so posegale mnoge ljubljanske okoliške vasi, ki jim je teh kultur v njihovem neposrednem okolišju primanjkovalo. Ker se je mesto večkrat čutilo po teh posegih prizadeto, so nastajali spori, kateri so se vkljub poravnavam vedno znova pojavljali.

Poravnava iz l. 1544 je uredila užitek gmajne na barju med Ljubljanico in lšičico ter Dolenjsko cesto v pogledu paše in košnje. Štepanja vas je imela pravico do paše goveje živine in drobnice med potokom Rakovnik in vasjo Rudnik, kot je bilo že oddavnaj v navadi, konje so smeli pasti skupaj z Ljubljanča-

ni na njihovi gmajni. Če bi Ljubljančani na tej gmajni napravili in izboljšali nostove in jarke, so Štepanjci bili dolžni napraviti za vsakega konja eno tlako s konjem, če ta tlaka ni bila potrebna, so morali opravljati en dan tlako z dvema osebama. Niso smeli voditi na pašo tujih konj, tudi Ljubljančani naj ne bi sprejemali tujih konj ali druge tuje živine, niti ne proti plačilu, in tudi najne bi kaj takega dovoljevali. Toda ta omejitev ni veljala za tujce, ki so pripeljali blago za potrebe mesta, kot je to bilo ob letnih in tedenskih sejnih. Z Rudnikom, ki ni imel dovolj travnikov in je bil z Ljubljano v sporu le glede košnje ne pa zaradi paše, je bila sklenjena poravnava, da ne smejo v gmajni, kjer so od nekdanj kosili, pokositi več kot 6 kop sena, vsaka kopa po 3 peljaje in vsak peljaj za dva konja. Seno naj bi se razdelilo med kmetije po obsegu njihovih travnikov oziroma pridelka sena. Vaščani v Orlah so imeli pravico do paše med Rudnikom ter Srednjo in Daljno vasjo (Subscheniz) skupaj z vaščani te vasi, veliko živino so smeli pasti do sv. Jurija, drobnico pa kakor so hoteli.²⁴ Kmetje iz Kozarij so neupravičeno kosili na mestni gmajni, pokošeno seno jim je mesto pustilo odpeljati, potem ko so plačali zahtevano ceno.²⁵ Ko je vicedom oddal na mestni gmajni košnjo sena izvenmestnim podložnikom in ko je kmetu iz Kozarij dovolil, da postavi na mestnem skupnem zemljišču hišo in si jo ogradi, je mestni svet zoper to ugovarjal.²⁶ Večkrat se je mestni svet moral ukvarjati s primeri, ko se je živina tujih podložnikov pasla na mestnih gmajnah in v mestnih gozdovih. Pašo v gozdovih je mestni svet l. 1544 kmetom sploh prepovedal tudi proti plačilu, da si ne bi lastili pravice;²⁷ iz paše na gmajni proti lgu je l. 1575 izključil vole,²⁸ kaznoval je z globo 40 kr. glave živine podložnike raznih gospošteev iz vasi proti Šmarju, katerih živina je delala škodo v mestni gmajni in jarku.²⁹ Posamezniki so si na mestnih skupnih zemljiščih lastili pravice, ki so šle preko običajnega užitka, v takih primerih je magistrat skrbel, da je ostala izraba gmajn v pravih mejah.

Mestne gmajne, travniki in pašniki, so presejali potrebe mesta, zato je magistrat proti plačilu dovoljeval pašo in košnjo sena prebivalcem okoliških vasi. Prva ohranjena knjiga mestnih dohodkov iz l. 1581 kaže, da so plačevali za dovoljenje košnje sena podložniki iz Podsmreke, Viča in Most; za peljaj sena so morali plačati 4 kr. Drugi, med temi so bili vaščani iz Bizovika, Šiške, Glinca, lga itd., so plačevali po 6 kr. od kosca.³⁰ Imena vasi so le izjemoma navedena, povečini ta navedba manjka, zato je verjetno, da so bile zastopane še razne druge vasi. Skupaj je bilo 56 tujih podložnikov, ki so kosili seno na mestnih gmajnah in plačevali predpisane dajatve v mestno blagajno. Iz nekaterih vasi so gonili v mestne gmajne le živino na pašo, pri tem so bile zastopane vasi Orle, Zgornja Šiška in Rudnik. Pasli so konje in vole, druga živina v seznamu ni omenjena. Posamezniki, vseh skupaj je bilo 16, so plačevali pašnino od večjega števila konj ali volov, eden od 8 konj, drugi od 12 volov; ni jasno, ali so bili to prekupčevalci z živino, ali pa so prignali na pašo poleg svoje živine še živino svojih sosedov. Gmajno ob Dolgem grabnu so uživali podložniki iz Viča, Kozarij, sv. Martina, Glinca, Podsmreke, Brezovice, Razorjev, Gorica in Radne proti plačilu enega dukata v novcu.³¹ Pravico do košnje na mestni gmajni je imela tudi brezoviška soveska; za to je plačevala letno 35 kr. v mestno blagajno.³² Poleg sena in paše so gmajne dajale steljo; proti plačilu so jo izkoriščali tudi tuji podložniki.³³ V mestnih gozdovih so se v letih, ko je obrodil žir, pasli prašiči iz mnogih vasi okrog Ljubljane.³⁴

Na mestnem teritoriju sta brez dvoma ležali gmajni na Barju (im Gemäss) in pod Kamnikom³⁵, verjetno so to bili travniki na Barju, kjer je mestno ozemlje segalo najbolj daleč od mestne naselbine in je mejilo na zemljišča samostana v Bistri.³⁶

Kot kažejo mestne računске knjige, je proti koncu XVI. stoletja mesto s svojimi zemljišči razmerno neovirano gospodarilo, izvenljubljanški podložniki so mogli uživati mestna zemljišča proti plačilu dajatev mestnemu blagajniku. Mesto je pričelo po l. 1580 zahtevati plačilo žirnine celo od podložnikov v nekaterih bližnjih vaseh, ki so imele staro pravico do paše za krave in prašiče v obeh mestnih gozdovih.³⁷ Z meščani, ki so imeli travnike na Prulah, je mesto sklenilo posebne pogodbe.³⁸

Vpliv mesta se ni omejeval le na skupna zemljišča na mestnem ozemlju, temveč je segal tudi na gmajne, katere meščani niso uporabljali; vsaj niso ohranjeni nikaki dokazi, ki bi uporabo izpričevali. Med temi gmajnami se najprej omenja gmajna v Reki in Besnici, spadala je med tista zemljišča, ki so jih mestni zastopniki večkrat objezdili in je mestni svet o njih razpravjal.³⁹ V tedanjem času je bil v Reki še gozd, kjer so se preskrbovali z lesom prebivalci iz Most, Slap, Fužin in Vevč, podložni raznim gospoštevom, med temi tudi meščanskemu špitalu v Ljubljani. Magistrat je imel opraviti z njihovimi pritožbami, ko so jim bili ob neki priliki zaplenjeni konji in vse orodje za sekanje lesa.⁴⁰

Čeprav prihaja v tem razdobju pri mestnih zemljiščih do izraza še kmetijski sistem, sloneč še več ali manj na skupni izrabi zemlje, se že vendar pojavljajo primeri, ko s o posamezniki začeli pridobivati na mestnih zemljiščih, ki so jih uživali, določnejše individualne pravice. Nekdanjo skupno strniščno

pašo na polju, potem ko so bili posevki pospravljeni, so pričeli omejevati, to je bilo najbrž v zvezi z razširitvijo ajdove kulture, ki je odpravila strniščno praho. Pogostejše so vesti o ograjevanju zemlje pri skupnih zemljiščih, proti kateremu je mesto nastopilo. Če so bile prizadete pravice meščanov, ki pa ga je ščitilo, če je bilo v njihovo korist. Zemljiška kultura se je od zemljišča do zemljišča pričela razlikovati, zato so posamezniki skušali obvarovati kos zemlje, ki so ga obdelovali, morebitne škode po skupni paši ali drugih načinih skupnega uživanja zemljišč. Z uživalci travnikov na Prulah, ki so spadali med najbližje in najboljše mestne travnike, je mesto sklenilo posebne pogodbe, dokaz, da so imeli na njih posebne pravice. Verjetno so bila pri teh travnikih zaradi izboljšanja donosa izvedena razna izboljševalna dela. Posameznik je vzel nase stroške za taka dela, če so mu bile zagotovljene koristi izboljšanja; to pa je bilo le v primeru, če mu je bil zagotovljen izključen užitek izboljšanega zemljišča in so bili drugi od tega izključeni.

Posebne pravice do paše na mestnih gmajnah so imeli ljubljanski mesarji; skupni pašniki so jim dajali krmo za živino nakupljeno za zakol. Zato so bili tudi odvisni od mesta pri določanju mesnih cen. Ko so brez dovoljenja magistrata podražili meso, jih je pozval, da se držijo določenih cen, in jim je zagrozil, da jim ne bo odvzeta le pravica do obrti za tri leta, ampak jim bo vzeta tudi pravica do užitka mestnih pašnikov in njiv ter do košnje.⁴¹

Na gmajnah so kosili včasih tudi neupravičenci, po sklepu mestnega sveta so meščane, ki so kosili na gmajni, dasi niso smeli, za kazen zaprli v stolp.⁴² V drugem primeru je bil magistrat pristopnejši; soseski Poljane, ki je neupravičeno kosila v gmajni, je na prošnjo dovolil, to pa le zaradi dobrega sosedstva, ne pa zaradi kakšne pravice, da odpelje za enkrat vsak tri peljaje sena za domačo potrebo. Tudi so bile Poljancem vrnjene odvzete kose.⁴³

V i r i :

1. Fran Zwitter, Starejša kranjska mesta in meščanstvo, str. 20 sl. ter istega avtorja Razvoj ljubljanskega teritorija. GV V-VI/1929-1930, str. 148. Prim. tudi Georg von Below, Die Entstehung der deutschen Stadtgemeinde. Düsseldorf 1889, str. 49 sl.
2. Below, n. o. m. str. 49 sl.
3. Zwitter, Starejša kranjska mesta itd., str. 21.
4. Vladislav Fabjančič v svoji rokopisni knjigo Ljubljanski sodniki in župani, I. (MALj) navaja vrsto takih primerov.
5. MALj, Priv. knjiga št. 54, 1370, Vsi sveti, Ljubljana. - Zwitter, Starejša kranjska mesta in meščanstvo, str. 29, tolmači, da se listina nanaša na mestno ustavo in ureja vprašanje zunanjega sveta in občine. Ta razlaga se mi ne zdi verjetna in gre dejansko za "gemein" kot skupna zemljišča. Prepis te listine je tudi v Magistratica acta, fasc. 15 med spisi iz srede XVIII. stoletja, ko je mesto začelo prodajati razna mestna zemljišča in je bilo treba ugotavljati in dokazovati pravice do zemljišč in njihovega užitka.
6. MALj, Priv. knjiga št. 6. Zwitter, n. o. m. str. 42.
7. Sergij Vilfan, Zgodovina neposrednih davkov in arestnega postopka v srednjeveški Ljubljani. ZČ-VI-VII/1952-1953, str. 420 sl. Fr. Komatar, Das städtische Archiv in Laibach, Jahresbericht der k.k. Staats oberrealschule im Laibach, 1903/4, str. 24 sl.
8. MALj, Priv. knjiga str. 96. Komatar, n. o. m. str. 39 sl. L. 1639 je bil napravljen prepis na prošnjo vasi Brest, MALj, Reg. I fasc. 18. - Blaznik - Zemljiška gospostva itd.
9. MALj, Priv. knjiga št. 58. Fr. Klun, Diplomatarium Carniolicum, str. 28.
10. MALj, Priv. knjiga št. 59. Klun, Diplomatarium, str. 31 sl.
11. MALj, Priv. knjiga št. 60. Klun, Diplomatarium, str. 32.
12. MALj, Cod. I/8 (1551-1552), fol. 195.
13. MALj, Cod. I/5 (1544-45), fol. 78.
14. DAS, RDA, Ljublj. okrožje, fasc. 8, urbar dež. glavarstva iz l. 1571.
15. MALj, Cod. I/21 (1609), fol. 136 sl.
16. MALj, Cod. I/20 (1608), fol. 107.
17. MALj, Cod. I/15 (1594), fol. 79 sl. Cod. I/11 (1571), fol. 130.
18. MALj, Urbar cerkve sv. Petra iz l. 1517.

19. KapALj, Špitalski urbar okrog 1568.
20. DAS, VicA fasc. I - 21, inventar iz l. 1678.
21. DAS, RDA, Ljublj. okrožje, fasc. 4.
22. DAS, RDA, Ljublj. okrožje, fasc. 8.
23. DAS, VicA fasc. I - 1o7, Lit. L - No. XXXI.
24. MALj, Mag. acta fasc. 15 .
25. MALj, Cod. I/4 (1541), fol. 1°.
26. MALj, Cod. I/8 (1551-52), fol. 195 in Cod. I/9 (1568-69), fol. 88.
27. MALj, Cod. I/5 (1544-45) , fol. 34.
28. MALj, Cod. I/12 (1575), fol. 1o6.
29. MALj, Cod. I/16 (1599), fol, 92 al.
30. MALj, Cod. XIII/1 (1581).
31. MALj, Cod. XIII/5 (1586).
32. MALj, Cod. XIII/1o (1591).
33. MALj, Cod. XIII/12 in 13.
34. Vlado Valenčič, Gozdovi in preskrba z lesom v stari Ljubljani. Gozdarski vestnik 1954, št. 6-7.
35. MALj, Cod. I/6 (1547,48) fol. 34° in 46.
36. MALj, Cod. I/12 (1575) fol. 186°.
37. DAS, VicA, Vizedomsche Ambts-Verhørsprotokolle, 21.IV.1581.
38. MALj, Cod. I/9 (1568-69), fol. 63° in 64.
39. MALj, Cod. I/6 (1547-48), fol. 34° in 1o2^o.
40. MALj, Cod. I/18 (16o1), fol. 72 sl.
41. MALj, Cod. I/14 (1593), fol. 24.
42. MALj, Cod, I/12 (1575), fol. 1o9^o, 113°, 119°.
43. MALj, Cod. I/12 (1575), fol. 132°.

4. POLJE, OBDELOVANJE IN POSESTNE RAZMERE.

Na delu Ljubljanskega polja, ki je bil mestno skupno zemljišče, so nastajale meščanske njive /Agkher in der Gemein, Gemein Aecker/; ležale so na Friškovcu, v Kravji dolini in ob Volovski poti /današnji Šmartinski cesti/. Gmajno so kultivirali ljubljanski meščani. Najprej je verjetno užival njivo tisti, ki je prekopal ali preoral kos gmajne in ga obdelal; kultiviranje je bilo zadeva zasebne pobude. Iz časa, ko se je gmajna spreminjala v polje, se niso ohranila pričevanja, o tem, kako je bil užitek ^{urejen} kakšne pravice in dolžnosti so uživalci imeli. Podrobnejše predpise o ureditvi užitka meščanskih njiv, imamo iz l. 1615. Tedaj je mestni svet določil šest članov in jim dal nalogo, naj pregledajo, koliko dni obdelovanja znaša obseg polja ter naj ga potem razdelijo. Kar se enemu dodeli, naj tudi obdrži, nima pa pravice, da bi prodal, zastavil ali oddal za obdelovanje na polovico /auf halbschaft/. Kdor bi kaj takega storil, se mu njegov delež odvzame, kupec in prodajalec zapadeta kazni enega dukata v zlatu. Posamezniku dodeljena njiva ostane, kolikor ^{zapade} v navedenih primerih, dosmrtno istemu uživalcu, po smrti pa vdovi in otrokom. Delež tistekga, ki ne zapusti otroka ali katerega vdova se poroči z nemeščanom, zapade mestu in se podeli komu drugemu. Vsi deleži so bili premerjeni, sklenjeno je bilo, da se presežek odvzame tistemu, ki bi imel preveč, tako da bodo deleži enaki. Vsi tisti, ki dobijo delež na polju, se vpišejo v posebno knjigo opremljeno z malim mestnim pečatom. Iz prepovedi prodajanja njiv, zastave ali oddajanja v obdelovanje se vidi, da so posamezniki razpolagali s svojim deležem polja, kot bi bil njihova zasebna lastnina, magistrat pa se je prizadeval, da se ohrani enakost glede izkoriščanja mestnih zemljišč in njegova lastninska pravica.

Meščani so se za mestne njive zelo zanimali, mestni svet se je moral pogosto ukvarjati z njihovimi prošnjami, da se jim dodelijo njive, proste zaradi smrti uživalcev. Običajno je magistrat podeljeval njive ob letnem pojezdu gmajne, ki je bil v času pred jesensko setvijo, bili pa so tudi primeri, da je podelil njivo izven običajnega časa. Sklepu o podelitvi izrečno pristavljen pogoj, da se njiva ne sme oddati v zakup / in Zins /, ampak, da jo mora prosilec sam obdelovati, kaže, da so se vkljub temu načelnemu stališču taki primeri vendarle dogajali. Sčasoma je najbrž dajanje meščanskih njiv v zakup zavzelo tak obseg, da je magistrat ščitil na podlagi zakupnih pogodb pridobljene pravice.² Včasih so si meščani skušali prilastiti njivo s silo, zlasti če se jim je zdelo, da uživalec njive do nje ni upravičen. Meščan, ki se je potegoval za njivo vdove in ni mogel dočakati dodelitve, je enostavno prepodil z njive njene ljudi in si jo je prisvojil. Na vdovino pritožbo je magistrat motilcu posesti zabičal, naj pusti njivo pri miru in užitek vdovi do njene smrti. Zgodilo se je tudi, da je nepotrpežljivi reflektant tujo njivo kratkoma posejal, mestni svet mu je dopustil, da spravi pridelke, naročil pa mu je, naj se za bodoče vzdrži obdelovanja.³ Dasi užitek njiv ni bil deden, je vendar mestni svet upošteval pri podeljevanju meščanskih njiv potomce in sorodnike prvotnega uživalca. Bil je tudi primer, da je podelil njivo drugemu prosilcu do polnoletnosti sina prejšnjega uživalca.⁴ V enem primeru je pustil njivo dedičem za šest let,⁵ iz tega se vidi, da se je magistrat pri svojih odločitvah ravnal po raznih okoliščinah in verjetno tudi po osebnih, družinskih in gmotnih razmerah uživalcev oziroma reflektantov.

Če je uživalec njive izgubil pravico do užitka, ko je bil pridelek še na njivi, n.pr. vdova, ki je imela užitek njive po moževi smrti, se je poročila z nemeščanom, je dobil novi upravičenec njivo v užitek šele po žetvi.⁶ Že obdelano njivo je novi uživalec prejel v užitek, če je plačal stroške obdelovanja in gnojenja.⁷ Užitek njive naj bi meščanom tudi pripomogel k zagotovitvi življenjskega obstoja njihovih družin. Zato je mestni svet odzvel njivo možu-zapravljivcu in jo izročil ženi v užitek "pro faciliore conservatione domus".⁸ Isti razlog je vodil mestni svet, da je zavrnil upnikovo zahtevo po izvršbi na užitek meščanske njive; njiva je mestna last, podeljena je bila dolžnikomazakoncema, da bi se lažje preživljala in plačevala obrtni davek.⁹

Od meščanskih njiv, ki so jih uživali, niso bili meščani dolžni plačevati dajatve, le v enem primeru se vidi iz zapisnika, da je mestni svet začasno do prihodnje pojezde podelil njivo v zakup proti zakupnini.¹⁰ Pač pa je proti koncu XVII. stoletja pričel povezovati užitek meščanskih njiv

s plačevanjem obrtnega davka. Od meščana, ki je za več let zaostal s plačilom davka, je zahteval, naj plača in mu zagrozi, da mu bo v primeru neplačila njiva v gmajni odvzeta.¹¹ Pri svojih prošnjah za podelitev njiv so se pričeli meščani sklicevati ne le na svoje dolgoletno meščanstvo, ampak tudi na točno plačevanje davkov in na breme zaradi nastanitve vojaštva.¹²

L. 1693 je mestni svet sklepal o županovem predlogu glede novega načina razdeljevanja meščanskih njiv. Pri vsaki njivi naj bi se vkopal mejnik z določeno številko, tako da bo mogoče njive med seboj ločiti, in naj bi se uvedla na njive pristojbina v višini enega solda od vsakega ogona, da bi mesto imelo od njiv nekaj koristi. Predlog za postavitve mejnikov je bil sprejet, predlog za uvedbo pristojbin pa je bil odklonjen ter je bilo sklenjeno, naj ostane pri stari navadi.¹³ Po tem letu je postal postopek za podeljevanje meščanskih njiv bolj formalističen. Vsakdo, kdor je dobil njivo v užitek, je moral v enem mesecu postaviti mejni kamen s številko njive. Nekaj let pozneje je bil sprejet sklep, da se bodo proste njive razdeljevale med člane občine, ki nimajo nobenih njiv, predvsem tistim, ki točno plačujejo svoje davke.¹⁴ Medtem ko je v prejšnji dobi zapadla njiva le v primeru smrti ali če je vdova poročila nemeščana in podobno, se je začelo razpravljati o vprašanju odvzema njiv slavnim plačnikom davkov. O vsakem sklepu podelitve njive je bila izdana odločba, za katero je bilo treba plačati takso 2 gld.¹⁵

Čeprav je bil postopek podeljevanja njiv točno urejen, se vendar zdi, da razdeljevanje ni vedno potekalo v redu in ni bilo pravega pregleda nad razdeljenimi njivami. Saj se je celo zgodilo, da dodeljenih njiv ni bilo mogoče najti.¹⁷ Nekaj krivde na tem so gotovo imeli meščani, ki so njive med seboj zamenjavali; sicer je bil o tem mestni svet običajno obvešččen in je zamenjave naknadno odobral, toda mogoče so se izvedle tudi brez vednosti magistrata. Zamenjav je bilo vsako leto večje število, tudi ni bilo leta, da ne bi bilo nekaj njiv na novo podeljenih. Le redko je ostala njiva daljšo dobo v posesti istega užívalca, kajti leta, ko je bilo bodisi na novo podeljenih ali zamenjanih tudi nad dvajset njiv, niso bila redka, včasih je bilo število njiv, ki so spremenile užívalce, celo večje. Če dajejo zapisniki mestnega sveta o vseh teh spremembah pravo sliko, potem je bilo prvotno več stalnosti; spremembe so naraščale od konca XVII. stoletja naprej, dosegle pa so višek sredi XVIII. stoletja. Številne spremembe so bile verjetno povod za sklep mestnega sveta l. 1720, da se morajo vsi meščani, ki imajo njive, izvzeti so bili člani notranjega in zunanjega sveta, ob pojezdu postaviti ob njivah in imeti v rokah odločbo o dodelitvi; če ne bi prišli, bi se jim njive odvzele in dodelile drugim.¹⁸ Tedaj so začeli v sejnih zapisnikih posebej izkazovati člane notranjega in zunanjega sveta, ki so jim bile njive na novo dodeljene, ter posebej člane občine, ki jim je bila dovoljena medsebojna zamenjava njiv oziroma, ki so dobili njive na novo.¹⁹

Do srede XVIII. stoletja so se pogoji za uživanje meščanskih njiv bistveno spremenili od prvotno veljavnih pogojev. Meščanske njive so postale nekakšno nadomestilo za nagrade članom magistrata, ki so sicer prejeli za svoje delo le majhno plačilo v denarju. Ob davčni rektifikaciji so od 123 njiv člani magistrata imeli 37 njiv, 83 so jih imeli člani občine, dve je imel meščanski špital, eno pa komenda.²⁰ Prvotno je moral meščan njivo sam obdelovati. Toda v kljub prepovedim je bilo vedno več tistih, ki so njive dajali v zakup, verjetno največkrat proti deležu na pridelku. V enem primeru je bila zakupnina od njive določena na 2 stara /8 mernikov/ ajde.²¹ Ob davčni rektifikaciji za vladanja Marije Terezije je bila že večina njiv v zakupu, njiv pa sploh ni bilo obdelanih, zemlja je bila označena kot zelo peščena in kamnita.²² Najbrž je bilo pri tem nekoliko pretiravanja; šlo je za obdavčenje zemljišč in je magistrat imel interes, da dohodke njiv pokaže v slabši luči, kot so bili v resnici. Drugače tudi ne bi bilo razumljivo, da so se meščani za njive tako potegovali, če niso imeli od njih pomembnejših koristi.

Po obsegu so se posamezne njive med seboj gotovo razlikovale, čeprav v začetku razlike niso mogle biti velike. Magistrat je prvotno zahteval, da mora biti glede užitka med prizadetimi enakost. Za davčno rektifikacijo so bile ocenjenene koristi užitka, najnižja korist od njive je bila 1 gld., najvišja 8 gld. 30 kr.²³ Ko so bile l. 1754 njive cenjene za prodajo, je znašala najnižja cenitev za njivo 16 gld. 30 kr., najvišja pa 200 gld., razlike so bile torej prav znatne.²⁴ Nekaj razlike je seveda šlo na račun kakovosti zemljišč, ki gotovo ni bila povsod enaka, vendar je razpon med najnižjim in najvišjim zneskom prevelik, da bi ga mogli razložiti le s kakovostjo zemlje; razlika je bila tudi pri površini. Posamezne njive so imele kar precejšnjo površino, tako n.pr. njiva, katere užitek je bil označen v 9 starih /36 mernikov/ ajde.²⁵

Obdelovanje na gmajni nastalih meščanskih njiv se verjetno ni razlikovalo od obdelovanja sosednega polja okoliških kmetov. Tudi meščani so na njivah sejali žito, ni nikakih znakov, da bi v času, katerega obravnavamo, pridelovali kaj drugega. Sredi XVIII. stoletja je izkazan za te meščanske njive posevek 6 1/4 mernika pšenice, 228 1/4 mernika rži, 43 1/2 mernika ječmena, 2 1/2 mernika ovs, 11/16 mernika prosa in 275 1/4 mernika ajde.²⁶ Po medsebojnem razmerju navedenih vrst žita moremo sklepati, da je skoraj vsa površina meščanskega polja bila posejana z zimskim žitom, največ z ržjo, po žetvi je kot strniščni posevek sledila ajda, le mal del je mogel biti posejan s spomladanskim žitom in brez strniščnega posevka. Mernik posevka je dajal v srednjih letih pri pšenici, rži in ječmenu 3 mernike pridelka, mernik ovs 2 1/2 mernika prosa 2o in ajde 3 1/2 mernika. En mernik semena rži je bil računat na 25o kvadratnih sežnje. Ker je tedaj le malo meščanov imelo živino, so morali biti pri oranju navezani na tujo pomoč. V koliki meri so meščani sami obdelovali polja in v koliki meri so uporabljali najeto delovno silo, se ne da ugotoviti. V zapisnikih mestnega sveta je zabeležen le en primer, ko je meščan prosil, da se mu njiva, ki je precej oddaljena zamenja z bližjo, ker je za njegovo staro ženo obdelovanje oddaljene njive pretežko. Da so meščani v splošnem opuščali obdelovanje njiv, se vidi iz pogostejšega zakupa. Zakupniki so bili, vsaj kolikor kažejo ohranjeni zapisi, sicer tudi meščani, toda taki, ki so se ukvarjali v večji meri s kmetijstvom, kajti kdor je poleg svoje imel še štiri nadaljnje meščanske njive v zakupu, je moral imeti že pravo kmetijsko gospodarstvo.²⁷

Ljubljansko polje je bilo od mesta precej oddaljeno in meščani niso imeli nad njim potrebne nadzorstva. Da bi se obvarovali pred poljskimi tatvinami in drugo škodo na njivah - povzročali so jo zlasti mestni vozniki, najbrž je njihova živina uhajala na pašo v žito - je mesto sklenilo l. 1636 postaviti dva poljska čuvaja. Pristojbina za čuvaja se je določila od obdelovalnega dneva, vsi, ki so imeli njive, naj bi prispevali k plači obeh čuvajev.²⁸ Zdi se, da so se razmere za varstvo pridelkov na polju sčasoma poslabšale. L 1693 sta mestna blagajnika predlagala mestnemu svetu, naj bi se zaradi bližajoče se žetve nastavili štirje poljski čuvaji, da se prepreči škoda po zlobnih ljudeh in živini. Vsem, ki so imeli mestu podložna ali mestna zemljišča, naj bi se predpisal prispevek za vzdrževanje štirih poljskih čuvajev in postavitve koč za čuvaje. Mestni svet ni pokazal posebnega zanimanja za ta predlog. Dovolil je sicer blagajnikoma, da nastavita čuvaje, toda z izrecno pripombo, da mesto ne bo za nje ničesar prispevalo.²⁹ Prepovedi o paši živine na polju niso vsi upoštevali, sicer ne bi moral mestni svet te prepovedi obnavljati.³⁰

Poleg iz gmajne nastalih njiv so bile na mestnem ozemlju še patidenčne njive, ki so bile last meščanov, njive, ki so bile last cehov in so jih uživali njihovi člani, polje, ki je pripadalo cerkvenim, mestnim in drugim ustanovam ter polje, ki je spadalo k kmetijam v mestnem pomirju. Evidenca teh zemljišč je bila pred terezijanskimi davčnimi reformami precej pomanjkljiva, mnogo zemljišč so uživalci zamolčali in niso od njih plačevali dajatev dolžnih mestu kot zemljiškemu gospodu, kar je bilo seveda v škodo mestne blagajne. Zato je l. 1718 mestni svet sklenil, naj mestni blagajnik in davčni izterjevalci pregledajo urbar, ugotovijo zaostanke, zahtevajo posestne listine in v primeru neplačanih dajatev proglasijo zemljišča za zapadla.³¹

Seznam patidenčnih njiv se je ohranil šele iz srede XVIII. stoletja, to je iz časa davčne rektifikacije. Od patidenčnih njiv je bilo treba ravno tako kot od patidenčnih hiš plačevati mestu kot zemljiškemu gospodu en krajcer. Takih njiv je bilo 28, bile so v lasti 2o posestnikov, ležale so v šentpeterskem, kapucinskem, gradiškem, in poljanskem predmestju. Posevek na patidenčnih njivah so cenili na 18 mernikov pšenice, 49 1/4 rži, 11 3/4 ječmena, 2 ovs, 1 9/32 prosa, 75 3/4 ajde in 5 1/4 mernika stročnic /fižola, boba itd. / . Sejali so tudi deteljo, povprečno 3/32 mernika, kar je dalo 3 enovprežne peljaje po 3 stote krme. Zrno semena je v srednjih letinah vrglo pri pšenici, ječmenu, ovsu in ajdi 3 zrna, pri rži in stročnicah 2 1/2 zrna in pri prosu 32 zrn. Za posameno njivo je posevek znašal najmanj en mernik žita; pekovski ceh, ki je imel dve veliki njivi, je posejal 14 mernikov žita.³² Patidenčne njive so pripadale največ stanovalcem v ljubljanskim predmestjih, kjer so v splošnem imeli več za kmetijstvo uporabne zemljiške posesti.

Med večjimi posestniki obdelovalne zemlje so bili cehi, ki so zemljišča prepuščali v užitek svojim članom. Tako so patidenčne njive imeli pekovski, mesarski in jermenarski ceh, prva dva celo po več in, sodeč po višini ocenjenega užitka, tudi obsežnejših.³³ Mesarski užitek pri njivah je bil star, njihova pravica do polja je bila omenjena že l. 1593, bila pa je odvisna od upoštevanja mesarskega

reda, vendar ni jasno, ali se je ta pravica nanašala na patidenčne njive ali na delež pri njivah, nastalih na gmajni.³⁴ Njive je mesarjem podeljeval njihov ceh in se je pri tem držal reda, uveljavljenega po dolgoletnih navadah. Zgodilo pa se je, da je vodstvo ceha včasih dajalo enemu članu prednost pred drugimi, ki so se potem seveda čutili neupravičeno zapostavljene ter so se pritoževali na mestni svet, da je končno razsodil o sporu, kdo naj dobi užitek proste njive.³⁵ Jermenarski ceh je razen patidenčne njive imel še njive med zemljišči, ki jih je mesto kupilo od župne cerkve sv. Petra. Med temi zemljišči sta bili tudi dve njivi čevljarkega ceha.³⁶ Nadalje so imeli njive še zidarski ceh in sicer v predmestju sv. Janeza,³⁷ ter krznarski ceh, katerega zemljišča so bila v smeri proti Šiški. Kajža s skednjem je bila v bližini Novega sveta, v takojšnjem okolju je bilo osem cehovih njiv, dve njivi sta bili za Gradom. Na vseh njivah se je posejalo 32 1/2 mernika žita, strniščne ajde so sejali 29 3/4 mernika. Njive v Šiški so bile dobre, rž je dajala štirikraten pridelek; za Gradom je bila zemlja bolj slaba, pridelek le 3 1/2 kraten; ti njivi sta bili podvrženi poplavam. Na vseh zemljiščih so sejali največ rži ter še nekaj ječmena. L. 1786 je ceh prodaj pristavo in njivo pri Novem svetu enemu izmed svojih cehovskih mojstrov.³⁸ Krojaški ceh je imel poleg njiv na ljubljanskem polju v Jami za Sv. Krištofom in pri Sv. Petru še cehovske vrtove v Poljanskem predmestju ob Kapiteljski ulici. Njive v Jami za Sv. Krištofom so merile 2614 1/2 kv. svežnja, njive proti Sv. Petru 1061 1/4 kv. svežnja. Po podatkih davčne rektifikacije so sejali na teh zemljiščih 2 1/2 mernika pšenice, 3 mernike rži, 1/2 mernika ječmena, 1/4 mernika prosa in 4 1/2 mernika strniščne ajde. Če so bile trditve ceha v pritožbi zoper ocenitev donosa zemljišč pravilne, dveh njiv pri Sv. Krištofu sploh niso obdelovali zaradi nerodovitnih tal, tri pa so vsako leto izmenoma puščali v prahi.³⁹ Njive je krojaški ceh dajal v zakup tudi nekrojačem proti denarni zakupnini. V začetku XIX. stoletja je bilo od 6 delov njive pri Sv. Krištofu 5 danih v zakup, od treh delov njive proti Sv. Petru pa vsi, torej so člani skoraj popolnoma opustili obdelovanje cehovskega zemljišča.⁴⁰ Le vrtove v Kapiteljski ulici so uživali člani ceha ter tudi njihove vdove, l. 1802 je imelo 21 mojstrov užitek od vrtov.⁴¹

Med ustanovami, ki so imele in obdelovale na ozemlju Ljubljane obsežnejša zemljišča, je bil meščanski špital gotovo med najpomembnejšimi. Špitalski urbar iz l. 1630 vsebuje vrsto njiv okrog Ljubljane, ležale so pred Samostanskimi vrati, pred mestom, toda še v mestnem pomirju, ob Volovski poti proti lipam, na Friškovcu ter ob deželni cesti proti Šiški, Polje od Križa proti Sv. Krištofu do zemljišča deželnega glavarstva (pri Sv. Krištofu) ter njivo na Ajdovščini je obdeloval za lastne potrebe. Nekatere izmed njiv so spadale pod druga zemljiška gospostva, katerim je moral plačevati urbarske dajatve. Meščanski špital je pozneje svojo zemljiško posest še povečal z novimi pridobitvami; l. 1651 sta mu pripadla vrt in njiva pred Nemškimi vrati, kar je obdržal zase.⁴² Nekako v istem času je prešla v njegovo last njiva v bližini nekdanjega samostana diskalceatov /današnja Ajdovščina/.⁴³

Posestvo dvorskega špitala je po svojem obsegu za meščanskim špitalom zaostajalo. Pristavo je dvorski špital imel na Poljanah, poleg nje je bil vrt in njiva. Manjšo njivo je imel pri Sv. Krištofu, večja njiva je bila za Sv. Krištofom proti morišču (ob Titovi cesti v višini smodnišnice). Pod pristavo Jama je bila še ena njiva, en vrt je spadal pod vicedomski urad, l. 1680 je kupil na Poljanah njivo Špica.⁴⁴

Presejšen kmetijski obrat je predstavljala v Ljubljani škofijska pristava pri Sv. Petru z zemljišči, ki so ležala med cerkvijo in Friškovcem; po franciscejskem katastru so škofove njive in druga škofova zemljišča v Šentpeterskem predmestju merila 14 oralov 817 kv. sežnjev.⁴⁵ Škofijska last je bila tudi njiva pri Sv. Krištofu, kjer so sejali po 3 mernike rži.⁴⁶ Po inventarju iz l. 1630 je škofijsko polje imelo obseg za deset dni obdelovanja.⁴⁷ Ob davčni rektifikaciji se omenjata dve pristavi, gornja pri Sv. Petru ter spodnja pristava.

Jezuitsko posestvo s pristavo in svojim poljem je ležalo okrog današnjega Tivolija, pod gradom in gospodarskimi poslopji je bil sadovnjak. Po raznih nakupih in zamenjavah je jezuitsko posestvo v začetku XVIII. stoletja obsegalo dva velika kosa polja na obeh straneh vozne poti od grajskih vrat skozi polje proti diskalceatskemu samostanu. Njivo ob deželni cesti proti Sv. Jerneju /Šiški/ so s sedmimi plugi preorali v dveh dnevih. Spodnji del polja zavrtnim zidom samostana Klarisinj (nekako ob Prežihovi ulici) je obsegal 211 ogoňov, sedem plugov ga je v enem dnevu preoralo. Poleg teh njiv so imeli jezuiti še njivo "stetnarco" pod rožniškimi stolpovi in njivo na kraju, kjer je stala jezuitska ope-

karna, njive pod drevesnico, 100 sežnjev dolge in 70 sežnjev široke; tri njive pa so bile med vicedomskimi travniki, na njih so pridelovali zlasti težko žito, lan in prašno ajdo.⁴⁸ Vicedom je okrog l. 1608 cenil korist na njivah, ki jih je moral prepustiti jezuitom, na 35 starov pšenice in rži. L. 1606 so kapucini dobili vicedomske vrtove in njive, na katerih se je pridelalo okrog 50 starov žita poleg zelja in repe, vicedomska posest v mestu je bila torej zelo okrnjena.⁴⁹ V last jezuitskega reda je l. 1724 prišel Rakovnik s svojimi zemljišči, med katerimi je bilo 12 njiv za 25 1/2 mernika posevka z zimskim žitom, na tem polju so sejali tudi 14 mernikov strniščne ajde. Zemlja je bila srednje kakovosti in precej močvirna, rž je dajala 2 1/2 - kraten, ajda 3-kratno pridelok.⁵⁰

Nemška komenda je imela prvotno 4 njive na Mirju v obsegu za 108 mernikov ozimne rži posevka in njive na Vojdišču (križišče Šmartinske in Vilharjeve ceste ter Zelene jame) za 36 mernikov posevka. Na Mirju je komenda imela tudi sadovnjak in zelenjadni vrt. Od vsega tega polja je bilo ocenjenega za devet mernikov posevka kot prvorazredno, ostalo kot drugorazredno.⁵¹ L. 1739 je komenda kupila še razna zemljišča, ki so bila kameralna in so spadala pod deželno glavarstvo. Med temi zemljišči sta bili tudi dve njivi, ena pri Sv. Krištofu za 36 mernikov, druga pri morišču za 25 mernikov žitnega posevka. Njiva pri Sv. Krištofu je bila verjetno tista, ki je bila izkazana v urbarju iz l. 1571 in je imela označen obseg za 7 obdelovalnih dni. Ta njiva je bila dobra, njiva pri morišču pa je bila peščena.⁵² L. 1722/23, ko so bila ta zemljišča še v posesti deželnega glavarstva, so pridelali na njih 8 starov pšenice, 12 1/2 stara rži, 12 starov prosa, 4 1/4 stara ječmena in 47 3/4 stara ajde, poleg žita je pristava deželnega glavarstva pridelala še 5 1/2 mernika boba, 1 mernik cizare in 3 mernike leče.⁵³

V pomirju Ljubljane je bila še posest komende in šentpetske župne cerkve s precejšnjo površino polja, ki so ga obdelovali in uživali njihovi podložniki. V prvi polovici XVIII. stoletja je mesto z nakupom pridobilo to posest in sicer l. 1730 od šentpetske župne cerkve in l. 1736 od nemške komende.⁴⁵ Posest šentpetske župne cerkve je ob nakupu sestavljalo 19 domcev, 188 vrtov, 40 njiv in en travnik, komendsko posest pa 14 hiš in 20 1/2 domca z vrtovi v Gradišču, 32 domcev z vrtovi, 8 vrtov, 8 1/2 gruntov ter več njiv pri Sv. Janezu in na Vojdišču. Ob davčni rektifikaciji je bila kupljena šentpetska posest v rokah 45 posestnikov, 50 njiv je imelo obseg za 166 3/4 mernika posevka ozimne rži, sejali so tudi 84 1/2 mernika strniščne ajde. Od gornjih njiv je ležalo 18 na ljubljanskem polju, 8 poleg ali za Sv. Krištofom, 2 proti Friškovcu, 2 ob Volovski poti, 2 proti Božjemu grobu /Štepanji vasi/, 1 v Dolgih njivah /med Friškovcem in Titovo cesto/, 1 proti Rakovniku in 1 za vrtovi. Med posestniki teh njiv sta bila čevljarški in jermenarski ceh ter razni rokodelci, pri večini posestnikov ni označbe poklica, dve njivi je imel meščanski špital.⁵⁵ Na nekdanji komendski zemljiški posesti pri Sv. Janezu je bilo 38 njiv, s površino za 120 1/4 mernika posevka. Strniščne ajde so sejali 82 mernikov.⁵⁶ V predmestju Sv. Janeza so bila kmetijska zemljišča močno zastopana, to je bil skoraj popolnoma kmetijski del mesta.

Na ozemlju Ljubljane so bili torej pomembnejši kmetijski obrati in tudi večje število mestnih podložnikov se je ukvarjalo, vsaj mimogrede s kmetijstvom. Večji zemljiški posestniki so imeli v predmestjih svoje pristave na Poljanah, v Blatni vasi in pred Nemškimi vrati⁵⁷ pa tudi v drugih mestnih okoliših; poleg že omenjenega predmestja sv. Janeza so kazali Gradišče, Kapucinsko predmestje in Trnovo še v veliki meri agrarni značaj.

Sicer je neposredni delež meščanstva na posesti in užitku polja na mestnem teritoriju težko količinsko izraziti, gotovo pa ni bil prevladujoč, kajti velike površine zemlje so bile v posesti in užitku cerkve in raznih cerkvenih ustanov ter v začetku tudi v deželnoknežji posesti. Ravno pri cerkveni posesti, škofijska pristava, jezuitska in komendsko posest, moremo opaziti, da se je v obravnavanem obdobju do srede XVIII. stoletja znatno utrdila in so se povečali kmetijski obrati, ki so ji pripadali, čeprav je v istem času mesto kupilo od komende, stolnega kapitlja in šentpetske cerkve del njihove zemljiške posesti v mestnem pomirju. Povečanje cerkvene posesti je šlo predvsem na račun posesti deželnega glavarstva in vicedomske posesti. Kmetijski obrati cerkvenih ustanov, obeh špitalov, prvotno tudi glavarstva, so več ali manj krili potrebe svojih lastnikov po kmetijskih pridelkih, ki jih je v glavnem predstavljalo žito. Meščanski in dvorski špital sta morala sicer, kot kažejo njihove ohranjene računске knjige, žito deloma še dokupovati, čeprav sta prejemale od podložnikov tudi žito iz naslova desetine in drugih dajatev. Škofijska pristava je žito celo prodajala; seveda žito, s katerim je razpo-

lagala, je bilo v manjši meri lasten pridelek, največ je bilo zbrano iz podložniških dajatev. Kolikor so meščani in drugi mestni prebivalci obdelovali polje, si gotovo niso mogli, vsaj povečini ne, pridelati toliko žita, kolikor so ga potrebovali, za to so imeli premalo polja.

Interes za lastno obdelovanje polja je pri meščanih v XVIII. stoletju na splošno nazadoval. Dasi so se močnejše potegovali za podelitev meščanskih njiv, jih niso več v taki meri sami obdelovali, ampak so jih začeli dajati v zakup, verjetno jim je to prinašalo večje koristi. Primer, da je polje ostalo neobdelano, je bil najbrž osamljen,⁵⁸ vzrok za to je mogel biti le v osebnih razmerah posestnika; na splošno zakupnikov ni primanjkovalo. Kdo so bili ponajveč zakupniki meščanskih zemljišč, se iz virov ne vidi, poleg posameznih mestnih prebivalcev, ki so se ukvarjali v večji meri s kmetijstvom, so bili med zakupniki najbrž že kmetje iz okoliških vasi, ki so pozneje pričeli z nakupovanjem pridobivati prej meščanska zemljišča. Odnos meščanov do zemlje se je spremenil, z gospodarskim razvojem je potreba pa samopreskrbi nazadovala, ostanke iz dobe sklenjenega hišnega gospodarstva je izrinilo intenzivirano mestno gospodarstvo, v katerem je pri preskrbi mestnega prebivalstva s kmetijskimi pridelki prevladovalo neposredno nakupovanje od kmetijskih producentov.⁵⁹ Vzporedno s temi spremembami se je razrahljala vez med obdelovalno zemljo in mestom, kar se odkriva v pogostejših zakupih in pogostejšem menjavanju uživalcev meščanskih njiv. Pogoji za užitek mestnega polja so se skozi stoletja bistveno spremenili. Meščanske njive so se postopoma izločevale iz mestne gmajne. Takrat, ko je bilo še dovolj proste zemlje, je posameznik mogel obdelati kos skupnega zemljišča, ki si ga je izbral, ne da bi ga sosedje ali mesto pri tem ovirali, sklep mestnega sveta in srede XVI. stoletja je le prepovedoval, da bi si kdo vzel v gmajni več zemlje, kot jo je mogel obdelati v treh dneh.⁶⁰ Šele ko je bila gmajna v glavnem obdelana in ni bilo več proste zemlje ter so bile tudi meje mestnih zemljišč določene, se je pričel mestni svet ukvarjati z urejevanjem užitka njiv. Deleži na gmajni so bili premerjeni in več ali manj izenačeni, ustalili so se pogoji za podeljevanje novim uživalcem njiv, ki so postale proste. Užitek njive je bil vezan na osebo meščana, ni se mogel podedovati; na ženo in otroke se je prenašal le z omejitvami. Tudi to je moralo vplivati na spremembo odnosa do zemlje oziroma do deleža na skupnem polju. Meščan je izgubljal interes do kosa zemlje, ker ni bil njegova last in ni imel zanj neposredne denarne vrednosti, katera je v vedno večji meri usmerjala njegovo gospodarstvo. Koristi od njive ni iskal več v lastnem obdelovanju, ampak v zakupnini, bodisi da je ta bila v denarju ali v deležu na pridelkih.

Viri :

1. MALj, Cod.1/23 /1615/, fol. 195 in 200°.
2. MALj, Cod.1/25 /1633-35/, fol.394, Cod. 1/33 /1663/, fol.68.
3. MALj, Cod.1/26 /1636/, fol. 256° , Cod. 1/30 /1659/, fol.160°.
4. MALj, Cod.1/27 /1651/, fol. 124.
5. MALj, Cod.1/38, fol.129.
6. MALj, Cod.1/37 /1668/, fol.133, sl.
7. MALj, Cod.1/38 /1669/, fol. 196° , Cod.1/46 /1682/, fol. 126.
8. MALj, Cod.1/43 /1674/, fol. 26°.
9. MALj, Cod.1/55 /1703/, fol. 99.
10. MALj, Cod.1/48 /1691/, fol. 143°.
11. MALj, Cod.1/48 /1691/, fol. 23°.
12. MALj, Cod.1/49 /1693/, fol. 193.
13. MALj, Cod.1/49 /1693/, fol. 198.
14. MALj, Cod.1/51 /1697/, fol. 79° .
15. MALj, Cod.1/64 /1718/, fol.246.
16. MALj, Cod.1/65 /1719/, fol. 75.
17. MALj, Cod.1/57 /1711/, fol. 259 sl.
18. MALj, Cod.1/66 /1720/, fol. 146.
19. MALj, Cod.1/66 /1720/, fol. 149°.
20. DAS, RDA, Ljublj.okrožje, fasc. 336; MALj, Reg. I fasc.2o.
21. MALj, Cod.1/33 /1663/, fol. 68.
22. DAS, RDA, Ljublj.okrožje, fasc. 336.
23. DAS, RDA, Ljublj.okrožje, fasc. 336.

24. MALj, Reg. I fasc. 2o.
25. MALj, Cod. I/33 /1663/, fol. 14'.
26. DAS, RDA, Ljublj. okrožje, fasc. 336.
27. MALj, Cod. I/49 /1693/, fol. 187'.
28. MALj, Cod. I/26 /1636/, fol. 138'.
29. MALj, Cod. I/49 /1693/, fol. 121.
30. MALj, Cod. I/22 /1612/, fol. 129; Cod. I/24 /1633-35/, fol. 322'.
31. MALj, Cod. I/64 /1718/, fol. 171'.
32. DAS, RDA, Ljublj. okrožje, fasc. 336; MALj, Cod. XVI/84 /Handurbarium 1832-1849. O patidenkih glej Zwitter, Razvoj ljubljanskega teritorija. GV V-VI/1929-1930, str. 143 sl. ter Blaznik, n.o.m.
33. MALj, Cod. XVI/55, 56, 57.
34. MALj, Cod. I/14 /1593/, fol. 24.
35. MALj, Cod. I/29 /1658/, fol. 55 sl., Cod. I/111 /1772/, str. 263, Cod. I/121 /1782/, str. 1o3.
36. MALj, Cod. XVI/44 /1740-1742/.
37. MALj, Cod. I/96 /1757/, fol. 191.
38. DAS, RDA, Ljublj. okrožje, fasc. 154.
39. MALj, Reg. I fasc. 93; DAS, RDA, Ljublj. okrožje, fasc. 47o.
40. MALj, Cod. I/96 /1757/, fol. 179; Reg. I fasc. 93.
41. MALj, Cod. I/122/1783/, str. 2oo; Reg. I fasc. 93.
42. MALj, Cod. I/27 /1651/, fol. 136' sl.
43. MALj, Cod. XVI/9 /1648-56/.
44. DAS, VicA fasc. I - 21.
45. DAS, Franc. kat., mapa št. 193, Šentpetrsko predmestje.
46. DAS, RDA, Ljublj. okrožje, fas. 4.
47. ŠKALj, inventar 163o.
48. DAS, jezuitska posestva, knjiga št. 39.
49. DAS. VicA fasc. I - 52 a, XXXIII.
50. DAS, RDA, Ljublj. okrožje, fasc. 12.
51. DAS, RDA, Ljublj. okrožje, fasc. 7.
52. DAS, RDA, Ljublj. okrožje, fasc. 8.
53. DAS, VicA fasc. I-1o7, Litt. L - No. XXXI.
54. MALj, Reg. I fasc. 39 /kupna pogodba za šentpetrsko posest/ in Cod. XVI/5o /kupna pogodba za komend-sko posest/. - Zwitter, Razvoj .., str. 147.
55. DAS, RDA, Ljublj. okrožje, fasc. 146.
56. DAS, RDA, Ljublj. okrožje, fasc. 258.
57. MALj, Cod. I/74 /1735/ fol. 4o; Cod. I/119 /178o/, str. 2o5; Cod. I/12o /1781/, str. 26o.
58. MALj, Cod. I/42 /1673/, fol. 55.
59. Karl Bücher, Entstehung der Volkswirtschaft. Erste Sammlung. 7. Auflage. Tübingen 1922, str. 116 sl.
60. MALj, Cod. I/5 /1544-45/, fol. 78.

5. TRAVNIKI IN PAŠNIKI

Pregled o izrabi tal na podlagi jožefinskega in franciscejskega katastra je pokazal, kako velik del površine ljubljanskega ozemlja je odpadel na travnike in pašnike. Razvoj travniške površine je v Ljubljani povezan s kultiviranjem Barja in izkrčenjem obeh ljubljanskih gozdov, Mestnega loga in Rudniškega gozda oziroma Gornjega in Doljnega mestnega gozda, ki sta bila pretvorjena v travnike in deloma tudi v njive.¹ Prvotno je ves barjanski svet predstavljal skupna zemljišča, kjer so imeli užitek podložniki raznih gospostev in gospostva sama, ljubljansko mesto, komenda nemškega viteškega reda, deželno glavarstvo in vičedom. Skupen užitek tako številnih interesentov je vodil mnogokrat do medsebojnih sporov.² Le počasi so se posestne razmere razčiščevale, zemljišča razmejevala in uredila izraba s košnjo trave in stelje ter s pašo. Tudi posamezniki so si začeli pridobivati zemljišča na barju, jih izboljševati in napravljeni iz njih travnike.

Najstarejši travniki so bili verjetno na Prulah in so tisti, ki so navedeni v prvem ohranjenem mestnem komornem urbarju iz l. 1620. Travnikov je bilo 16, uživalo jih je 13 posestnikov, en travnik je imel meščanski špital, ostale pa razni bogatejši in odličnejši meščani. Posestnikom so bili travniki podeljeni po kupnem pravu. Posamezniki so sčasoma združili več travnikov v svoji posesti, najbrž so prišli tudi v roke nemeščanov, zato je bil l. 1641 napravljen sklep, da stara kupna pisma glede prulskih travnikov ostanejo sicer v veljavi, v nova pa mora priti pogoj, da jih je v primeru prodaje treba najprej ponuditi meščanom in vsakokrat plačati deseti denarič od kupnine.³ Nekatere travnike na Prulah je posamezna leta uživalo mesto samo, seno so potrebovali za mestne konje. V prvi polovici XVIII. stoletja je prišlo v posestnih razmerah glede travnikov na Prulah do večjih sprememb. Nekaj travnikov je pridobil jezuitski kolegij, drugi so prišli v roke kmetov iz okoliških vasi, tako da so meščanski posestniki ostali v manjšini.⁴

Izkoriščanje Barja za košnjo in pašo je že prej zahtevalo, da so uživalci skupno urejevali in vzdrževali pota na tem zemljišču. Na mehkem, močvirnatem svetu so pota utrjevali s polaganjem vej; ljubljanski podložniki so prišli l. 1612 v spor s podložniki deželnega glavarstva, ki jim niso pustili posekati jelševega grmovja za popravilo potov in so si lastili gmajno, dasi ni pripadala le njim, ampak tudi mestu.⁵ L. 1636 je mestni svet sklenil, da se izkopljejo jarki in tako izboljšajo travniki v Dolgem grabnu; uživali so jih člani mestnega sveta.⁶ Verjetno so se tudi že prej tako izboljševali v manjšem obsegu barski travniki, toda z omenjenim letom so taka izboljševalna dela postala pogostejša. Dvema prosilcema za podelitev kosa zemljišča ob Ljubljani, kjer bi izsušila močvirnata tla in dala izkopati jarke za odtok vode, je magistrat dodelil zemljišče v dosmrten užitek, kot je to storil tudi v prejšnjih primerih, višjemu mestnemu blagajniku pa je naročil, da si zemljišče ogleda, ga da izmeriti in določi primerno letno dajatev. Prosilca z rešitvijo mestnega sveta nista bila za dovoljna, prosila sta ponovno, naj se njima zemljišče prepusti za vedno ali pa naj se po njihovi smrti dedičem povrnejo stroški, ki jih bosta imela z ureditvijo travnikov in ne bodo majhni. Tej njihovi prošnji je magistrat ugodil, prepustil jima je užitek in posest travnikov pod pogojem, da bosta plačevala letno dajatev, ki jo bo določil višji mestni blagajnik ter da bo po njuni smrti ali smrti njunih dedičev zemljišče na novo podeljeno najbližjim sorodnikom proti plačilu običajne primščine.⁷ Naslednjemu prosilcu za podelitev zemljišča, iz katerega bi napravil travnik, ga je mestni svet prepustil proti plačilu letne dajatve 2 gld. pod pogojem, da bo pustil živini prost prehod do vode ter da bodo njegovi otroci in dediči imeli iste pravice, če bodo nosili meščanska bremena.⁸ Na istem zemljišču je nastalo še več travnikov, mestni komorni urbar iz l. 1637 je navajal pod nazivom "Spanauia" že 15 posestnikov, med njimi nekaj pleničev, ostali so bili mestni svetniki in drugi odličnejši meščani, en travnik je imel meščanski špital; travniki so bili izmerjeni. Izmere trinajstih travnikov so tudi zabeležene v urbarju, skupna njihova površina je znašala nad 217 oralov; so se pa po obsegu med seboj zelo razlikovali, najmanjši je meril komaj 8, največji 37 oralov. Travniki "Spanauia" so ležali na desnem bregu Ljubljani proti Dolgemu grabnu, v urbarjih se nazivajo včasih tudi kot travniki ob Ljubljani proti sv. Ani. Posestne razmere teh travnikov, bili so v prvih desetletjih največ v rokah meščanov in plemstva, so se počele v XVIII. stoletju počasi spreminjati. Nekaj travnikov je bilo razdeljenih, kot nova lastnika sta se pojavila stiški opat in cerkev v Stični,⁹ pozneje tudi jezuitski kolegij; od XVIII. stoletja naprej pa je vedno več okoliških kmetov imelo posamezne travnike v zakupu.¹⁰ Magistrat je podeljeval kmetom v zakup travnike, ki so mu zopet pripad-

li kot zemljiškemu nadlastniku, proti plačevanju letne zakupnine za šest ali deset let. Zakupnina je dosegala kar lepe zneske, v nekem primeru je bila določena na 12 gld. letno; zakupnik je imel še dolžnost, da je travnik letno čistil, verjetno je bilo pri tem mišljeno tudi čiščenje jarkov za odtok vode.¹¹ Med okoličani je moral biti za te travnike precejšen interes, kajti iz zapisnikov mestnega sveta se vidi, da je magistrat večkrat zavračal prošnje za zakup, ker pač ni bilo razpoložljivih zemljišč.

Poleg navedenih travnikov, ki so jih uživali posamezniki kot lastniki ali zakupniki, je imelo mesto v Dolgem grabnu ob Ljubljani proti sv. Ani še travnike, ki so jih uživali dosmrtno člani mestnega sveta in drugi višji magistratni funkcionarji kot del nagrade za opravljanje svojih funkcij, ter travnike, ki jih je uživalo mesto. Korist travnikov v rokah članov mestnega sveta, je bila, ocenjena po davčni napovedi ob rektifikaciji, majhna; prejeta zakupnina je bila nizka, ker so si okoličani na njih lastili pašo živine. Tudi mestni dominikalni travnik je meda dajal le slabo seno, večkrat je bilo le za steljo. V srednjih letinah so ti travniki dajali 74 enovpražnih peljajev v teži po tri stote. Travniki "Spanauia" so dajali povprečno 88 enovprežnih in 70 dvovprežnih peljajev sena in otave, teža dvovprežnih peljajev je znašala 5 - 8 stotov.¹²

Na skupnih mestnih barskih zemljiščih, kjer so kosili travo, so zastopniki magistrata razdelili vsako leto pred košnjo interesentom pripadajoče deleže. To nalogo je imel mestni blagajnik, običajno se je v družbi več članov mestnega sveta peljal na travnik k razdeljevanju trave (Austheilung des Grasses, Austheilung der Moraua). V mestnih knjigah izdatkov je največkrat omenjeno razdeljevanje trave v Dolgem grabnu in na Prulah, včasih tudi v Malem, Gornjem, Doljnem in Velikem grabnu. Pogosto je bilo to razdeljevanje na dan sv. Ane. Bila je navada, da je mesto udeležence pri tem razdeljevanju pogostilo, kakšno leto je prišlo k razdeljevanju večje število članov mestnega sveta. L. 1679 je mestni blagajnik vpisal v knjigo izdatkov k postavki Dolgega grabna, da je bilo navzočih veliko število gospodov in da je bilo prav posebno veselo; stroški za to so znašali 68 gld. 34 kr., kar je v resnici precej presevalo stroške izletov v Dolgi graben v drugih letih. Pa tudi tedaj, ko so stroški znašali manj, so zelo mnogokrat prekoračili dohodke, ki jih je mestni blagajnik knjižil pod postavko dohodkov od trave in pašnine (Vom Grass und Stellung der Gemain). Verjetno so bili koristniki pri razdeljevanju trave predvsem člani notranjega in zunanjega sveta, kajti l. 1745 je mestni svet sklenil, da bo namesto užitka travniških deležev v bodoče plačeval članom notranjega sveta 10, članom zunanjega sveta po 3 gld, mestnemu registratorju razen 3 še 7 gld., prihranili pa bi se stroški za čolnarje in pogostitev.¹³ Mesto je za lasten račun dajalo kositi travo na mestnih travnikih ob Dolgem grabnu, na Prulah in v Spanoviji, seno iz travnikov ob vodi so spravljali v Ljubljano po Ljubljani. Na mestnih prulskih travnikih so kosili solomerci, za to svoje delo so seveda prejemale posebno plačilo, ki je znašalo v začetku XVIII. stoletja 17 kr. dnevno. L. 1724 je mesto plačalo za košnjo v Prulah 14 dnin, vozniki so napravili 37 voženj, da so zvozili seno v senike.¹⁴ Sredi stoletja niso solomerci več opravljali košnje, mesto je najemalo kosce in grabljice.¹⁵

Zaradi travnikov ob Dolgem grabnu in za Prulami je prihajalo do sporov z nemško viteško komendo, ki je tudi imela tam svoja zemljišča. L. 1662 je deželni glavar odločil, naj mesto, dokler ne bi komenda dokazala svojih pravic, še naprej po stari navadi razdeljuje travo, le košnja na spornem kosu zemljišča je bila obema strankama prepovedana, dokler ne bi bilo razsojeno o glavnem sporu.¹⁶ Za Prulami so bila skupna zemljišča, na katerih so kosili travo podložniki raznih gospodstev; Ljubljancani so jim to branili in celo s silo preganjali tuje podložnike s travnikov.¹⁷ Tudi med posameznimi vasmi so bili spori glede užitka teh zemljišč; Zgornja Hrušica se je pritoževala pri mestu, da jo hočejo Štepanjci izriniti iz gmajne za Prulami, kjer je s posebnim dovoljenjem magistrata imela z drugimi soužitek.¹⁸

Skupna zemljišča, kjer so bili travniki in pašniki, je mesto imelo pod Rudnikom, prvokrat jih zasledimo v komornem urbarju l. 1674; verjetno je tedaj bil na novo urejen užitek teh zemljišč, ki so spadala k mestu že mnogo prej. Na tem kraju je bil tudi Doljni mestni gozd, ki pa je bil sčasoma izsekan in spremenjen v travnik in pašnik.¹⁹ Nad gmajno pri Rudniku si je lastil neke pravice oskrbnik urbarja deželnega glavarstva, ki je gmajno brez sodelovanja mesta dodeljeval Rudničanom in s tem ustvarjal zmedo.²⁰ Po mestnem komornem urbarju so podložniki deželnega glavarstva v Rudniku, bilo jih je za tri grunte, imeli pravico, da pred sv. Janezom Krstnikom pokosijo na Barju (im Gemäss) in odpeljejo domov tri kope sena, ne da bi plačali kakšno dajatev; od ostalega sena so pa bili dolžni plačevati mestu 6 kr. za peljaj. Podložniki drugih gospodstev kot n.pr. podložniki jezuitov v Hrušici, Dobrunjah, Bizoviku in drugi kmetje so morali plačevati 8 kr. za peljaj. Tisti, ki so travo ali ločje odnašali v vrečah, so plačevali logarjem 6 kr. od grunta.²¹ Podložnikom iz Zgornje in Doljne Hrušice s pravico do košnje sena pod Rakovnikom, je mesto l. 1687 izdalo novo listino, pridržalo pa je sebi in logarjem vse dotodanje pravice.²² Ko sta

l. 1703 soseski v Zgornji in Dolnji Hrušici zopet prosili, da se jima izstavi listina o pravici do košnje, je magistrat njihovo prošnjo zavrnil.²³ Ker so Trnovčani in Krakovčani na eni strani ter Štepanjci na drugi strani posegali s košnjo drug drugemu v travniške deleže, je bila l. 1686 med mestom, upraviteljem urbarja deželnega glavarstva in nemško viteško komendo sklenjena poravnava, s katero je bilo ugotovljeno, da imajo Štepanjci pravico do košnje od travnikov deželnega glavarstva do kraja, ki je imenuje "Sa koso", Trnovčani in Krakovčani pa so imeli pravico do košnje na drugi strani lščice proti Mestnem logu. Kdor bi sporazum prekršil, bi moral plačati 12 dukatov v zlatu, od katerih bi polovico dobilo prizadeto gospostvo, polovico pa oškodovana stranka. Pašne pravice gospostev s tem sporazumom niso bile prizadete. Istočasno je bil sklenjen dogovor med soseskama Krakovo in Trnovo glede njihovih pravic do košnje na gmajni pri Trnovem na levi strani Ljubljaničnice ter na drugi strani med Ljubljaničo, lščico in Preproščico. Pri tem skupnem užitku je večkrat prišlo do prerekanja in celo do preteпов; da se to prepreči, se bosta soseski pri užitku izmenjavali, eno leto bo le ena soseska imela košnjo na enem delu skupnega zemljišča, druga na drugem, v naslednjem letu bi bilo obratno.²⁴ Užitek skupnih zemljišč pod Rakovnikom in Rudnikom - v drugi polovici XVIII. stoletja so se ta zemljišča na splošno imenovala llovica - je bil l. 1734 urejen z novo listino, vsaka izmed na užitku sodelujočih sosesk je imela točno določen prostor za pašo in košnjo. Svoje deleže so tudi imele soseska Štepanja vas s Poljanami, Rudnik, Dobrunje, Bizovik ter Zgornja in Dolnja Hrušica; Trnovčani in Krakovčani so imeli pravico do košnje na gmajni pri lščici, meščanski deleži so bili zopet zase. Pravica do paše je ostala vsem, ki so jo na tem zemljišču imeli.²⁵ V mestnih komornih urbarjih so navedene soseske le s pravico do užitka na mestnih gmajnah, računске knjige pa vsebujejo še podložnike raznih vasi iz ljubljanske okolice, ki sicer niso imeli pravic do košnje in paše, vendar so tudi kosili seno in ločje ter pasli vole, konje in prašiče na mestnih gmajnah, za kar so plačevali mestu določene pristojbine. Lastniki živine, ki se je pasla na ljubljanskih gmajnah, so bili iz vasi proti Savi, od koder so gonili na pašo največ konje, voli so bili zlasti iz vasi Orle in Lavrica, število živine, ki je prišla na pašo, se je od leta do leta spreminjalo, včasih je bilo nad 100 glav, včasih komaj nekaj desetih. Mnogokrat je posameznik plačal pristojbine za večje število konj ali volov, verjetno so tudi gonili na pašo tudi tujo živino ali pa gre v teh primerih za osebe, ki so se ukvarjale s kupčijo konj in volov. Največje število volov je pripadalo običajno soseski Orle, celo 22 parov. Pristojbine za pašo so znašale 8 kr. od konja ali vola, od mlade živine je bilo manj, podložniki deželnega glavarja so plačevali polovico.²⁶

Tudi na levem bregu Ljubljaničnice je bilo več skupnih travnikov pod mestnim gospostvom. Eno skupino travnikov so uživali kmetje iz Viča in Glinca, l. 1637 so imeli 6 travnikov; za 5 travnikov so bile navedene izmere, njihova skupna površina je znašala skoraj 41 oralov. Travniki so se zelo drobili, že l. 1674 je bilo v tej skupini navedenih 23 posestnikov s posameznimi parcelami; 20 parcel je imelo skupno površino nad 43 oralov. Viški in glinški travniki so ležali za Mestnim logom in so tako od l. 1674 tudi označeni v mestnem komornem urbarju. Kultiviranje zemljišč za travnike najbrž ni v vsakem primeru uspelo, v urbarjih se pojavljajo primeri, da so bili travniki označeni kot pusti ali zarasli.²⁷ V urbarju l. 1688 je bila skupina novih travnikov, dvanajst po številu; pri osmih je navedena izmera, po kateri je njihova skupna površina znašala nad 9 oralov, l. 1701 še pojavi 28 travnikov v Novem grabnu s skupno površino okrog 57 oralov. Vendar ta skupina ne predstavlja dejansko novo kultiviranih travnikov, temveč je nastala le iz pregrupacije prejšnjih skupin, v njej so travniki izza Mestnega loga in novi travniki iz l. 1688.²⁸ Tudi po tem letu so bili kultivirani v okolišu Mestnega loga še novi travniki, vendar je bilo v glavnem kultiviranja zemljišča za travnike zaenkrat zaključeno; nov razvoj je nastopil šele z osuševanjem ljubljanskega barja.

Na kakšen način so iz skupnih zemljišč nastajali travniki in po kakšnih pogojih jih je mesto dodeljevalo posameznim užitcem, se iz virov v podrobnostih ne vidi. Verjetno je posameznik interesent kultiviral za travnik kos zemlje, ki mu ga je magistrat na prošnjo dodelil v užitek, mestni blagajnik je zemljišče izmeril in določil dajatve po njegovem obsegu. Ko so kmetje pričeli zemljišče pri Mestnem logu preurejati v travnike, so to storili, ne da bi se prej sporazumeli z magistratom. Zato jih je mestni svet pozval, naj plačujejo dolžne dajatve, kot jih plačujejo tudi drugi in se vpišejo v urbar. V primeru, da tega ne bi storili, je sklenil, naj Trnovčani travnik pokosijo, seno pa naj se porabi za mestni špital.²⁹ Pri travnikih, ki so bili slabše kvalitete in niso prinašali koristi, je mesto dajatve odpisovalo; nekateri interesenti so se za višino dajatev pogodili z mestom kar počez. Razen meščanov so travnike kultivirali in uživali prebivalci vasi s pravico do soužitka mestnih skupnih zemljišč, vsem brez takih pravic je magistrat prošnje za podelitev travnikov odklanjal.³⁰ Kultiviranje travnikov na barjanskih zemljiščih je včasih naletelo na ugovor komende, ki je imela na Barju pravico do lova na malo divjačino in s e je

čutila prizadeto v tej pravici, če so posamezniki na zemljiščih, ki so jih hoteli urediti za travnike, posekali grmičevje, izkopal korenine in napravili jarke.³¹

Mestni log, prvotno gozd, so uporabljali v veliki meri za pašo. Nekaj časa so ljubljanski mesarji pasli drobnico v Mestnem logu, kar jim je magistrat pozneje prepovedal.³² Zaradi izsekavanja in zaradi paše je gozd propadal, na zemljišču gozda so nastajale njive in travniki. To spreminjanje kulture je pričelo že sredi XVII. stoletja, ne da bi magistrat ugovarjal, zahteval je le, da so tisti, ki so napravili na zemljišču Mestnega loga travnike in jih uživali, plačevali mestu običajne dajatve. Glede tistih, ki ne bi hoteli plačevati, je mestni svet sklenil, da jim bodo zasuti jarki in prepovedan dostop.³³

Sicer so tudi razna gospostva plemičev in cerkvenih ustanov uživala tako kot meščani mestna zemljišča, ki so služila travniški kulturi, toda imela so povečini svoje lastne travnike. Škofija je imela travnike na Viču, na Barju proti sv. Ani in travnik imenovan Škofljica. Seno, ki so ga nakosili na teh travnikih, ni vedno zadostovalo za potrebe; računske knjige oskrbnika škofijske pristave izkazujejo tudi izdatke za nakupljeno seno. V nekaterih letih, ko je bila najbrž letina sena ugodna, je pristava seno oziroma otavo prodajala.³⁴ Ob davčni rektifikaciji je bil donos sena in otave ocenjen povprečno na 13 3/4 peljaja sladkega in 137 peljajev kislega sena, po štiri stote peljaj. Travnik pri sv. Ani je imela škofija v zakupu od cerkve sv. Ane proti letni zakupnini 25 gld. 30 kr., ki jo je plačevala izžanskemu župniku. Po franciscejskem katastru je travnik Škofljica, ležal je v davčni občini Brezovica in je bil še tedaj v lasti ljubljanske škofije, meril 57 oralov 783 kv. sežnjev.³⁵

Jezuitski kolegij je imel travnike v okolici Ljubljane in na Barju. Veliki travnik Pod turnom je dajal 30 peljajev sena in 10 otave; 20 koscev ga je pokosilo v dveh dneh. Na prej vicedomskih travnikih pred Nemškimi vrati ob cesti proti Vrhniku se je nakosilo 34 peljajev sena in 15 otave, ob lepem vremenu je 27 koscev in 27 grabljic v dveh dneh pokosilo in posušilo seno, ki so ga spravili domov s 16 vozovi. Ta travnik je bilo treba vsako leto ograditi, to delo je moralo opraviti 10 oseb v dveh dneh; župan pa je bil dolžan, da preskrbi 25 peljajev trnove ograje. Travnik Otok ob Ljubljanici pri Podpeči pod sv. Ano je prvotno deželni glavar prepustil jezuitom v užitek za čas svojega življenja, na prošnjo pa ga jim je vladar l. 1642 odstopil v last; 40 koscev ga je pokosilo v enem dnevu, letni pridelek je znašal 7 do 8 ladij (Lath) sena in 3 do 4 ladje otave. Med travniki "Spanauia" ob Ljubljanici, pol milje nad mestom, je imel jezuitski kolegij travnik s površino nad 6 oralov, dajal je veliko ladjo sena in dva čolna otave, 12 koscev ga je pokosilo v enem dnevu. Košnja in spravljanje sena na jezuitskih travnikih na Barju so opravljali podložniki iz vasi Zgornje Hrušice, ki je morala dati 11 koscev, 10 sušilcev, Doljne Hrušice, ki je dajala 4 kosce in ravno toliko sušilcev, Dobrunje, Na jami, Stanežiče in Gammeljne, iz katerih je moral priti na delo po en kosce in en sušilec, Vižmarje, ki je pošiljalo po dva kosca in dva sušilca, vasi Zaklanec, Horjul in Lubgojna so morale skupaj dati 8 koscev, kateri so obenem tudi sušili, podložnik iz Rožnika je bil dolžan kositi le seno ne pa otave. Kosci so morali biti močni; slabe so pošiljali domov, kajti taki so pojedli toliko kot močni, naredili pa manj. Košnja se je pričela običajno okrog sv. Janeza Krstnika. Podložniki iz vasi severno in vzhodno od Ljubljane so se odpeljali s čolni po Ljubljanici; oskrbnik je moral vzeti s seboj orodje, da so, če je deževalo, kopali in čistili jarke. Ko je bilo pokošeno, posušeno in pripeljano v Ljubljano, so podložniki odšli domov, ostali so le iz Zaklanca, Bizovica, 5 iz Hrušice ter iz Vižmarij, da so vozili seno od Ljubljanice na Podturen.³⁶

Tlako na jezuitskem travniku, ki je bil prej vicedomski, so bili dolžni opravljati podložniki iz Hrušice. Travnik je bilo treba letno ograditi, pokositi, posušiti seno in prepeljati ga na pristavo. Ker jih je ta in še druga tlaka, ki so jo morali opravljati, preveč bremenila, so se vicedomski podložniki l. 1635 pritožili pri vladarju in prosili, da se njihova dolžnost tlake na jezuitskem travniku sploh ukine ali pa vsaj omeji. V pritožbi so trdili, da morajo tlačaniti trem gospostvom, deželnemu glavarstvu, vicedomu in jezuitom; ob času žetve morajo pustiti svoje polje in delati za različna gospostva, prišli bodo na beraško palico, če bo to stanje trajalo. Naj se njihova dolžnost tlake tako omeji, da bodo tlačanili le vicedomskemu uradu in nikomur drugemu. Rešitev prošnje je bila za podložnike ugodna, oproščeni so bili tlake deželnemu glavarstvu in jezuitom kot vicedomski podložniki; vicedomskemu uradu pa je bilo naročeno, naj s tlako ne pretirava, ostane naj pri tlaki 16 dni od grunta. Toda ta rešitev je imela čudno usodo, podložniki zanj niso zvedeli in so še naprej opravljali tlako, katere so po vladarjevi odločbi bili prosti. Šele l. 1656 so verjetno zvedeli, da niso več dolžni tlačaniti na jezuitskem travniku in so se začeli tlaki zoperstavljanje. Tedaj so se jezuiti pritožili pri vicedomu, ki je izdal podložnikom nalog za tlako s pripombo, naj se pisмено pritožijo, če imajo kakšne ugovore. V odgovoru na ta nalog so se podložniki županijskih uradov Kozarje in Vodmat sklicevali na, kot pravijo, do tedaj njim neznano vladarjevo resolucijo iz l. 1635 in ugotavljali, da so 22 let opravljali tlako, katere niso bili dolžni.

Vicedomski knjigovodja je na to odločil, da se tlaka ustavi. Jezuiti pa s takim koncem niso bili zadovoljni, zavzeli so se, da se resolucija iz l. 1635 razveljavi, kar jim je uspelo; dvorni dekret iz l. 1664 je odločil, da njihova pravica do tlake ostane še v naprej.³⁷

Deželno glavarstvo je imelo po urbarju iz l. 1571 travnik pod Kamnikom; 35 koscev, vsak po dva dni, je moralo travnik s tlako pokositi. K tej tlaki so bili zavezani kmetje iz Št. Vida, Iške, Loke, Kašlja, Zaloga, Brezovice, Most(?), Podgorice, Daljne in Srednje vasi, Kamnika, Kozarij, Pako (?), Matene in Bresta ter vseh vasi v iški župniji, ki pripadajo (deželnemu) knezu. Iste vasi so povečini morale dati tudi podložnike, da so seno na travniku pograbili. Župani iz vasi Št. Vid, Kašelj, Zalog, Molnik, Srednja in Daljna vas in Podgorica so morali zvoziti seno od čolnov v mesto.³⁸ Ta travnik se je pozneje pojavil med travniki deželnega glavarstva pod hazivom Jezernica; v izvlečku iz urbarja, napravljenem v prvi polovici XVIII. stoletja, je navedeno, da leži travnik ob Ljubljani. Kasneje naletimo nanj v komendski posesti kot Zornico, ki jo je mogoče, po franciscejskem katastru lokalizirati v davčni občini Brezovica. Jezernica je bil velik in dober travnik; v omenjenem izvlečku urbarja deželnega glavarstva je bila korist, ki jo je donášal svojemu lastniku, ocenjena na 550 gld. letno, vrednost pa kapitalizirana na 11.000 gld. Travo je gospostvo prodajalo delno na travniku in so jo kupci sami pokosili, delno so jo pokosili podložniki. Dolžnost košnje je imelo 43 izžanskih podložnikov, ki so prvi dan travnik pokosili, drugi in tretji dan pa seno posušili in spravili v kope. Drugi travnik, ki ga je deželno glavarstvo imelo na Barju, je bila Havptmanica, ležala je ob Iščici na mestnem ozemlju, v poznejši davčni občini Karlovško predmestje. V rektifikacijskih aktih dobimo celo naziv "Landtshaubtmanza", kar jasno izpričuje, da je poreklo označbe v zemljiškem lastništvu. Havptmanica je bila prepuščena podložnikom proti dajatvi 28 gld. letno, ki so jo plačevali ob sv. Juriju. Na podlagi te dajatve je bila vrednost travnika ocenjena na 560 gld.³⁹ S prodajo imenja deželnega glavarstva sta oba travnika prešla v last nemške viteške komende, ki je z njima upravljala na isti način kot prej deželno glavarstvo; Havptmanica je ostala podložnikom proti dotedanji dajatvi 28 gld., košnja na Zornici - nekdanja Jezernica se pojavlja od tedaj le pod tem imenom - pa je komenda oddajala košnjo po travniških delih.

Nemška viteška komenda je imela svoje travnike na Barju že preden je kupila gospostvo deželnega glavarstva. To se vidi iz urbarja za l. 1490, ki je predpisoval podložnikom tlako za košnjo, grabljenje in spravljanje sena ter prevoz k vodi. O križevniški posesti na Barju priča zemljišče z nazivom Križanica, ki leži v davčni občini Brezovica, travniki na zemljišču s tem imenom so imeli po katastru iz l. 1825 površino nad 51 oralov, bili so pa v lasti kmetov iz Vodmata, Most ter raznih posavskih vasi. Do sestave franciscejskega katastra sta bili tudi Zornica in Havptmanica v glavnem razdeljeni med podložnike. Od Zornice, ki je obsegala skoraj 500 oralov, je obdržala komenda le tri parcele s površino 60 oralov, v drugem delu brezoviške davčne občine pa še eno parcelo s površino okrog 30 oralov. Od Havptmanice, ki je merila okrog 368 oralov in je ležala na mestnem področju, ni ostalo komendi ničesar; kolikor jo je bilo sposobne za travniško kulturo, je bila razdeljena med podložnike, kolikor pa je bila dejansko še barje, po katastru 193 oralov, je pripadala magistratu. Kako je to nekdanje deželno, potem komendsko zemljišče prešlo v last mesta, iz virov ni razvidno, mislim pa, da je v področje mesta prišlo kot deželskosodna gmajna z nakupom vicedomskega imenja. Na ozemlju davčnih občin karlovškega in trnovskega predmestja je ob katastrski izmeri l. 1825 komenda imela le nekaj manjših parcel s površino dobrih 7 oralov.

Meščanski špital je imel travnike na Prulah, ki so spadali pod mesto, travnik pod Rožnikom, travnik v Vižmarjih ter jame pri sv. Krištofu, v katerih je dal kositi travo, Nove travnike je pridobil iz mestne gmajne, imel je enega izmed travnikov "Spanouie".⁴⁰ V špitalskih računskih knjigah se omenja travnik Lipa (tudi pod Lipo), na katerem so večkrat kopali in čistili jarke, l. 1671 je bil izkopen jarek v dolžini 580 sežnjev, 340 sežnjev jarka je bilo izkopanih na velikem travniku že l. 1660.⁴¹ Zdi se, da lastni travniki špitalu niso zadostovali, jemal jih je celo v zakup.⁴² Med stroški meščamskega špitala se ponavljajo vsako leto stroški za prevoz sena in otave po vodi od Dolgega grabna in Lipe v Ljubljano. S senom so natovorili prvotno dva ali tri čolne, včasih tudi več, in približno isto količino otave. V začetku XVIII. stoletja so zabeležene večje količine sena in otave, ki so jih pripeljali po Ljubljani. Iz Dolgega grabna so pripeljali po 6 čolnov sena, 2 čolna otave, iz travnika na Lipah 8 čolnov sena in 4 otave, iz travnika na Prulah 5 čolnov sena. Košnjo in spravljanje sena so opravili v glavnem s tlačanskim delom, le če je primanjkovalo tlačanov, so najeli kosce.⁴³ V računskih knjigah so primeri, da je špital otavo v Dolgem grabnu prodal, verjetno je v tistih letih bilo obilno sena, pa otave niso potrebovali. Barjanska zemljišča so špitalu dajala tudi steljo.⁴⁴ Franciscejski kataster izkazuje travnik Lipa v davčni občini Tomišelj, l. 1825 je travnik s tem nazivom okrog 266 oralov, bil je last vaške soseske Strahomer.

Dvorski špital je imel en travnik na Barju pri Podpeči, manjši travnik pa v Mednem, oba travnila je imel v zakupu, pridelok sena ni zadostoval za potrebe ter ga je moral dokupovati.⁴⁵ Verjetno je bil travnik dvorskega špitala tisti, ki ga kot "Špitalerco" izkazuje kataster iz l. 1825 v davčni občini Tomišelj. Površine je imel nekaj nad 204 orale, lastnik je tedaj bila tomišeljska vaška skupnost.

Ljubljanski travniki in pašniki so ležali skoraj izključno na Barju, kjer je bil pred osušitvijo le mal del sposoben za kulturo in je dajal travo ali steljo. Kultiviranje travnikov je pričelo že mnogo pred osuševalnimi deli, katerih prvo fazo označuje zgraditev Gruberjevega prekopa. Barska zemljišča so se spreminjala v travnike le z delom in stroški, treba je bilo očistiti tla grmičevja in raznega barskega rastlinja, kopati jarke za odtok vode in jih stalno čistiti. Zavest o potrebi tega dela še ni bila splošna, le posamezniki, ki so pričakovali koristi, so vzeli nase s kultiviranjem združena finančna bremena. Seveda so to storili, če sta jim bila posest in užitek kultiviranih zemljišč za daljšo dobo zagotovljena. Mesto kot zemljiški lastnik je sicer dodeljevalo zemljo za travnike v raznih oblikah, toda zdi se, da se je najbolj uveljavila oblika, ki se je približevala dednemu zakupu.⁴⁶ V primerih, ko so travnike vzeli v zakup okoliški kmetje, je bila zakupna doba določena le na nekaj let. Omejitev zakupne dobe je bila v takem primeru razumljiva, šlo je za že kultivirane travnike, zakupnik ni moral zemljišča šele usposobiti za kulturo. Verjetno je bil za tako obliko zakupa merodajen tudi osebni značaj zakupnika kot podložnika tuje-ga gospostva.

Sorazmerno je bil le mal del mestnih zemljišč, ki so služila kot travniki, dodeljen posameznikom v užitek, v glavnem so ostala zemljišča skupna, uživali so jih poleg meščanov razne vaške skupnosti iz mestnega soselstva. Izkoriščanje skupnih zemljišč s tem še ni bilo izčrpano, mesto je proti plačilu določenih pristojbin dovoljevalo košnjo in pašo podložnikom raznih gospostev v okolici Ljubljane. Dohodki od sena in pašnine so tvorili stalno postavko v mestnih računskih knjigah. Kmetje iz Rudnika, Dobrunj, Bizovika, Hrušice, podložniki deželnega glavarstva ali jezuitov so morali plačevati od sena, nakošenega na mestnih skupnih zemljiščih pod Rudnikom, kmetje iz Viča, Glinc in Kozarij pa za seno, ki so ga vozili iz Mestnega loga.⁴⁷ Še večji je bil okoliš, iz katerega so gonili past živino, vole in konje, na mestne gmajne. Na tej paši so bile udeležene skoraj vse vasi severno od Ljubljane proti Savi in na vzhodu do Polja ter nekatere vasi proti Dolenjski nekako do Šmarja. Živina je bila last špitalskih, škofijskih, višnjegorskih, stiških, fužinskih, komendskih in drugih podložnikov.⁴⁸ Pravico do paše v Mestnem logu so imeli tudi kmetje iz Brezovice, ki so za to plačevali mestu letno 35 kr.⁴⁹

Skupna paša na mestnih zemljiščih je pripeljala včasih do sporov ne le med mestom kot lastnikom in uživalci, ampak tudi med prizadetimi soseskami in je moral magistrat poravnati medsebojne spore. Ko so podložniki iz Zgornje in Doljne Hrušice podložnikom iz Rudnika, Orel, Štepanje vasi in deloma tudi iz Poljan na gmajni pod Rudnikom razsekali in zažgali nekakšne pletene mostove ali lese, položene na močvirnatih krajih, da je mogla živina čez taka mesta, in jim hoteli preprečiti pašo in košnjo, do katere so imele vse soseske pravico, je magistrat odločil, da morajo Hruševci oškodovanim soseskam povrniti stonje-no škodo, in je prepovedal, da bi v bodoče še delali take ovire.⁵⁰

Z dodeljevanjem mestnih zemljišč v užitek poedincem, ki so iz njih napravili travnike, je naraščala kultivirana travniška površina. Toda obseg teh zemljišč ni bil tako pomemben, da bi se znatneje skrčila površina skupnih travnikov in pašnikov. Verjetno je ta površina celo naraščala, ker sta se krčila oba mestna gozdova, njihovi zemljišči pa so v vedno večji meri uporabljali za travnike in pašnike. Kakor so si poedinci iz meščanstva in plemstva prizadevali, da si od mesta pridobijo zemljišča za travnike v svojo individualno posest, namesto, da bi imeli le soužitek, tako so se posamezne vaške soseske s soužitkom na mestnih gmajnah pričele prizadevati, da se jim odkažejo določeni deli zemljišč, ki naj bi bili pridržani le za njihovo uporabo, druge soseske in meščani pa bi bili od soužitka izključeni. Deloma je taka prizadevanja podpirala lega posameznih vasi do gmajne, deloma jih je gotovo vodila tudi želja, da bi prišle v dejansko posest določenega dela skupnih zemljišč in do njihovega izključnega izkoriščanja.

Vir i :

1. Vlado Valenčič, Gozdovi in preskrba z lesom v stari Ljubljani. Gozdarski vestnik 1954, št. 6-7.
2. MALj, Cod. I/12 (1575), fol. 121^r; Cod. I/22 (1612), fol. 69^r; Cod. I/23 (1615), fol. 96.
3. MALj, Cod. XVI/6 (1637). - Blaznik, u. o. m.
4. MALj, Cod. XVI/8, 28, 29, 54, 58.

5. MALj, Cod. 1/22 (1612), fol. 69.
6. MALj, Cod. 1/26 (1636), fol. 198
7. MALj, Cod. 1/26 (1636), fol. 99° 113° sl.- O posestnih razmerah barskih travnikov, Blaznik, n.o.m., glede lokalizacije pa istega avtorja Doneski h historični topografiji ljubljanske okolice, Z Č VI-VII/1952-1953, str. 394 sl.
8. MALj, Cod. 1/26 (1636), fol. 341 sl.
9. MALj, Cod. XVI/23 (1698).
10. MALj, Cod. XVI/28 (1719-21); Cod. XVI/31 (1730-32).
11. MALj, Cod. 1/62 (1716), fol. 210°; Cod. 1/63 (1717), fol. 196; Cod. XVI/36 (1752-61).
12. DAS, RDA, Ljubljansko okrožje, fasc. 336.
13. MALj, Cod. 1/84 (1745), str. 164.
14. MALj, Cod. XIII/106; Cod. XIII/141 in sl.
15. MALj, Cod. XIII/189.
16. MALj, Cod. 1/25 (1633-35), fol. 358; Cod. 1/26 (1636), fol. 237°; priv. knjiga št. 120, objavil Fr. Komotar, Das Laibacher Privilegienbuch. MNK XVII/1904, str. 21 sl.
17. DAS, Vizedomsche Amts-Verhörprotokolle 1659.
18. MALj, Cod. 1/34 (1665), fol. 120°.
19. Valenčič, n.o.m.
20. MALj, Cod. 1/26 (1636), fol. 184°, 224, 286° sl:
21. MALj, Cod. XVI/15, fol. 23°.
22. MALj, Cod. 1/47 (1687), fol. 132.
23. MALj, Cod. 1/55, fol. 4°.
24. MALj, Mag. acta, fasc. 17.
25. MALj, Mag. acta fasc. 15.
26. MALj, Cod. XIII (mestne računske knjige).
27. MALj, Cod. XVI/6, 15 in 22.
28. MALj, Cod. XVI/19 - 24.
29. MALj, Cod. 1/42 (1673), fol. 113°.
30. MALj, Cod. 1/62 (1717), fol. 272.
31. MALj, Cod. 1/94 (1755), fol. 125.
32. MALj, Cod. 1/70 (1725), fol. 111.
33. MALj, Cod. 1/40 (1671), fol. 125.
34. Škalj, Schaffer Amts Raittung 1612, 1644/45 in 1686.
35. DAS, RDA, Ljubljansko okrožje, fasc. 4. - Franciscejski katster, kat. obč. Brezovica.
36. DAS, Jezuitska posestva, knjiga št. 39.
37. DAS, VicA fasc 1-25, Lit. L - num. LXIX.
38. DAS, RDA, Ljublj. okrožje, fasc. 8, urbar iz 1571.
39. DAS. VicA fasc. 1 - 107, Lit. L - No. XXXI.
40. KapAlj, fasc. 64, št. 21, urbarja okrog 1568 in 1630.
41. MALj, Cod. XV/11, 13 in 14.
42. MALj, Cod. XV/17 (1716-19).
43. MALj, Cod. XV/13 (1678-81); Cod. XV/15 (1698-1701); Cod. XV/16 (1707-10).
44. MALj, Cod. XV/17 (1716-19).
45. DAS, VicA fasc. 1-21, inventar 1678, ; fasc. 1-23, num. LXII.
46. O raznih oblikah posesti podložnih zemljišč prim. Dr. Janko Polec, Prevedbe zakupnih kmetij v kupne na Kranjskem ob koncu 18. stoletja. Zbornik znanstvenih razprav, XIII/1936-37. Ljubljana 1937.
47. MALj, Cod. XIII. (knjige prejemkov).
48. MALj, Cod. XIII./54 (1636).
49. MALj, Cod. XVI/6 in sl.
50. MALj, Mag. acta fasc. 8.

6. DEŽELSKOSODNE GMAJNE

Razen skupnih zemljišč, ki so ležala v mestnem pomirju, je mesto izvajalo neko oblast in imelo nekakšne pravice nad raznimi gmajnami, ki so bile izven mestnega teritorija in glede katerih ni mogoče v vsakem primeru ugotoviti, da so jih mesto oziroma meščani uživali. To so bile predvsem gmajne v Šujici, Reki in na Brdu, ki se večkrat omenjajo v zapisnikih mestnega sveta in nekatere tudi v računskih knjigah v zvezi s stroški običajnega pojezda. Gmajni v Reki in na Brdu sta ležali na področju ljubljanskega deželskega sodišča, ki je vzhodno od Ljubljane segalo do Besnice in Reke, kjer je bil v bližini Trebeljevega gozd z istim imenom, na zahodni strani pa je zajelo Bokalce z vasjo Brdo, kjer je ležala istoimenska gmajna.¹ Deželsko sodišče v Ljubljani je bilo do l. 1726 v rokah deželnega kneza, za katerega ga je upravljaval vicedom; tedaj je deželsko sodišče skupaj z vicedomskim imenjem kupila Ljubljana. K deželskemu sodišču so spadale tudi gmajne ter razdeljeni in nerazdeljeni gozdovi.² Toda že mnogo prej, preden je mesto kupilo deželsko sodišče, je imelo opravka z omenjenima gmajnama in so ju, kot pričajo viri, tudi večkrat objezdili; ob pojezdu mej in gmajn ljubljanskega deželskega sodišča, ki je bil 26. in 27. septembra 1644, je ohranjen zapisnik v privilegijski knjigi.³ Pri tem pojezdu so si mestni zastopniki natančno ogledovali stanje gmajn. V Reki so našli mnogo novih lazov in opustošen bukov gozdič (pŕchl), tudi hrib Ravnik (pod sv. Katarino) so našli popolnoma izsekan. O gmajnah, na katere so na svojem potu naleteli, ugotavlja zapisnik, da spadajo k mestu in njegovim sodeložnikom (mitverwandten). Popisa mej ljubljanskega deželskega sodišča iz l. 1644 in 1726 se sicer v celoti ne skladata, vendar zajemata v glavnem isto ozemlje.

Toda že pred pojezdom v l. 1644 so člani mestnega sveta redno objezdili posamezne gmajne. Gmajno v Reki in Besnici so objezdili n. pr. že l. 1547, l. 1616 pa je mestni svet sklenil, da kot vsako leto objezdi gmajno v Šujici in si jo ohrani v posesti tako, da podre in zažge vse plotove, ki so na gmajni postavljeni.⁴ Ta gmajna je ležala na deželskosodnem področju, ki je spadalo k uradu Dobrova, bila pa je last mesta.⁵ Zdi se torej, da vpliv na gmajne ni bil vezan vseskozi na deželskosodni okoliš. Tudi v začetku XVII. stoletja se je moral magistrat ponovno ukvarjati s vprašanjem gmajne v Reki, kjer mu je pravico do nje osporaval stiški opat. Spor se je sicer poravnal, ko je opat s svojimi zahtevami odstopil. Kmalu pa ga je načel znova; preklical je svoj pristanek na poravnavo, češ da je našel listine, ki dokazujejo, da je gmajna last njegove cerkve v Stični in se zato ne more spuščati v kakšne poravnave, ampak se hoče držati svoje posesti. Magistrat je izrazil opatu svoje začudenje in ga pozval, da predloži privilegije, ki jih je našel in ki utemeljujejo njegove pravice. Toda opat se ni spustil v razgovore z mestom, pri deželnem upravitelju in vicedomu je dosegel, da sta magistratu pod kaznijo 100 dukatov v zlatu naložila, naj do izida pravde ne posega v gmajne na Pogledu, v Reki in Besnici. Pravda je bila dolgotrajna, viri ne razkrivajo, kako je potekala v vseh fazah, vemo le, da spor l. 1653 ni bil rešen; tedaj je bil na licu mesta komisijski ogled, pri katerem je bil prisoten mestni sodnik s petimi člani mestnega sveta. V pravdi je mesto podleglo, kajti po virih iz srede XVIII. stoletja je Reka pripadala Stični.⁸

Glede gmajne v Šujici je v mestnih knjigah izdatkov več zapisov, ki dokazujejo, da so jo člani mestnega sveta letno objezdili, izjeme so bile redke. Tak pojezd je bil seveda zvezan s stroški; če je bila udeležba velika, so znašali tudi 100 in več goldinarjev. Dajatve, ki jih je mesto od gozda v Šujici prejemale, so bile malenkostne, bile so le dajatve za iztrebljene rovče. Nad to gmajno mesto vkljub dragemu letnemu pojezdu ni imelo pravega nadzorstva, podložniki so gozd na veliko pustošili, napravljali laze in preganjali divjačino. Mesto se je skušalo sporazumeti z lastnikom polhograjskega gospostva glede postopka proti podložnikom in je mislilo tudi na pritožbo pri vladarju.⁹ V mestnem komornem urbarju se dajatve od teh zemljišč le malo pojavljajo, čeprav primeri, da si je kdo polastil kosa gmajne, menda niso bili tako redki. L. 1673 je mestni svet sklenil, udeležiti se v velikem številu pojezda v Šujico, da bi poravnal razne spore med sosedi in videl, koliko gmajne si prisvajajo.¹⁰ V Šujici je poleg Ljubljančanov imelo še 18 vasi pravico do lesa proti dajatvam v ovsu in predivu. Pri tako številnih uživalcih je razumljivo, da ni šlo vse v redu; po krivdi podložnikov iz Dobrove je bil del gozda požgan, krivci pa so odklonili, da bi se pred magistratom zagovarjali, češ da so podložni Codelliju kot zemljiškemu gospodu, nato pa deželnemu glavarju.¹¹ Mesto se je naveličalo posesti, s katero je imelo le stroške in neprijetnosti ter je l. 1715 Šujico prodalo Petru Antonu Codelliju za 600 gld., dasi je prvotno sklenilo zahtevati 1500 gld.¹² Vendar je v mestnem komornem urbarju še l. 1719 vpisana dajatev za ograditev kosa gmajne v tako imenovani Mali Šujici pri Podsmreki, ki jo najdemo tudi v knjigi

prejemkov; l. 1722 je ta vpis prenehal. Ker je bila Šujica l. 1715 prodana, gre mogoče v gornjem primeru za drugo gmajno, ostalo še pod Ljubljano.

Tudi pri gmajni Brdo je bilo več sodelavnikov. Ta gmajna je bila prvotno deželnoknežja, raztezala se je od vrhovskega gozda do Utika. L. 1640 je vicedom dovolil Janezu Juriju pl. Dienerspergu na Bokalcu užitek proti dajatvi enega stara ovska vicedomske mere vicedomskemu uradu. Glede užitka so nastali spori, zato je vicedom napravil med strankami poravnavo, po kateri se je gmajna razdelila na dva enaka dela. Gornji del je bil prepuščen izključno lastnikom Bokalc, spodnji del pa vsem drugim interesentom; lastnik Bokalc je imel pravico paše na vsej gmajni, meščanski mesarji iz Ljubljane in druge zainteresirane soseske le v spodnjem delu, trije kajžarji, podložniki kneza Auersperga pa le, kolikor jim je dovolil lastnik Bokalc. Kositi praprot in sekati grmičevje je smela vsaka stranka v svojih deležih, ki so se sporazumno določili. Ni pa bilo dovoljeno v spodnjem delu gmajne napravljati rovt ali njiv, lastnik Bokalc je imel pravico, da bi jih razdril ali zahteval desetino. Določeno je bilo, da se bosta oba dela gmajne razmejila in postavili mejniki na stroške vseh prizadetih. Lastnik Bokalc se je zavezal plačati mesarjem za odvzetih 54 kostrunov toliko, kot so zanje dali.¹³ Toda spor s to poravnavo ni bil zaključen, nekaj desetletij pozneje je moral vicedom znova poseči vmes, da rešuje vprašanje pravic do paše, sekanja grmičevja in košnje praproti, med lastnikom Bokalc in soseskami Vič in Dravlje. Tedaj je vicedom razdelil gmajno na tri dele in je vsaki stranki odmeril in dodelil v užitek njen del ter dal postaviti mejnike. Med strankami je bil mir, dokler ni lastnik Bokalc svoj del obdal z jarkom in začel na tem zemljišču gojiti gozd, svojo živino pa pasti na delih, dodeljenih soseskami Vič in Dravlje. Poseganje lastnika Bokalc na draveljski gmajnski delež je razvnelo nov in hud spor. Vicedom ga je predložil dvorni komori v odločitev ker bokalški graščak ni hotel priznati njegovega uradnika kot sodnika v nastali pravi. ¹⁴ Kakšna je bila odločitev, se iz virov ne vidi. Sporov pa še ni bilo konec, l. 1824 se je kapitelj pritoževal, ker je sluga bokalškega graščaka kapiteljskemu podložniku odvzel sekiro, grablje in koso, ko je na gmajni kosil steljo.¹⁵

Ob priliki, ko je mestni svet razpravljal o pritožbah občine meščanov in zunanjega sveta glede mestnih gozdov in gmajn, je posebej omenjal gmajno na Brdu in naročil mestnemu višjemu blagajniku, da ukrene, kar je potrebno.¹⁶ To kaže, da so bili meščani ovirani pri užitku te gmajne. Ljubljanskim mesarjem je lastnik Bokalcev osporaval pravico do paše drobnice, hoteli so nato, da bi jo pasli v Mestnem logu, toda mestni sodnik jim paše v Mestnem logu ni dovolil in jim je naročil, naj pasejo drobnico na Brdu.¹⁷

Ko je križniška komenda l. 1739 kupila imenje deželnega glavarstva, je pričela osporavati mestu pravico do brdske gmajne, trdila je, da so podložniki, ki so uživali to gmajno, služili z dajatvami deželnemu glavarstvu. Vendar je mestu uspelo, da svoje pravice obdrži; v poravnavi od 13. oktobra 1742 mu jih je komenda izrecno priznala.¹⁸ V sporu, nastalem med komendo kot kupcem imenja deželnega glavarstva in magistratom kot kupcem vicedomskega imenja in deželskega sodišča, se je pokazalo, da lastniške pravice in pravice glede upravljanja deželskosodnih gmajn niso bile točno razmejene. Mnoge gmajne in skupne njive (Gemeinacker) na ljubljanskem polju so služile urbarju deželnega glavarstva. Tudi ljubljanske meščanske njive so se izločile iz nekdanj deželne gmajne. V okolišju ljubljanskega deželskega sodišča so bile razne že razdeljene gmajne, od katerih so dajatve šle komendskemu urbarju, deželnega glavarstva. Poleg teh so bile deželskosodne delno ali v celoti razdeljene gmajne in gozdovi, ki jih je razdelil magistrat in jih je imel po urbarju v svoji posesti na podlagi kupne pogodbe za vicedomsko imenje iz l. 1726. Po tej kupni pogodbi so bile sicer gmajne na področju ljubljanskega deželskega sodišča prodane mestu, toda pravice, ki jih je mesto s tem pridobilo, niso bile natančneje določene in tudi skupna zemljišča, ki naj bi prišla v mestno last, niso bila v kupni pogodbi podrobneje in posamezno navedena, ampak so bile gmajne le na splošno omenjene. Dokler je nad nekaterimi gmajnami izvrševalo nadlastninsko pravico deželno glavarstvo kot zemljiško gospostvo, nad drugimi pa vicedom kot imejitelj deželskega sodišča, med obema ni moglo priti do bistvenih nesoglasij, saj sta oba izvrševala pravice zemljiškega gospostva v imenu in interesu deželnega kneza. Verjetno so se tudi pri upravi gmajn, ki so zadevale obe gospostvi, izoblikovale gotove navade, po katerih se je odrejalo njunino medsebojno področje. Ko pa sta zemljiški gospostvi s prodajo prišli v druge roke, vicedomsko v last ljubljanskega mesta, gospostvo deželnega glavarstva v last nemške viteške komende, sta nova lastnika, katerih interesi niso bili istovetni, kaj kmalu prišla v medsebojne spore, ko sta hotela na istih zemljiščih uveljaviti svojo lastninsko pravico. Ti spori so bili rešeni s poravnavo iz l. 1742, s katero je bilo dogovorjeno, naj se sporna zemljišča točno razmejijo in opremijo z mejniki, da se preprečijo bodoča nesoglasja. To so razsodniki izvršili in naknadno kolikor mogoče točno opisali gmajne in gozdove, ki so pripadali ljubljanskemu me-

stu oziroma viteški komendi. Z isto poravnavo so bila urejena tudi razna sporna vprašanja glede lova, zlasti na ptice, in ribolova.¹⁹

Mogoče so bile spremembe v lastništvu in pravnih razmerah glede gmajn in medsebojni spori prizadetih gospostev vzrok, da so si podložniki tedaj začeli na veliko prijaščati kose gmajne na Brdu in jih obdajati z ograjami. L. 1740 je mesto naročilo solomercem, da ograje na gmajni poderejo in zažgejo. To delo je opravilo 12 solomerccev; mestni blagajnik jim je izplačal 22 dnin, kar kaže, da so imeli precej dela.²⁰

Z nakupom vicedomskega imenja je prišlo deželno sodišče z gmajnami in gozdovi v last mesta. Deželski sodnik ni imel le sodnih funkcij, ampak je imel tudi razne upravne pravice; v imenu deželnega kneza je upravljal gmajne, to je neobdelana skupna zemljišča, ki niso bila v posesti ali zakupu poedincev. Dovoljeval je iztrebljenje ali obdelovanje dela gmanje in postavitev kajže, odmeril je zemljo, vpisal jo v urbar in predpisal dajatev. Kdo si je brez dovoljenja prisvojil zemljo, mu je dal sodnik na njej postavljeno kajžo podreti in ograjo porušiti.²¹ Tudi urbar kozarske županije iz l. 1726, ki je tedaj v glavnem predstavljala nekdanje vicedomsko zemljiško gospostvo, je vseboval določbe o področju deželskega sodišča. Spremembo gmajne v njivo ali travnik je bilo treba naznaniti deželskemu sodniku, ki je predpisal urbarsko dajatev; pripadala mu je tudi desetina od prilaščene zemlje.²² Področje ljubljanskega magistrata se je v tem pogledu s prevzemom deželskega sodišča povečalo. Že takoj prvo leto so mestni zastopniki objezdili gmajne proti Dobrovi, Podsmreki in Brdu, ta pojezd se je, kolikor je mogoče ugotoviti po mestnih računskih knjigah, več ali manj redno ponavljal. Pojezdi so bili skromnejši kot svoj čas pojezdi v Šujico, stroški so bili menda kar pavšalirani, kajti znašali se vsakokrat le lo gld. poleg tega je mesto plačevalo še po nekaj goldinarjev za najete konje, ki so jih mestni funkcionarji jezдили. V knjigi izdatkov za l. 1766 je zadnjikrat zabeležen izdatek za pojezd omenjenih gmajn, toda deželskosodni pojezd, pri katerem so popisovali njive ali travnike, napravljene iz gmajn, je omenjen še v eni izmed poslednjih ohranjenih mestnih računskih knjig XVIII. stoletja.

Mestne knjige prejemkov so izkazovale pravzaprav le redke primere dajatev od gmajn, ki so si jih poedinci prisvojili in ogradili. Še preden je mesto kupilo deželno sodišče, so bili taki dohodki zabeleženi kot prejeti ob pojezdu gmajn proti Dobrovi, Podsmreki in Goricam (Vnanjim in Notranjim).²³ Vendar je bilo prilaščanje gmajne, če sodimo po drugih ohranjenih virih, pogostejše in so posamezna gospostva, med temi tudi ljubljanski magistrat, imela s takimi primeri večkrat opravka. V okolju ljubljanskega deželskega sodišča moremo zasledovati prisvajanje in obdelovanje gmajn nazaj v XVI. stoletje, dasi je tedaj gotovo še prevladovalo prizadevanje, da se gmajne ohranijo. L. 1582 je ljubljanski mestni špital tožil vicedomu sosesko Koseze, da je prekopala in obdelala hrib Ravnik, na katerem je imel njegov podložnik svojo posest; povzročena škoda je bila, najbrž precej visoka, cenjena na 200 gld. Razsodba je ugotovila, da hrib uživa kot gmajno soseska, h kateri spada tudi špitalski podložnik, zato so bili obtoženci oproščeni, obema strankama je bilo naročeno, naj Ravnik pustijo neograjeno in neobdelano ter naj ostane prosta gmajna. Tisti, ki so dele zemljišča ogradili in jih v svojo korist obdelali, naj jih zopet priključijo gmajni, brž ko bodo pripravili pridelke.²⁴ Vicedomski podložniki iz Stranske vasi, Dobrove, Šujice in Brezije so si v okolici Kozarij prilastili dela gmajne, napravili travnike, njive in rove, od katerih niso hoteli plačevati dajatev. Njive so bile različnega obsega, tudi za poldrugi dan obdelovanja, travniki so pa dajali lo in celo 25 peljajev sena.²⁵ Soseskam Vič, Glince in Spodnja Šiška je bil dodeljen kos vicedomske gmajne pri Viču, kjer naj bi se gojil gozd. Soseske so prošile, naj se zemljišče med nje razdeli, da bi mogla vsaka boljše skrbeti za gojitev drevja na svojem delu, za katerega naj se odmerijo urbarske dajatev.²⁶ Kot pri ljubljanskih skupnih zemljiščih je tudi pri deželskosodnih gmajnah izven mesta prehajala skupna zemljiška posest bodisi z enostranskim prisvajanjem bodisi s podeljevanjem po deželskem sodniku v roke neposrednih uživalcev. Vkljub takemu razvoju se obseg skupne posesti do srede XVIII. stoletja ni bistveno spremenil. Večje spremembe so nastale šele pod vlado Marije Terezije, ko je država začela posvečati večjo skrb pospeševanju kmetijstva. V zvezi z merkantilistično gospodarsko politiko si je država prizadevala dvigniti obrtno proizvodnjo, povečati, v skrbi za aktivno trgovinsko bilanco, izvoz blaga v inozemstvo in zaradi povečanja gospodarske in politične moči države pomnožiti število prebivalstva. Seveda je bilo treba vzporedno s tem dvigniti tudi kmetijstvo proizvodnjo, ki je podlaga za razvoj in napredek gospodarstva, kajti kmetijstvo ni le vir raznih industrijskih surovin in delovnih moči, ampak s povečano proizvodnjo hrane ustvarja šele pogoje za naraščanje prebivalstva.

Poleg ukrepov, ki so posegali naravnost v kmetijsko proizvodnjo, tehniko obdelovanja zemlje in določanje pridelkov, ki naj bi se gojili, je država uporabila tudi ukrepe, ki so vpivali na spremembe

v zemljiškoposestnem stanju. Mogoče so bili taki ukrepi po vrstnem redu celo starejši od agrarnotehničnih ukrepov. Sredi XVIII. stoletja so skupna zemljišča zavzemala še velike površine, mnogo zemlje, ki je bila sicer za obdelovanje sposobna, je bilo neobdelane. Država si je prizadevala, da bi dala vzbudo za obdelovanje takih zemljišč. L. 1766 je kranjsko deželno glavarstvo objavilo patent o ugodnostih za tiste, ki bi obdelali neobdelano zemljišče.²⁷ S tem patentom je bila zagotovljena davčna prostost za 12 let obdelovalcu še neobdelanega zemljišča ali zemljišča, ki je dajalo le majhno korist; moral pa je to poprej javiti okrožnemu glavarstvu. Tako zemljišče je bilo tudi pristo desetine; dominiju je bilo prepovedano na izboljšano zemljišče naložiti posebne dominikalne dajatve, ki ne bi zemljišče že prej bremenile. Pridobivanje novih zemljišč ni smelo iti na račun gozda, kajti v veljavi so ostale določbe starih in novih gozdnih redov, po katerih se gozdovi niso smeli iztrebljati in zemljišča spreminjati v njive in travnike. Pri tem patentu seveda ni šlo za obdelovanje skupnih zemljišč, ampak le za obdelovanje zemlje, ki je bila v posesti poedincev, pa ni bila obdelana ali pa je donasala le neznatne koristi. Dve leti pozneje, l. 1768, je bil objavljen patent o razdelitvi skupnih pašnikov (gemeine Hutweiden).²⁸ Kot glavni razlog za razdelitev skupnih pašnikov navaja patent širjenje živinskih bolezní, ki jih pripisuje skupni paši, kjer se bolna živina druží z zdravo. Verjetno je služil ta razlog deloma le kot pretveza za razdelitev, da bi se lažje zavračali nasprotni pomisleki, sloneči na stoletnih tradicijah. Glavni cilj razdelitve je bilo izboljšanje teh neobdelanih zemljišč, kar bi omogočilo boljše, bolj zdravo in izdatnejše krmljenje živine. Patent je predpisoval, naj bi se v enem letu razdelili skupni pašniki, ki so jih posedovali podložniki sami ali skupaj z gospostvi, vsak naj bi dobil ustrezajoč del; podložnikom se zemljišča iz gmajne dodeljujejo po obsegu zemljišč oziroma kmetij, ki jih imajo, toda brez ozira na zemljišča, ki niso že prvotno pripadala gruntu. (Ueberlande und Zulehen). Vsakdo je bil dolžan svoj delež najkasneje v dveh letih kultivirati; na vlažnih krajih naj bi se napravili travniki, drugje naj bi se zemljišča preoralá ali prekopala ter zasejala detelja in trava. Kdor tega ne bi storil, bi svoj delež izgubil, delež ali vrednost deleža bi se porabila v korist ostalih marljivih sodeložnikov. Da pa ne bi v času kultiviranja pašnikov primanjkovalo krme, naj bi vsak prideloval nekaj detelje, trave ali drugih krmilnih rastlin na njivah, ki so sicer v prahi. Gospostvom je bilo naročeno, naj bi se zato posebej zavzela. Suhi in pusti pašniki naj se po potrebi obdržijo za ovce, ostanejo naj tudi skupni pašniki za govejo živino na planinah, ki se dajo le na ta način koristno uporabljati. Da bi se interes podložnikov za razdelitev skupnih pašnikov povečal, je bilo določeno, naj se razdeljena in izboljšana zemljišča deset let ne obdavčijo višje, kot je v deželi za taka zemljišča običajno.

Vprašanje razdelitve skupnih pašnikov je stalo tedaj v ospredju zanimanja tudi pri l. 1767 ustanovljeni družbi za kmetijstvo in koristne umetnosti, kakor se je takrat imenovala predhodnica poznejše kranjske Kmetijske družbe. V arhivu Kmetijske družbe je več sestavkov, v katerih so pisci odgovarjali na razpisano nagradno vprašanje, ali so bili skupni pašniki na Kranjskem koristni ali škodljivi, in kako bi se morebitne škodljive strani čimprej in najlažje odpravile ter pašniki za uživalce v bodoče napravili koristnejši in donosnejši. Že način postavljenega vprašanja kaže, da so imeli skupne pašnike za škodljive in bili prepričani, da bi z razdelitvijo mogli doseči iz zemljišč znatno večje koristi. V odgovorih na vprašanje je prišlo do izraza stališče, da bi se na razdeljenem zemljišču moglo pridelati več žita, živinoreja je bila pri tem podrejenega pomena.²⁹

Vkljub temu, da je postala razdelitev skupnih pašnikov po zakonu obvezna in da je imela zaslonbo med izobraženci tistega časa, ki so se ukvarjali tudi s kmetijstvom, je le počasi napredovala, saj je, če vzamemo le primer Ljubljane, razdeljevanje trajalo do srede XIX. stoletja. Vzrok ni bil le v nezainteresiranosti, konservativnosti ali celo odporu kmetskega prebivalstva, pač pa verjetno marsikdaj niso bili podani gospodarski pogoji za razdelitev. Veliko število pri užitku posameznih skupnih zemljišč sodelujočih strank je gotovo predstavljalo pri razdeljevanju zapleten problem. Postopek razdelitve je postal še težavnejši zaradi uveljavljanja pravic, ki niso bile vedno popolnoma jasne, nastajali so spori, ki so šli skozi vse stopnje, pravde so trajale redno po več let. Glede skupnih zemljišč na Ljubljanskem barju je treba imeti pred očmi, da so postajala za kmetijsko kulturo in razdelitev sposobna šele, ko so bila osušena in tudi osuševanje je bilo izvedeno v raznih fazah ter je bilo dolgotrajno.

Pri kultiviranju Barja niso bili pri vseh prizadetih interesi enaki. Na Ljubljanskem barju je imela komenda pravice do lova na malo divjačino (Reissgejad), to pravico je kupila l. 1739 z imenjem deželnega glavarstva. Podložniki mesta Ljubljane in škofije so l. 1754 in 1755 na zemljiščih, kjer je komenda imela pravico do lova, posekali nad 40 vozov grmičevja, izkopali korenine in zažgali, da bi na površini v širino 39 in v dolžino 139 sežnjev napravili travnik, škofijski podložniki so še posebej posekali in zažgali grmičevje v komendskem lovškem okolišu na zemljišču lo3 sežnjev v širino in 176 sež-

njev v dolžino. Komendator nemškega viteškega reda se je pri tožil pri cesarici, potem ko je sodišče obtožene podložnike oprostito, češ da bo lov zaradi izsekavanja grmičevja popolnoma uničen, zahteval je, naj se sekanje prepove, krivci pa kaznujejo.³⁰ Ko je l. 1762 tobačni upravitelj Zorn pl. Mildeheim pričel osuševati zemljišče na Barju, mu je komenda tudi nasprotovala, ker je imela pravico nastavljanja mreže divjim racam, ta pravica pa bi seveda z osušitvijo močvirja izgubila na vrednosti.³¹

L. 1772 so soseske na Viču, v Glincah in Spodnji Šiški prosile, da se gmajna na Brdu razdeli med nje; v tej gmajni so imele pravico do paše in do drv. Magistrat je o tej zahtevi obvestil ljubljanski mesarski ceh s pripombo, naj predložijo morebitne ugovore, sicer bo na razdelitev pristal. Zdi se, da takrat še ni prišlo do razdelitve, kajti zapisnik mestnega sveta za l. 1785/86 vsebuje še sklep, da je treba zaradi ureditve gmajne na Brdu obvestiti škofijo, komendo, kneza Auersperga, graščini Bokalce in Jamo ter župnijo Št. Vid. Na gmajni Brdo je bilo tedaj napravljenih že več travnikov in njiv, ki jih je mesto dalo izmeriti.³²

Magistrat je kot zemljiško gospostvo dovoljeval postavitev kajž na skupnih zemljiščih, čeprav so domači kmetje včasih dovoljevanju novih kajž nasprotovali. Tako je mesto dovolilo l. 1796 postavitev dveh kajž in sicer na Logu in v Radni, ki sta spadali pod županijski urad Kozarje; zoper to dovoljenje se je pritožil nek kmet na okrožno glavarstvo. Magistrat je v svojem poročilu okrožnemu glavarstvu odločno zavračal kmetove ugovore, čaš sam ima na svojem zemljišču pet kajž in ima te svoje kajžarje v popolni gospodarski odvisnosti. Pritožitelj se najbrž boji, da si bodo gostači izbrali ugodnejše pogoje in se od njega odselili. Magistrat itak ne dovoljuje kajž čez potrebo, žeteti pa je, da se prebivalstvo v istih vaseh pomnoži, kar samo tako bo mogoče kultivirati tamkajšna obširna barska zemljišča. Kajžarji dajejo vasi potrebno delovno silo, poleti so zaposleni pri kmetih s poljskim delom, pozimi se njihove družine ukvarjajo s prejo in drugimi ročnimi deli. Kajžarški otroci so najboljši kmečki posli; ker jemljejo k vojakom prvenstveno kajžarje, ni treba kmečkim sinovom toliko služiti vojake. Kajžarji dajejo na deželi tudi potrebne rokodelce. Z dovoljenjem gosposke sme vsak kmet na svojem zemljišču postaviti kajže, te pravice pritožitelj in njegovi somišljeniki - kot premožen kmet jih gotovo nekaj ima - ne morejo omejevati. Pri njegovem nasprotovanju novim kajžam ga vodi sebičnost in želja po škodljivem monopolu. Magistrat tudi posestniku kmetije po kupnem pravu ne bi branil postavitve kajže na njegovem zemljišču, izjemo bi napravil le iz razlogov javne varnosti. Okrožno glavarstvo je stališče magistrata odobrilo, naročilo mu je le, naj upošteva predpise gasilskega reda.³³ Zanimivo je, da je magistrat v tem primeru tako jasno in odločno nastopil zoper monopol velikega kmeta na vasi, medtem ko je istočasno bil še zelo ozkosrčen, če je šlo za svobodo obrti in trgovine, vprašanje, ki je zadevalo meščane.

Nov duh je prihajal do izraza tudi v vprašanju postavljanja vaških županov. V Vnanjih goricah so l. 1793 vaščani odvzeli vaškemu županu najboljši del gmajne v izmeri 6695 kv. sežnjev, ki jo je užival kot nagrado za opravljanje svoje funkcije. Zaslišani zastopniki vaščanov so izjavili, da je bil župan postavljen zaradi koristi gospostev v Zablatu in na Glincah, ne pa zaradi njihove koristi, zato naj ga plačata obe gospostvi. Okrožno glavarstvo, ki je obravnavalo pritožbo gospostva v Zablatu, se je strinjalo s predlogom magistrata, naj soseska župana sama izvoli, magistrat ga le potrdi, v sporazumu s sosesko se mu podeli del gmajne v užitek, priznati pa mora mestni dominium directum. Na tej podlagi so se prizadeta tri gospostva sporazumela za volitev vaškega župana. Dogovorjeno je bilo, da bo soseska volila župana na dan sv. Jurija za tri leta in sicer bo predložila gospostvom imena treh kandidatov, od katerih bodo enega potrdila. Če ne bi potrjeni župan opravljal svojih poslov v redu, ga bi gospostva smela odstaviti pred potekom dobe, za katero je bil izvoljen. Glavna dolžnost župana je bila skrbeti za poljska pota in za jarke za odtok vode, da ostanejo nezasuti in dovolj globoki. Skrbeti mora tudi za red in mir ter za požarno varnost. Nadalje je bil dolžan, da magistratu naznani vse, ki bi se svojevoljno prilaščali deželskosodne gmajne. Magistrat kot zemljiško gospostvo je dovolil, da soseska izloči iz gmajne primeren kos zemljišča, ga obda z jarki in ga prepusti v užitek županu kot nagrado za opravljanje županskih dolžnosti. Od tega zemljišča je moral župan plačevati v mestno blagaño 1 gld. kot urbarsko dajatev "in recognitionem dominii directi". Če bi bila služba vaškega župana v Vnanjih goricah ukinjena, bi izločeno zemljišče pripadlo zopet magistratu.³⁴

Deželski sodnik je imel tudi še v dobi, ko so se gmajne pričele deliti na podlagi terezijanskih zakonov, razne upravne funkcije glede skupnih zemljišč, vendar je te funkcije opravljal že v veliki meri po navodilih in pod nadzorstvom okrožnega glavarstva. Država je urejevanje zemljiških posestnih odnosov kot vse ostale upravne funkcije združevala vedno tesneje v svojih rokah.

V i r i :

1. Historischer Atlas der Österreichischen Alpenländer, I. Abt.: Die Landgerichtskarte, Blatt, 31,35. Wien 1929. - Erläuterungen zum historischen Atlas der Österreichischen Alpenländer, I. Abt. Die Landgerichtskarte. 4. Teil. 1. Heft, str. 463.
2. MALj, Cod. XVI/39, kupna pogodba za imenje Kozarje od 29.XI.1725, in Cod. XVI/40.
3. MALj, priv. knjiga št. 112 - Fr. Komotar, Das Laibacher Privilegienbuch, MMK XVII/1904, str.20 sl.
4. MALj, Cod. I/24 (1616), fol. 184°.
5. MALj, Reg I fasc. 149.
6. MALj, Cod. I/23 (1615), fol. 70 sl., 83° sl. in 88.
7. MALj, Cod. I/28 (1653) fol. 64°.
8. DAS, RDA, Ljublj. okrožje, fasc. 1, No. 1.
9. MALj, Cod. I/25 (1635), fol. 356.
10. MALj, Cod. I/42 (1673), fol. 113°.
11. A. Müllner, Das Waldwesen in Krain. Separatabdruck aus "Argo", VIII. und IX. Jg., 1902 - Vlado Važenčič, Gozdovi in preskrba z lesom v stari Ljubljani. Gozdarski vestnik 1954, št. 6-7.
12. MALj, Cod. I/59 (1713); fol. 123; Reg. I fasc. 149.
13. KapALj, fasc. 212, št. 9.
14. DAS, VicA, fasc. I-66, n.V.
15. KapALj, fasc. 215, št. 1.
16. MALj, Cod. I/66 (1720), fol. 152°.
17. MALj, Cod. I/70 (1725), fol. 111.
18. DAS, VicA, fasc. I-105 a.
19. MALj, Cod. XXIII/11.
20. MALj, Cod. XIII/157 (1740), fol. 75.
21. Josip Žontar, Zgodovina mesta Kranja, Ljubljana 1939, str. 77 sl.
22. MALj, Cod. XVI/40.
23. MALj, Cod. XIII/40 (1723), Urbarsempfang.
24. DAS, Vizedomsche Ambts - Verhdersprotokolle 1582, fol. 157.
25. DAS, VicA, fasc. I-52 a.
26. DAS, VicA, fasc. I-70 a.
27. MALj, Reg. I fasc. 37.
28. DAS, Stanovski arhiv, fasc. 315.
29. DAS, Arhiv Kmetijske družbe, fasc. G/2.
30. MALj, Mag. acta fasc. 13; Reg. I fasc. 20.
31. Josip Novak, Zgodovina brezoviške župnije. Ljubljana 1907, str. 12 sl.
32. MALj, Cod. I/111 (1772), str. 117; Cod. I/112 (1773), fol. 196°; Cod. I/123 (1785-86), fol. 37°.
33. MALj, Reg. I fasc. 107.
34. MALj, Reg. I. fasc. 148.

7. PRODAJA IN RAZDELITEV MESTNIH ZEMLJIŠČ.

Do srede XVIII. stoletja zasledimo le posamezne primere razdelitve in odtujevanje mestnih zemljišč, tedaj pa se je začela mestna posest na veliko drobiti. Sicer je že l. 1734 mestni magistrat prodal polovico Doljnega mestnega /Rudniškega/ gozda soseski Rudnik in polovico soseski na Poljanah. Iz vsaki soseski prodanega dela je bilo napravljenih 13 deležev, ki so prišli v posest 27 oziroma 21 sodeležnikov.¹ S tem se je začela delitev skupnega zemljišča na llovici, katerega del je bil Dolnji mestni gozd.² Iz virov ni razvidno, iz kakšnega razloga je bil Doljni mestni gozd prodan omenjenima soseskama, ki sta sicer prej imeli užitek na kupljenem zemljišču. Na zemljišču llovica, ki je ostalo v lasti mesta, sta poleg meščanov in raznih okoliških vasi obdržali užitek košnje in paše tudi obe soseski Rudnik in Poljane. Na predlog župana je mestni svet l. 1741 sklenil prodati travnike ob Dolgem in Malem grabnu podložnikom in drugim interesentom ter je določil komisijo za pogajanja z morebitnimi kupci.³ Vendar do prodaje teh zemljišč takrat še ni prišlo, pričela se je šele, ko je bilo mesto k temu prisiljeno.

Vzpodbuda za prodajo mestnih zemljišč v večjem obsegu je prišla od zgoraj; povod je dalo slabo stanje mestnih financ. L. 1752 je mesto prejelo cesarski ukaz, naj proda vso mestno posest, njive, travnike, gozdove, zgradbe; mestne dohodke na pristojbinah pa naj da v zakup. Z izkupički naj bi se poplačali dolgovi in saniralo mestno finančno gospodarstvo. Magistrat se je prodaji upiral, toda vlada je pri tem vztrajala.⁴ Med zemljišči, ki so kot prva prišla na dražbo, so bile meščanske njive na ljubljanskem polju, travniki ob Ljubljani in Mestni log. Mesto je ta svoja zemljišča prepuščalo v užitek deloma meščanom deloma mestnim funkcionarjem namesto plače /per modum solarii/ ali celo brez vsake protidajatve, deloma jih je uživala meščanska skupnost; mestne finance, ki sta jih slaba uprava in slabo gospodarstvo vodili v propast, niso imele od tega nikakih koristi.

Meščanske njive na ljubljanskem polju so bile ocenjene l. 1754; njiv določenih za prodajo je bilo 122, cenjene so bile od 16 gld.30 kg.do 200 gld., skupna vrednost in izklicna cena je znašala 8650 gld.15 kr. Prodaja njiv in drugih zemljišč je bila razpisana v začetku l. 1757, toda vse njive niso bile naenkrat prodane, temveč se je prodaja vlekla skozi več let. S prodajo njiv se je posestno razmerje znatno spremenilo, poprej je vsako njivo užival en meščan, po prodaji pa je tudi več njiv prišlo v roke enega lastnika. Mestni urbar za l. 1763-70 je izkazoval 59 posestnikov prodanih meščanskih njiv, od katerih je eden imel 8, eden 5, trije po 3,15 po dve, ostali po eno njivo,okrog 32 njiv je bilo še neprodanih.⁵ V naslednjih letih je bilo prodanih še nadaljnjih 29 njiv. Prodajni pogoji po kupnih pogodbah so bili različni; nekatere njive so bile za primer prodaje podvržene desetemu in dvajsetemu denariču in umrlini v primeru smrti, druge so bile teh bremen proste.⁶ Kopičenje njiv v rokah posameznikov se je naglo nadaljevalo, urbar za 1779-86 navaja 69 lastnikov nekdanjih meščanskih njiv, 2 sta imela po 9 njiv, eden 6, eden 4, šest po 3 njive. Po devet njiv sta imela irhar Jakob Perles in pivovarnar Nikolaj Merk, dva premožnejša meščana. Meščanske njive so tudi v večjem številu prehajale v posest okoliških kmetov, v urbarju 1772-78 je bilo vpisanih že 12 posestnikov z 21 njivami, ki so bili iz okolice Ljubljane, v urbarju za 1779-86 je bilo že trideset njiv v rokah izvenljubljskih posestnikov iz Ježe, Savelj, Kleč, Male vasi, Ježice, Spodnje Šiške, Štožic in Zadobrove. Meščani so obdelovanje zemlje na splošno vedno bolj opuščali, s kmetijstvom so se ukvarjali predvsem premožnejši meščani, ki jim je kmetijski obrat služil kot dopolnilo njihovega gospodarstva.

Med zemljišči, ki so najhitreje našla kupca, je bil Mestni log. Soseske v Krakovem, Trnovem, Glincah, na Viču in v Kozarjah so imele v Mestnem logu pravico do paše, nabiranja stelje in vejevja ter lesa za ograje, poleg njih so imeli ljubljanski hišni posestniki le pašne pravice. V vlogi na cesarico so soseske poudarjale, da bi pašo v Mestnem logu toliko težje pogrešale, ker svoje živine v primeru visoke vode ne morejo drugje pasti. Predlagale so naj se gozd proda z vsemi pravicami, ki naj ostanejo neprikrajšane, ali pa naj se gozd, ki je skoraj popolnoma izsekan, proda njim po primerni realni ceni, da s prodajo ne bodo oškodovani. Tik pred razpisano dražbo je 63 v Trnovem bivajočih mestnih podložnikov sporočilo licitacijski komisiji, da so pripravljene kupiti del Mestnega loga na drugi strani Malega grabna v dolžini okrog 540 palic /Stangen, merile so 2 sežnja in tri palce/. Ta kos bi razdelili med seboj na toliko deležev, kolikor je hiš v vasi. Nimajo denarja, da bi mogli spraviti skupaj veliko kupnino, mislijo pa, da je za mesto bolje, če bo izboljšalo svoje dohodke po urbarju in redno prejemale vsako leto dajatve, podložniki bi tudi lažje plačevali

Letne dajatve in druga bremena kot naenkrat veliko kupniho. Od kupljenih deležev bi v bodoče poleg dežel-noknežjih davščin plačevali še dajatve v mestni urbar, ob prodaji deseti denarič kot od svojih hiš v Trnovem, ob smrti lastnikov pa umrlino. Iz licitacijskih pogojev se vidi, da je bilo prizadetim soseskam ugodeno, pravica do paše je ostala, kot je bila do tedaj. Kupcem je bil postavljen pogoj, da zemljišča ne smejo spreminjati v travnik ali rovte, ampak mora ostati gozd; kjer je izsekan, ga morajo bodoči posestniki zopet zasaditi in vzgojiti pod kaznijo, da jim sicer zemljišče zapade.

Magistratni podložniki iz Trnovega so izdrazili kos Mestnega loga od brvi čez Mali graben navzgor približno ložo sežnjev v dolžino. Ta kos je imel 90 delov, vsak 15 sežnjev širok in 515 sežnjev dolg, cenjen je bil tak del na 50 gld., skupno torej 4500 gld in po tej izklicni ceni so jih Trnovčani tudi izdrazili. Komendski podložniki iz Krakovega so izdrazili za izklicno ceno 3000 gld. iz 100 delov obstoječe zemljišče Mestnega loga na tej strani Malega grabna proti Glincam, vsak del je meril 15 sežnjev v širino in 395 sežnjev v dolžino, vsak delež je bil cenjen na 30 gld. Komendski in škofovi podložniki v Glincah so izdrazili 16 deležev na drugi strani Malega grabna na koncu trnovskih deležev, gozdni deleži so bili 15 sežnjev široki in 515 sežnjev dolgi ter cenjeni na 50 gld. Kupci so se zavezali plačevati poleg deželnoknežjih davščin letno mestno urbarno dajatev 1 gld., pri prodaji 10 denarič in za primer smrti posestnika pa od vsakega deleža 2 gld. umrlino. Nato je bilo izklicanih še 95 gozdnih deležev po izklicni ceni 40 gld. z umrlino ali 65 gld. brez umrlino; od teh je bilo pri dražbi prodanih 28 gozdnih deležev največ komendskim in škofovim podložnikom, posamezniki so jih kupili po več skupaj.⁷ Že po licitaciji so pa verjetno nastale spremembe glede števila prevzetih deležev; iz listine od 12. aprila 1757 se vidi, da so Trnovčani kupili 74, Krakovčani pa 53 gozdnih deležev v obsegu kot je zgoraj navedeno.⁸ Po mestnem urbarju za 1779-86 je bilo od Mestnega loga 74 deležev v rokah Trnovčanov, 53 v rokah Krakovčanov, 23 v rokah vaščanov iz Glinca, 27 so jih imeli Vičani, 6 1/2 posestniki iz Kozarij, in 3 pa vasi v Posavju.⁹ V naslednjih letih so ti deleži v precejšnjem številu prehajali v roke Ljubljčanov in prebivalcev raznih posavskih vasij.¹⁰ Toda pogoji glede pravice do paše in ohranitve gozda v razdeljenem Mestnem logu niso ostali dolgo v veljavi. Že l. 1770 je bilo s cesarskim dovoljenjem odobreno soseski Glinca in še trem kupcem, da preidejo kupljeni gozdni deleži v njihovo "popolnoma svobodno zasebno last" in se v celoti ukine služnost skupne paše ali katerakoli druga služnostna pravica. Kupci so dobili pravico, da svoje deleže ogradijo zaradi zagotovitve rednega izkoriščanja gozda. Pašnim upravičencem je bilo obljubljeno, da bodo primerno odškodovani pri razdeljevanju ljubljanskih skupnih zemljišč na Barju.¹¹ Dasi je bil Mestni log prodan s pogojem, da se zemljišče ne sme pretvarjati v drugo kulturo, se niso tega pogoja držali ne kupci ne oblasti. Soseskam na Viču in v Kozarjah je bilo l. 1784 izrecno dovoljeno, da del kupljenih deležev uporabijo za polje, ostali pa so brez dovoljenja pretvarjali gozdno zemljišče v travnike in polja. L. 1792 je bila med trnovskimi deleži le ena šestina takih, ki so imeli več kot polovico gozda, ostalih pet šestin je bilo do polovice in več pretvorjeno v travnike. Krakovski deleži so bilo spremenjeni deloma v njive deloma v travnike, isto je bilo z viškimi, glinškimi in kozarskimi deleži. Trnovski deleži so merili tedaj nad 381, krakovski nad 207 oralov.¹² Po franciscejskem katastru so vse parcele v Mestnem logu merile okrog 799 oralov, trnovska davčna občina pa je tedaj imela približno 436 oralov travnikov z drevjem in nikakih gozdnih parcel.¹³ Kultura Mestnega loga je bila torej v celoti spremenjena, vsa prizadevanja, da bi se na zemljišču ohranil gozd oziroma, da bi se zopet pogozdilo, so ostala brezuspešna. Omejitve, ki so jih določale kupne pogodbe, so bile l. 1824 ukinjene in je bila v Mestnem logu dovoljena svobodna izbira kulture.¹⁴

Istočasno z ukazom, da proda Mestni log, je mesto dobilo ukaz, da proda travnike ob Ljubljani. Del teh travnikov so imeli tedaj itak že poedinci po kupnem ali zakupnem pravu, za prodajo so prišli v poštev travniki, ki so jih uživali mestni funkcionarji. L. 1754 je magistrat predložil okrožnemu glavarstvu seznam travnikov na Barju, 88 travnikov je bilo v lastni poedincev, 37 mestnih travnikov so uživali člani mestnega sveta in drugi mestni funkcionarji, dva travnika, na Prulah in še neke druge travnike je uživalo mesto neposredno, ostale travnike so uporabljale soseske Rudnik, Dobrunje, Zgornja in Spodnja Hrušica, Štepanja vas, Poljane, Trnovo ter Krakovo. V seznamu so navedene še vasi, ki so imele travnike na Barju, omenjeno je tudi, da poseduje komenda velik travnik Jezernico ter da ima travnik tudi škofija. Ko je prišlo do dražbe mestnih zemljišč, so bili vmes tudi travniki, kar je zadevalo na odpor številnih pašnih interesentov. Že pri dražbi so soseske Poljane, Štepanja vas, Bizovik, Dobrunje, Rudnik, Orle in Tomačevo ugovarjale prodaji sklicujoč se na svoje služnostne pravice do paše na travnikih po opravljeni košnji in na pravico, da pokosijo travo, ki bi še preostala. Magistrat je ugovore sosesk zavr-

nil, češ da takih pravic niso imele, kolikor so travnike tako uživale, je bilo neupravičeno. Magistratni travniki ob Dolgem grabnu in na Prulah so bili s pristankom sosesk dani na dražbo s pravicami, kot jih je imel magistrat. Travniški deleži župana, sodnika, članov notranjega sveta in mestnega sindika, 15 v Dolgem grabnu in 15 na Prulah so prišli najprej na dražbo; prodanih je bilo 9 travnikov v Dolgem grabnu in 9 na Prulah, izdražili so jih v imenu svojih podložnikov grofa Lamberg in Rasp ter baron Codelli in sicer tako, da je bil s vsakim deležem v Dolgem grabnu vezan en travniški delež na Prulah, štiri travniške deleže je kupil en špitalski podložnik. Poleg teh travniških deležev sta bila na prodajše dva travniška deleža na Dolgem grabnu in 13 manjših deležev na Prulah. Te deleže so pokupili razni mestni podložniki ter tudi podložniki komende in Krakovega in Štepanje vasi. Za preostale travniške deleže ni bilo kupcev.¹⁵ Prodaja teh travnikov je sprožila nove ugovore, skoraj vseh sosesk, ki so si lastjle na prodanih zemljiščih razne pravice in kmalu se je mesto zapletlo z njimi v dolgotranje pravde.¹⁶ Ker niso bili vsi travniki pri prvi dražbi prodani, je bil namen, da se razpiše nova dražba. Toda ugovori sosesk zoper prodajo so pri interesentih vzbujali pomisleke, začeli so dvomiti, če bodo smeli kupljene travnike kultivirati, zlasti če jih bodo smeli očistiti od grmičevja z ozirom na pravice do lova, ki jih je na Barju imela križniška komenda. Da bi zavrnila take pomisleke, je kamera in reprezentanca dela razglasiti patent, s katerim je kupcem zagotovila popolno svobodo pri kultiviranju kupljenih zemljišč, nihče jih ne bo mogel pri tem ovirati.¹⁷ Zagotovila patenta niso zalegla. Medtem so Štepanjci zasuli jarek za odtok vode, ki ga je na kupljenem travniku izkopal kupec iz Ljubljane, zopet se je vzbudila negotovost; soseske so se postavile na stališče, da bi se ne smelo pri kultiviranju travnikov napraviti ničesar, kar bi bilo ovira za njihove pašne pravice. Spor je prišel pred sodišče, ki je dalo Štepanjcem prav. Vzrok za negotovanje sosesk zoper prodajo travnikov je magistrat videl pri komendi. Dokler so travnike imeli v rokah mestni funkcionarji, so bili slabo ali nič kultivirani, kupci bi jih izboljšali, pridelovali na njih več in boljše seno. To bi imelo za posledico pocenitev sena, ki ga je v Ljubljani sicer primanjkovalo. S pocenitvijo bi bila prizadeta komenda, ki je na svojem velikem travniku Jezernica /pozneje imenovanem Zornica/, kmetom, katerim je primanjkovalo sena, prodajala vsako leto po poljubni ceni travo. Zato je komenda nahujkala soseske, da so skušale preprečiti prodajo travnikov z uveljavljanjem svojih pašnih pravic. Ker ji to ni uspelo, je spustila v javnost govorico, da kupci ne bodo smeli travnikov čistiti in izboljševati zaradi njenih lovskih pravic na Barju. V teku spora so soseske svoje zahteve še stopnjevale, trdile so, da imajo pravico do paše celo leto in potem pravico, da pokosijo travo, kar bi je ostalo. Spor se je obravnaval na vseh mogočih sodnih in upravnih instancah. Magistrat se je obrnil tudi na notranjeavstrijsko vlado in na cesariso; razumljivo je, da pri leta trajajočem sporu prodaja travnikov ni mogla napredovati.¹⁸

Šele objava patenta o razdelitvi skupnih pašnikov l. 1768 je dala novo pobudo za reševanje tega vprašanja. Soseske Štepanja vas, Rudnik, Hrušica, Bizovik, ter Dobrunje so zahtevale, da se gmajna Ilovica razdeli; okrožno glavarstvo je l. 1775 izdalo odločbo za razdelitev in začel je razdelitveni postopek. Gmajna je bila izmerjena, razdeljena na posamezne dele in ti na deleže, l. 1781 je bilo žrebanje za deleže. Ljubljanskim meščanom se je zdelo, da se razdelitev zavlačuje, zato so se nad tem pritoževali. Rok, ki ga je določal patent iz l. 1768 za razdelitev skupnih pašnikov je že davno pretekel, pravijo v svoji vlogi na deželno glavarstvo l. 1780, Ilovica pa je še vedno nerazdeljena, čeprav je to zemljišče tako, da bi od njega mogel povprečni gospodar imeti največje koristi. Prosijo, naj se razdelitev pospeši in grozijo, da bodo sicer od erarja zahtevali odškodnino "propter damnum emergens et lucrum cessans".¹⁹ Pri delitvi gmajne Ilovica so bili udeleženi ljubljanski hišni posestniki na desni strani Ljubljanice, to je Starega in Mestnega trga ter Poljanskega predmestja, in soseske Štepanja vas, Rudnik, Hrušica, Bizovik, Poljane in Dobrunje ter posestvo Rakovnik. Za vsako občino oziroma sosesko je bil določen del skupnega zemljišča, v katerem so bili odmerjeni deleži za poedine upravičence. Ljubljančani, Dobrunjci in Poljanci so bili z razdelitvijo zadovoljni in so vlekli žreb za svoje deleže; ostale soseske niso hotele žrebat, Bezovci, ker so hoteli, da se jim odmeri istočasno tudi njihov delež barja in ne le za kulturo sposobno zemljišče, Hruševci, ker so prej kosili tudi v drugih delih te gmajne, Štepanjci, ker so prej uživali vso gmajno, in Rudničani, ker niso dobili svojega dela pod Debelim hribom, kjer so prej kosili na večjem področju. Za vsak cel grunt ali njemu enakovredno nepremičnino, ki je imela le pašno pravico, je delež znašal praviloma 1500, za pravico do košnje je bilo dodanih še nadaljnjih 500 kv. sežnjev. Na boljšem zemljišču je bil delež za nekaj deset in kvadratnih sežnjev znižan, na slabšem zvišan. Razdeljen je bil le takrat za kulturo sposoben, obrobni, trdinski del Ilovice, močvirnati srednji del je ostal nerazdeljen. V kakšnem razmerju je bila Ilovica razdeljena med mestne sodeložnike ter na razne soseske, se vidi iz naslednje tabele.²⁰

Občina in soseske	Deleži kmetij	Število sodeležnikov	Razdeljeno zemljišče	Nerazdeljeno barje	Skupaj
Mesto Ljubljana	224 5/6	238	357.849 1/3	439.611	797.460 1/3
Graščina Rakovnik	4 5/6	3	9.611 2/3	10.995	20.606 2/3
Poljansko predmestje	23 7/12	40	40.250	52.858	93.108
Vas Dobrunje	22	34	43.000	56.469	99.469
Vas Rudnik	4	15	8.000	10.506	18.506
Štepanja vas	16	20	32.000	42.024	74.024
Vas Hrušica	18 1/2	24	38.233 1/3	48.590	86.823 1/3
Vas Bizovik	17	32	34.550	44.650	79.200
Jarki in pota					36.487
Gmajna Preproščica					108.360
	303 3/4	406	563.494 1/3	705.703	1.269.197 1/3

Deželna vlada je razdelitev llovice l. 1782 odobrila, zabičala pa je vsem, katerim so bili travniški deleži dodeljeni, da jih dobro kultivirajo, sicer jim bi delež po določbah patenta iz l. 1768 zapadel in bil dodeljen drugim. Brez vednosti zemljiškega gospostva ni smel nihče prodati svojega deleža, 21 Nezadovoljne soseske so se zoper razdelitev pritožile. Kazalo je, da bo dolgotrajna in z mnogimi stroški zvezana razdelitev propadla. Zato je okrožno glavarstvo predlagalo, naj magistrat odstopi pritožnikom dominikalni travnik pri gmajni Preproščica, da bi Štepanjci, Poljanci, Rudničani in Hruševci prejeli za vsak grunt še 2000 kv. sežnjev, Bezovci in Dobrunjci, ki so pristopili med pritožnim postopkom pa 1200 kv. sežnjev. Kolikor magistratni travnik ne bi zadostoval, bi se dodelilo zemljišče od še nerazdeljene gmanje Preproščica, ki se je držala llovice. Štepanjci, Rudničani in Bezovci bi po tem predlogu dobili boljše deleže, ker so bili, kot so trdili, prej prikrajšeni, imeli so pravico do košnje na boljšem delu, pri razdelitvi so pa dobili najslabša zemljišča. Dobrunjci in Bezovci so predlog sprejeli, ostale štiri soseske so pa zahtevale, da dobijo neposredno iz zelo dobrega magistratnega travnička poleg Preproščice za vsak grunt 3000 kv. sežnjev. Ker je bil že čas košnje, je bila l. 1782 z odobritvijo deželne vlade napravljena začasna rešitev, soseske so mestni travnik skupaj pokosile in si seno med seboj sorazmerno razdelile. Še l. 1782 je deželna vlada zavrnila zahtevo sosesk Štepanja vas, Rudnik in Hrušica; Tako je zaenkrat spor končal, soseske so se naslednjega leta zadovoljive s košnjo mestnega travnika v Preproščici, magistrat pa je kot odškodnino za odvzeti travnik prejelekatere gmajnske deleže, ki so pripadali raznim ustanovam Soseske niso mirovale; s prošnjo na cesarja so hotele doseči, da se jim dovoli paša na razdeljeni gmajni llovica, bile so pa zavrnjene. Ko so l. 1784 Štepanjci, Rudničani in Hruševci preprečili Bezocem in Dobrunjcem košnjo, je okrožno glavarstvo naročilo, naj se mestni travnik v Dolgem grabnu razdeli med soseske Štepanja vas, Rudnik in Hrušica z 2000 kv. sežnji na grunt, soseskam v Bizoviku in Dobrunjah pa se razdeli gmajna Preproščica. Pri razdelitvi Preproščice so pričeli ugovarjati Trnovčani in Krakovčani, katerim je bila na tem zemljišču priznana pravica do košnje. Nastal je spor in dolga pravda med Krakovčani in Trnovčani na eni strani ter ostalimi prizadetimi sosekami na drugi stani. 22

Pri razdelitvi llovice je bilo odmerjeno ljubljanskim mesarjem poleg meščanskih deležev še 15.246. kv. sežnjev za pašo živine kupljene za zakol. 23 Mesarji so pasli živino na raznih mestnih skupnih zemljiščih; ko so jih začeli razdeljevati, je postajala ta možnost bolj omejena. Začeli so pritiskati na magistrat, naj jim da na razpolago primerne pašnike, to svojo zahtevo so združili z zahtevo po odobritvi višjih prodajnih cen za meso, kar so hoteli izsiliti z grošnjo, da bodo prenehali s klanjem živine in prodajo mesa. 24 Z dodeljenim zemljiščem mesarji najbrž niso bili zadovoljni, kajti pri nadaljnjih delitvah skupnih zemljišč je magistrat sklenil, da se za pašo živine namenjene za zakol odloči mesarjem kos zemljišča, ker je "pro bono publico", lastnina pa ne bo več mesarskega ceha, ki je bil medtem razpu-

ščen, ampak mestna, mesarji bodo imeli le užitek, dokler bodo plačevali primerne dajatve. ²⁵

Prodaja mestnih travnikov v Dolgem grabnu, ki so jih uživali mestni funkcionarji, ni medtem nikamor nepredovala, dasi so višje oblasti ob raznih prilikah opominjale magistrat, naj jih proda. Mesto ni bilo nič več voljno, da bi ta zemljišča prodalo, ugovarjalo je, da jih uživajo mestni funkcionarji v delno nadomestilo nizkih plač; obljubljeno je bilo sicer, ko je mesto prodalo meščanske njive, da bodo nagrade za magistratne funkcionarje izboljšane, toda ostalo je pri obljubah. Za travnike v Trnovem je trdilo, da jih potrebuje za mestne konje. L. 1788 je bila pripravljena prodaja travnikov v Dolgem grabnu, na prodaj je prišlo 10 travniških deležev s površino okrog 98 oralov, ki so dajali 250 stotov kislega sena. Izključna cena je bila določena na 3513 gld. 13 3/4 kr., na dražbi l. 1790 je bil prodan le en delež. Tudi zemljišče na Rakovi jelši je bilo na dražbi, vendar ni bilo zanj nobenega kupca, nakar je mesto oddajalo v zakup košnjo na tem travniku. ²⁶ Za košnjo na travnikih v Dolgem grabnu, ki jo je mesto oddajalo v zakup, je bilo le malo zanimanja, ponovne licitacije so ostale brezuspešne. ²⁷ L. 1793 je bila razen manjšega dela razdeljena Rakova jelša, ki je merila nad 500 oralov, dobili so sodeložniki iz Ljubljane 137, iz Trnovega 72, Krakovega 4, Sela 13 in Vodmata pa 12 deležev. ²⁸

Zemljišča, ki jih je mesto dajalo na dražbo sicer niso vedno dobila kupcev, pač pa so se po edinci zanimali za nekatera druga mestna zemljišča. L. 1787 je okrožno glavarstvo dovolilo mestu, da proda neobdelan svet na Pasjem brodu za izključno ceno 450 gld., ker se je kupec zavezal, da bo tam zasadil in stalno gojil murve ter da ne bo nasprotoval kopanju ilovice za mestno opekarno. Iz podobnih špekulativnih razlogov sta se potegovala za zemljišče ob Ljubljani trgovec Mihael Vogou in privovarnik Nikolaj Merk, ki sta ga hotela dobiti zastonj. Kot sta navedla okrožnemu glavarstvu - obrnila sta se naravnost naj in ne na magistrat - je Vogou imel namen, da bi na neobdelanem zemljišču ob Ljubljani zasadil akacije in jesene, katerih listje bi služilo za živinsko krmo, Merk pa je hotel zasaditi hmelj. Magistrat je to vest sprejel z veliko nevoljo. V svojem poročilu okrožnemu glavarstvu je izjavil, da odkar je deželna vlada dodelila Jamniku in Pogačniku dva precejšnja kosa gmajne med opekarnama in krakovskimi deleži Mestnega loga, ima vsak gmajno za prosto in misli, da si jo sme po svoji volji prilasčati. Le mesto samo je ne sme ograditi in napraviti travnika, čeprav bi ga potrebovali, da bi pridelovalo krmo za mestne konje. Predlog o gojitvi akacij, jesenov in hmelja je le pretveza, da bi si Vogou brezplačno prisvojil 55.075 kv. sežnjeve zemlje, kjer bi lahko napravil travnik. Vogou in žena imata v Mestnem logu 8 deležev, pa tam ne gojita akacij in jesenov, ki so sicer za krmo nepotrebni, ker je dovolj sena. Raje kot da bi Vogou gmajno, se mesto zaveže, da samo zasadi jesene. Tudi Merkov predlog za gojitev hmelja je bil le izgovor, kajti zemljišče ni sposobno za ta namen. Magistrat končno omenja, da ima zemljišče, za katero se Merk poteguje, kupce, ki bi plačali, ter opozarja, da imajo Vičani in Glinčani na tamkajšnjem zemljišču pravico do paše. ²⁹ Manjše kose od mestnih zemljišč v izmeri po nekaj sto kv. sežnjeve je magistrat odprodal na grajskem hribu, pod pogojem, da so kupci kupljena zemljišča kultivirali. ³⁰

Kot zadnja je prišla na vrsto za razdelitev gmajna na Volarju. Ta razdelitev je imela svoje zagovornike in svoje nasprotnike. Soseske Vodmat, Moste in Selo so prosile, naj se Volar ne razdeli. Zanimivo je, da so se tudi nekateri mestni upravičenci protivili razdelitvi, čeprav so se v drugih primerih, n.p.r. glede ilovice, za razdelitev zavzemali. Sicer si mestni upravičenci glede Volarja niso bili edini. V svoji vlogi na deželno glavarstvo, ki sta jo podpisala na prvem mestu dva plemiča s hišami v Ljubljani, za njimi pa še kakšnih deset hišnih posestnikov, so prosili, naj bi Volar ostal nerazdeljen. Komaj so končali spori med soseskami, ki so uveljavljale svoj pravico, že so nastali novi med soseskami ter meznimi in predmestnimi četrtimi mojstri, ki hočejo za svoje delo pri pravnih dobiti kot nagrado prekomerne dele na najboljšem zemljišču gmajne na Volarju. Magistrat in nekateri upravičenci so na to že pristali, drugi ugovarjajo in tako nastaja spor za sporom. Najbolje bi bilo, da ostane gmajna nerazdeljena. Namen razdelitve je izboljšanje kulture in živinoreje; kjer se to ne da doseči, razdelitev ni utemeljena v zakonu in ne koristna. Korist se doseže tam, kjer so gmajne velike, deležnikov pa je malo, tako da prejme vsak sodeložnik delež, ki mu zadostuje za število njegove živine. Na Kranjskem je skoraj pri vsaki gmajni upravičenih več sosesk in pridejo na posameznika le majhni deleži. Pri razdelitvi gmajne na Volarju bi prišlo 400 do 500 kv. sežnjeve, zlasti če četrti mojstri uspejo s svojimi zahtevami. S takim deležem ne bo mogel kmet prerediti niti enega teleta, če pa ostane Volar skupen pašnik, bo imela goveja živina na njem pašo za celo poletje. Izkušnja uči, da je razdeli-

tev gmajn na Kranjskem škodljiva, živinoreja nazaduje, proizvodi živinoreje, meso ali maslo, se dražijo. Dokler so bile gmajne nerazdeljene, so imeli kmetje več krav, so priredili več telet, bilo je več masla, sedaj, ko ni več skupnih pašnikov, se je število krav neverjetno znižalo, prej je imel vsak kajžar kravo, ki jo je pasel na gmajni, sedaj je nima, ker kajžarji niso prejeli nikakih deležev iz gmajne in nimajo paše. Zato naj se Volar ne razdeli, ampak naj ostane skupni pašnik. 31

Obširneje sem navedel ugovore zoper razdelitev gmajne na Volarju, ki so delno tudi splošnega značaja in ker je tako odklonilno stališče bilo bolj redko. Po tej sodbi so škodljive posledice razdeljevanja gmajn prevladovale nad koristmi. Čeprav je morda razdelitev skupnih pašnikov imela svojo negativno stran, je treba vendar ugotoviti, da pri tedanjih posestnih pogojih ni bilo mogoče doseči na drug način kultiviranja in izboljšanja barskih zemljišč. Poedinci niso bili pripravljeni prevzeti nase bremena melioracij za skupna zemljišča; prevzeli in nosili so jih, ko so imeli od tega neposredno korist in so učvrstili svojo individualno zemljiško posest. Zlasti ni bila skupna paša združljiva s kultiviranjem zemljišč v umetne travnike; skupna paša je bila neizogibna pritiklina skupne zemljiške posesti. Meščanski pristaši razdelitve gmajne na Volarju so bili, sodeč po vlogi, ki je bila verjetno odgovor na vlogo hišnih posestnikov, predvsem obrtniki. Opozarjali so zlasti na škodo, ki jo je napravila živina na mehkih barskih tleh, in se sklicevali na večjo možnost razširjanja kužnih živinskih bolezni pri skupni paši, dasi ta nevarnost ni bila mogoče tolika, kot so jo slikali. Koristi razdeljene gmajne so v boljšem kultiviranju zemlje, spreminjanju slabo izrabljenih zemljišč v travnike, deteljna in druga polja. Na razdeljenih zemljiščih se bolj skrbi za kopanje in čiščenje jarkov, kar je bistveno pri vzdrževanju barskih travnikov. Ni verjetno, da je šlo zagovornikom razdelitve gmajne v glavnem za zemljišča, ki bi jih sami kultivirali in sami izkoriščali, saj so se tedaj le bolj redki meščani ukvarjali tudi s kmetijstvom in živinorejo. Pred očmi so najbrž imeli koristi, ki jih bi mogli doseči s prodajo dodeljenih zemljišč ali pa z dajanjem v zakup okoliškim kmetom. Magistrat je bil s tistimi, ki so bili za razdelitev in jo je zagovarjal z istimi razlogi. Izražal je celo pričakovanje, da bo razdelitev nerodovitne gmajne prinesla celo napredek živinoreje v mestu.³² Deželna vlada je l. 1793 razdelitev odobrila. Deleže na tej gmajni je dobilo iz mesta Ljubljane 67, šentpeterskega predmestja 133, kapucinskega predmestja 36, Gradišča 55, poljanskega predmestja 57, Trnovega 75, Rožnika 1, diskalceatskega predmestja 2, hiš ob Tržaški cesti 4, Novega sveta 8, Vodmata 12, predmestja sv. Janeza 1. Sela 12, Most 29, Glinca 11, Viča 34, Bizovika 28, Dobrunj 33, Štepanje vasi 23, Kozarji 1 Zgornje Hrušice 12, Spodnje Hrušice 12, Rudnika 12 ter iz posameznih manjših vasi okrog Kozarji 7 deležev. Soseske Zgornja in Spodnja Hrušica, Štepanja vas, Poljane, Rudnik, Bizovik in Dobrunje so si morale svoje pravice iztožiti. Pravico do paše in deležev so s tožbami uveljavljale tudi soseske Šmartno ob Savi, Tomačevo in Stožice, bile pa so zavrjene; za priznanje pašnih pravic so se brez uspeha prizadevale tudi vasi Jarše, Obrje, Šneberje, Hrastje in Zgornja Zadobrava. Soseske bi morale dokazovati, da so uživale pašo že trideset let, kar se ni vsem posrečilo. Tudi grof Lamberg kot lastnik Bokalc, soseska Sv. Martina-Podsmreke, Slape, Polje in Kašelj so si hoteli s tožbami priboriti pravico do gmajne na tej in na oni strani Ljubljane.³³ Razen navedenih sodelavnikov so dobili po posebnih odločbah deželne vlade oziroma okrožnega glavarstva še Nikolaj Mark 11.200, Janez Desselbrunner 19.200 in Josip Pinhak 40.000 kv.sežnjev.³⁴

Prva faza razdeljevanja ljubljanskih skupnih zemljišč je bila z delno razdelitvijo Volarja zaključena. Vojne, francosko medvladje in splošne gospodarske ter politične razmere, ki so se sledile, so za nekaj desetletij potisnile vprašanje mestnih zemljišč v ozadje. Seveda se vsi zainteresirani niso spoprijaznili z novim stanjem; še vedno so se tisti, ki so se čutili pri razdelitvenih operacijah kakorkoli prikrajšane, borili za priznanje svojih dozdevnih ali tudi resničnih pravic. Trnovčani in Krakovčani se niso udali glede razdelitve Preproščice, kjer so se čutili oškodovane, ker so to zemljišče dobile soseske Štepanja vas, Rudnik, Hrušica, Bizovik in Dobrunje. Njihove pritožbe je magistrat prvotno označil kot pogrevanje starih stvari. Ko so, zavrjeni po okrožnem glavarstvu, šli s pritožbo na dvor, je magistrat svojo sodbo spremenil. Priznal je, da so Krakovčani in Trnovčani imeli na Preproščici pravico do košnje, ni pa gotovo, da so soseske Štepanja vas, Rudnik, Hrušica, Bizovik in Dobrunje imele na tej gmajni pravico do paše. Zato je razdelitev za Trnovo in Krakovo neugodna in jim ni zameriti, če prosijo za pomoč na najvišjem mestu. Da bi jih zadovoljili - Trnovčani so bili mestni podložniki, Krakovčani pa so bili tudi z mestom v tesnih stikih - je magistrat predlagal, naj se razdeli še neprodani del mestnega travnika v Preproščici in tamkašnja še nerazdeljena gmajna med kmetije vseh prizadetih sosek, Štepanje vasi, Hrušice, Dobrunj, Bizovika, Rudnika, Trnovega in Krakovega. Toda vkljub ugodnemu poročilu magistrata Trnov-

čani in Krakovčani tudi na dvoru niso uspeli, dvorni dekret jih je napotil na pravdno pot. 35

Medtem ko so se gmajne delile in je magistrat dovoljeval tudi nekaterim hišnim lastnikom v Trnovem, da ogradijo in obdelajo kos gmajne, so si poedinci skušali poleg dodeljenega prisvojiti še več ali manj skupnega zemljišča. Drugi so hodili na tuj svet iskat dobro zemljo za zasipanje jam in luž na svojem zemljišču in so delali s tem škodo sosedom. L. 1788 je bilo ugotovljenih 8 Trnovčanov, ki so si prilastili nekaj gmajne. 36 Ograjevanje in kultiviranje mestnih gmajn je zavzemalo vedno večji obseg. Mestni urbar za l. 1787-90 je izkazoval celo vrsto podložnikov, ki so od kultiviranih delov gmajne plačevali mestne urbarske dajatve. Pri vasi Glince je bilo 20 takih podložnikov, na Brdu 16, v Utiku 3, pri Viču 2, na Dobravah /soseski Kozarje in Podsmreka/ 7 na gmajni pri Grmadi 2, in še posamezniki, ki so plačevali dajatve od delov posameznih prisvojenih gmajn. 37 Poedine prosilce za dodelitev zemljišč iz gmajne, je magistrat začel zavračati, ker je taka dodelitev bila na škodo sodeložnikov na gmajnah. L. 1794 je ugotovil, da so si Trnovčani samovoljno prilastili 22.241 kv. sežnjev gmajne; ker še ni v nobenem primeru nastopilo zastaranje, je sklenil, da se postavi gmajna v prejšnje stanje, zasujejo se jarke in poderejo plotovi, zemljišče pa naj ostane prosto za vse upravičence na gmajni. V primerih, ko je že nastopilo zastaranje v posesti prisvojenega kosa gmajne, se je magistrat skušal s prizadetimi posamezniki poravnati tako, da so plačali cenilno vrednost in plačevali urbarsko dajatev. 38

Posebne pravice so na Ljubljanskih gmajnah imeli ljubljanski ribiči. To so bile pravice, da gojijo in kopljejo na skupnih zemljiščih črve, potrebne za vado pri ribolovu. Ko so bili dostopnejši deli gmajn razdeljeni med upravičence, je prišlo večkrat do pritožb in sporov, ker so ribiči pri iskanju črvov razkopavali travnike in povzročali škodo. Končno so zahtevali, da se jim dodeli v ta namen kos gmajne. Dvorni direktorij je l. 1794 pristal, da se vsakemu ribiču, bilo jih je 50, dodeli 54 kv. sežnjev, ne zato, ker bi imeli do tega pravico, ki iz zlorabe ni mogla nastati, temveč, da se konča dolgovezno razpravljanje. Zavrnjena pa je bila prošnja ribičev, da bi smeli dodeljeno zemljišče ograditi in uporabljati kot travnik; ta zahteva kaže, da so bili črvi za vado le pretveza, kako bi prišli do travnika. 39

L. 1799 je bila iz požarnovarnostnih razlogov izdana prepoved shranjevanja več kot štirih stotov sena in voza slame v mestu in predmestjih. Magistrat je pozval posestnike travnikov, naj prijavijo, če potrebujejo svet za postavitev senikov, zemljišče bi dal magistrat brezplačno. Na ta poziv se je prijavilo 13 interesentov, poleg Trnovčanov nekaj meščanov in večjih zemljiških posestnikov; prosili so, naj se jim odstopi zemljišče na koncu Kernovega travnika v Trnovem; nekateri so potrebovali senik za 1000 in celo 1500 stotov sena. Prepoved glede hrambe večjih količin sena in slame v mestu se najbrž ni izvajala, kajti okrožno glavarstvo je l. 1802 zopet opozarjalo na potrebo, da si posestniki travnikov zgradijo posebne senike izven mesta. Ljubljanski hišni posestniki so, kot je trdilo okrožno glavarstvo, s svojimi zalogami sena in slame največ prekupevali, zato bodo mogli brez težav zgraditi senike, za katere naj se določi prostor. Magistrat je moral zasliševati hišne lastnike in sestaviti o tem zapisnike, povečini so gradbo senikov odklanjali. S tem pa okrožno glavarstvo ni bilo zadovoljno. Zapisnike je označilo kot delo par minut in plod površne obravnave, naročilo me magistratu, da prizadete ponovno zasliši, ugotovi naj količino sena, ki jo posamezniki imajo, način sedanje hrambe, ali ima sam prostor za senik ali pa želi zemljišče v tanem itd. 40 Nadaljni potek akcije za gradnjo senikov se iz ohranjenih spisov ne vidi.

Pri razdeljevanju skupnih zemljišč se je pokazalo, v koliki meri so imele na mestnih gmajnah soužitek razne vasi iz okolice Ljubljane in tudi, kako so si razne vasi od Ljubljane proti Savi zastonj prizadevale, da bi si pridobile deleže na teh gmajnah. To so bile vasi, ki so, kot smo že videli, pošiljale na ljubljanske gmajne na pašo zlasti konje ter so plačevale pašnino v mestno blagajno. Sicer so tudi vaščani Dobrunj, Hrušice, Bizovika, Štepanje vasi, Rudnika, Viča, Glinc in Kozarij plačevali mestu za pašo ali za košnjo na skupnih zemljiščih, vendar so njihove soseske bile pri razdeljevanju udeležene, vasi proti Savi pa ne. Tudi vasi, ki so jim bili dodeljeni deleži skupnih zemljišč, niso izvajale le pravice do paše, ampak tudi do košnje, zaradi tega je bil njihov soužitek, zlasti če so ga redno izvajale cele vasi, bolj viden in nesporen kot v primerih, če so le posamezniki gonili živino na pašo in še to neredno. Zanimivo je, da tudi vas Brezovica pri delitvi mestnih gmajn ni bila sodeložnik, čeprav je plačevala v mestni urbar redno letno dajatev za pašno pravico. Na vsak način se mora ugotoviti, da so bile posestne, lastninske in služnostne pravice glede skupnih zemljišč zelo nejasne, deloma so bile potrjene s

s starimi listinami, izdanimi običajno ob poravnavi kakšnih sporov, največ pa je bilo utemeljenih z dolgoletno uporabo. Posavske vasi, ki so svojo morebitno pravico iztoževale, so morale dokazovati, da je njihova služnostna pravica do gmajne stara že 30 let.

Tudi mesto se je čutilo z razdeljevanjem prizadeto v svojih pravicah. Stalo je na stališču, da so s kupnimi pogodbami prešle gmajne na področju ljubljanskega deželskega sodišča v njegovo last, da s to lastnino razpolaga in predpisuje urbarske dajatve od prisvojenih gmajn, kot je delal deželni knez, prejšni lastnik vicedomskih kameralnih imenj. Po mnenju magistrata sta bili na Kranjskem dve vrsti skupnih pašnikov, eni so bili navezani na grunte /hubtheilige/, niso pripadali nobenemu določenu zemljiškemu gospodu in so se prištevali k gruntem, drugi so bili dominikalni skupni pašniki v lasti posameznih dominijev, pa naj je na njih podložnikom priznana služnost paše z ali brez odškodnine. Ni pravilno razlikovanje, da so bile gmajne Ilovica, Brdo in Barje dominikalni skupni pašniki, ki so pripadali po nakupu mestu v neposredno last in užitek /quod dominium directum et utile/, pri razdelitvi pa niso imele več te lastnosti in magistratu ni bilo več na prosto dano, da jih razdeli komur hoče, temveč je bil dolžan, da jih daruje tistim, ki so imeli na njih pravico paše. Res je sicer, da so bila občinska zemljišča že ob nakupu obremenjena s služnostjo paše, ljubljanski meščani so imeli to pravico brezplačno v vseh časih. Ker so bile gmajne velike in so presegle potrebe meščanov, je magistrat tujim podložnikom in soseskam dovoljeval pašo in košnjo /die Grasung/ proti plačilu odškodnine za travo ali pašnine. Od nakupa gmajn se njihovo pravno stanje ni spreminilo, izdan je bil sicer patent za razdelitev skupnih pašnikov, da se prepreči širjenje živinskih kužnih bolezni in da se skupna zemljišča boljše kultivirajo, ne pa da se razveljavijo pravice zemljiškega gospoda do gmajn. 41

Ko se je pričela delitev mestnih gmajn med sodelavnike, magistrat ni veliko ugovarjal, le zahtevi za razdelitev gmajne pri Grmadi /ta gmajna je bila na mestnem ozemlju nekje blizu Trnovega/ se je l. 1774 protivil, češ da je to v pomirju ležeča mestu pleno iure lastna gmajna, na kateri ni mesto dolžno nikomur priznati služnost paše. Po patentu iz l. 1768 se morajo razdeliti skupni pašniki, ki so jih podložniki sami ali pa skupaj z gosposkami posedovali in od hasnovanja plačevali urbarske dajatve. Gmajna pri Grmadi ni imela tega značaja, del te gmajne je bil razdeljen, ostanek je mesto obdržalo za svoje potrebe. Ob tej priliki je magistrat delil gmajne na deželskosodne, pleno iure pripadajoče gospodu deželskega sodišča, ki ni bil dolžan dopuščati na njih pašo, ter soseskine /nachbarschaftliche/, kjer je imela užitek ena ali več sosesk. Patent iz l. 1768 velja le za to drugo vrsto soseskinih gmajn. 42 Razen tega se je mesto pritožilo, dasi brezuspešno, razdelitvi mestnih zemljišč, ki jih je označevalo kot dominikalne in katere so uživali mestni funkcionarji. Zato preseneča, da je šele post festum, ko je bila večina zemljišč razdeljena ali pa prodana, z večjo odločnostjo formuliral svoje načelno stališče zoper razdelitev gmajn in zoper razdelilni postopek in to utemeljeval z lastninsko pravico zemljiškega gospoda. Razumljivo je, da mestu ta postopek ni mogel biti po volji, saj je bil magistrat pri razdelitvi komaj še izvršilni organ okrožnega glavarstva, dejansko ni imel na razdelitev nobenega vpliva. V vseh bistvenih vprašanjih so odločale državne oblasti in mesto ni moglo uveljaviti niti svojih neposrednih koristi, je šlo za zemljišča, ki jih je uživalo samo ali pa magistratni funkcionarji. Seveda je bilo to v zvezi z upravnimi reformami državnega absolutizma, ki je bistveno omejil mestno avtonomijo.

Z razdelitvijo skupnih zemljišč se je pričela uveljavljati gospodarska svoboda v prometu z zemljišči. Sicer je patent od 24. marca 1770 določal, da se pripadajoči delež razdeljene gmajne pripiše vsakemu podložniku kot od hiše neločljivo in neprodajno zemljišče. 43 Mogoče se je ta določba v večji meri upoštevala pri zemljiških gospostvih in pri podložnikih kmečkega značaja. Na področju Ljubljane se je vsaj glede zemljišč, ki so po razdelitvi pripadla meščanom, razvijal živahen promet, saj sicer ne bi tako velik del zemljišč v razmeroma kratkem času prešel v roke okoliških kmetov. Po franciscejskem katastru iz l. 1825 je bilo že znatno število deležev prej ljubljanskih gmajn v posesti kmetov iz posavskih vasi, ki pri delitvi niso bile udeležene. 44 Seveda je med razdelitvijo gmajn in uvedbo franciscejskega katastra doba francoskega medvladja, ki je prinesla svobodo v gospodarsko življenje. Za zemljišča, ki niso bila razdeljena po patentu iz l. 1768, ampak so bila prodana, ni bilo glede prodaje nobene ovire, da ne bi prehajala od prvotnih kupcev v druge roke.

To se je v veliki meri tudi dogajalo. Mestni log je bil ob prodaji razdeljen na 301 delež, ki so jih kupili v glavnem podložniki iz Trnovega, Krakovega, Viča, Glinc in Kozarij. L. 1825, ko je bil napravljen kataster, je imel Mestni log 745 parcel, posestniki teh parcel so bili iz vse ljubljanske najbližje okolice, zastopane so vse vasi na ljubljanskem polju do Save, od Vižmarij do Zaloga ter vasi poznejše dobrunjske in rudniške občine. S temi posestniki razmerami se je ukvarjal že Melik v svojih razpravah, v katerih je obravnaval ljubljansko barje.⁴⁵ Obe razpravi sta opremljeni s kartami, ki kažejo posestne razmere na Barju. Vendar Posavci niso prišli v posest nekdanjih ljubljanskih zemljišč, tedaj ko so bila ta razdeljena, kot je domneval Melik, ampak šele v kasnejših desetletjih.⁴⁶ Sicer so se nekatere posavske vasi prizadevale, da bi bile pri razdelitvi soudeležene, a s svojimi zahtevami niso uspeli. So pa bile posavske vasi že prej navezane na Barje, deloma neposredno ker so pošiljale tja na pašo svojo živino, deloma posredno, ker so na Barju imele svoje travnike zemljiška gospostva, ki so jim pripadali in so morali hoditi na Barje kositi in spravljati seno. Posavci, Dobrunjci in Štepanjci so si morali poiskati travnikov izven ozemlja svojih občin, ker sami niso imeli dovolj travnikov in pašnikov. V davčnih občinah Stožice, Šmartno ob Savi, Dobrunje, Vodmat, Moste in mogoče tudi še v katerih drugih je površina njih znatno presežala površino travnikov in pašnikov. V času, ko so šele začeli uvajati pridelovanje raznih krmskih rastlin, so v glavnem travniki in pašniki dajali krmsko podlago za živinorejo. Zato je razumljivo veliko prizadevanja vasi severno od Ljubljane, da so si pridobile v svoje izkoriščanje zemljišča na ljubljanskem barju, ki se je z osuševanjem šele odpiralo kulturi in so novi travniki, ki so mogli dati podlago njihovi živinoreji, šele nastajali. S temi travniki so si posavske in druge vasi nad Ljubljano ustvarile ravnotežje v svojem kmetijstvu, ki bi brez njih gotovo ostalo okrnjeno in se ne bi moglo razviti tako, kot se je dejansko razvilo, in imeti vlogo v preskrbi Ljubljane, kot jo je imelo.

Ko je bila po končanih Napoleonovih vojnah na Kranjskem zopet uvedena avstrijska uprava, se je začela ponovno zanimati za razdeljevanje skupnih pašnikov. Magistrat je moral že l. 1815 predložiti okrožnemu glavarstvu izkaz za razdelitev sposobnih pašnikov; v tem je navedel na grajskem hribu s površino nad 11 oralov. Golovec s 140 orali in gmajno pri opekarni v Trnovem z 91 orali. V nekem izkazu iz poznejših let sta poleg navedenega pašnika na grajskem hribu, ki je bil v poljanskem predmestju in kjer so imeli pravico do paše poljanskih hišni posestniki, omenjena še nadaljnja pašnika na istem hribu in sicer v mestu, ki je meril 15 oralov, in v karlovškem predmestju, ki je meril tudi 11 oralov. Barska zemljišča, kjer je bila nerazdeljena še precejšnja površina na Volarju in manjša v Rakovi jelši, v izkazu niso omenjena. Tudi v poznejših letih je moralo mesto še večkrat poročati, kakšno je stanje nerazdeljenih gmajn, številke o obsegu pa se med seboj razlikujejo. L. 1823 so poleg navedenih zemljišč omenjena še zemljišča v Iloviči s površino 547 oralov, na Volarju s približno 498 orali in še neko nerazdeljeno barsko zemljišče s površino 158 oralov, verjetno ostanek Rakove jelše.⁴⁷ Po franciscejskem katastru je imelo mesto v karlovškem predmestju del Havptmanic označen kot barje /Moos/ v izmeri 193 oralov, del Ilovice, barski travnik, v izmeri okrog 267 ter del Golovca, pašnik z grmičevjem, s površino okrog 100 oralov.

Razdelitev mestnih skupnih zemljišč se je nadaljevala v tridesetih letih. Od barskega zemljišča so ostali nerazdeljeni najbolj močvirnati deli, kjer je bilo stalno močvirje in je bilo na mnogih mestih sploh nedostopno. L. 1829 je bila čez del tega zemljišča zgrajena cesta na lg, z jarki ob cesti je bila voda odpeljana deloma v Ljubljano deloma v Iščico, zemljišče je bilo osušeno in usposobljeno za kultiviranje. Razen Ižancev, ki so bili na gradbi ceste prvenstveno zainteresirani, so morali z vožnjami in delavci sodelovati podložniki raznih vasi na ljubljanskem polju in sicer je bilo določeno, da mora vsaka cela kmetija napraviti 4 enovprežne vožnje, polovična dve, kajzarji so morali opraviti 4 dni dela. Iz seznama delovnih zavezancev se vidi, da so morale opraviti

Vasi	Število zavezancev	Število voženj	Delovnih dni
Hrušica	1	1	-
Mala vas	8	27	-
Spodnja Zadobrova	14	40 1/2	2
Zgornja Zadobrova	10	28	-
Sneberje	15	34	7

Vasi	Število zavezancev	Število voženj	Delovnih dni
Šmartno	17	41 1/2	-
Hrastje	7	19	-
Obrje	11	22	-
Jarše	12	26	-
Tomačevo	25	54	10
Stožice	19	48	-
Savlje	26	61 1/2	-
Ježica	21	47 1/2	-

Poleg navedenih vasi so sodelovale pri gradbi ceste tudi vasi Moste, Selo, Spodnja in Zgoranja Hrušica, Kašelj, Vevče, Slape, Studenec, Šiška, Vič, Glince, Rudnik, Orle, Doljna in Srednja vas, Babna gorica in Selo.⁴⁸ Cesto je gradila osuševalna komisija na pobudo župana Hradeckega, ki je bil njen predsednik. Hochenwart pripisuje avtoriteti osuševalne komisije tolik odziv okoliških vasi, ki pa niso le iz požrtvovalnosti sodelovale pri gradnji, saj je bila udeležba obvezna najbrž z ozirom na njihov delež pri zemljiški posesti na Barju.

Ko je bila izžanska cesta zgrajena, je mesto pristopilo k razdelitvi zemljišča na Volarju s površino 497 oralov. Magistrat je sklenil to zemljišče razdeliti brezplačno med koloniste in določil pogoje, po katerih naj bi se zemlja oddajala. Glavni pogoj je bil, da mora lastnik takoj pričeti s kultiviranjem zemljišča, v dveh letih zgraditi stanovanjsko in gospodarsko poslopje ter se na zemljišču naseliti. Mestno zemljišče na Volarju se torej ni več razdeljevalo po določbah patenta iz l. 1768 o razdelitvi skupnih pašnikov, ampak z namenom, da se na Barju ustanovijo nove kmetske naselbine. Pod podobnimi pogoji je mesto l. 1838 in v naslednjih letih prodajalo kolonistom zemljišča na Ilovici, ki je merilo nad 260 oralov.⁴⁹ Ni moj namen, da bi podajal podrobnosti pri poteku te kolonizacije ter se glede tega sklicujem na Melikovo razpravo. Posestne spremembe, ki so bila posledica kolonizacije mestnih barskih zemljišč, so bistveno drugačne od sprememb, ki so jih povzročile prejšnje delitve gmajn. Prej so dobivali zemljiške deleže razni upravičenci v razmerju njihove zemljišče posesti, pri kolonizaciji pa je bila zemlja razdeljena oziroma prodana poljubnim interesentom, ki so pristali na postavljene pogoje. Zanimivo je, da ni bilo zoper prodajo zemljišč na Volarju in v Ilovici nikakih ugovorov ne s strani kakšnih pašnih ali drugih upravičencev ne s strani meščanskih zemljiških posestnikov, ki bi uveljavljali pravico do zemljiških deležev na skupnih zemljiščih. Zemljišče v Ilovici je bilo, kot ga je ob prodaji označilo mesto, dominikalno, in ga je samo uživalo, zatorej drugi niso imeli nikakih pravic, zemljišče na Volarju pa je izkazovalo kot skupni pašnik. Če se "upravičenci" za deleže na skupnih zemljiščih niso zanj potegovali, je bil vzrok, da so bili ali že zasičeni z barskimi zemljišči-ljubljanski zemljiški posestniki teh zemljišč gotovo niso potrebovali-ali pa je bilo zemljišče take kakovosti, da je bilo kultiviranje združeno s prevelikimi težavami in stroški. Hochenwart izpričuje, da je bilo kultiviranje Volarja in Barja sploh zelo težavno, pri zadnjih delitvah so prišla na vrsto najslabša barska zemljišča, ki jih je kataster označeval kot barje. Na Barju je bil prej gozd, vsa površina je bila pretkana s koreninami; ne le korenine, ampak cele borove panje je bilo treba izkopati, uporabljati je bilo treba kramp in ne le plug ali motiko.⁵⁰ Le za zemljišče v Rakovi jelši so se potegovali upravičenci iz Krakovega in Trnovega. L. 1830 je zopet prišlo na dnevni red vprašanje prodaje ali razdelitve tega mestnega barskega zemljišča, ki je merilo še okrog 110 oralov. Tedaj so nekateri lastniki deležev v Mestnem logu hoteli, da se jim razdeli ali da kupijo zemljišča v Rakovi jelši v podaljšek njihovih parcel. Ko so bili prodajni in licitacijski pogoji sestavljeni, so Trnovčani in Krakovčani prodaji ugovarjali.⁵¹ L. 1840 je bilo tudi to zemljišče razparcelirano in razdeljeno med Krakovčane in Trnovčane.⁵² Nerazdeljeno je ostalo le še zemljišče na Golovcu, kjer je imelo pravico do paše 41 hiš na Poljanah, 5 hiš v Karlovškem predmestju, razen dveh vse ostale hiše v Kurji vasi in soseska Štepanja vas.⁵³

Mestna zemljiška posest je bila torej do malega razdeljena ali razprodana pred zemljiško odvezo. Na podeželju je pričelo razdeljevanje skupnih zemljišč v večji meri šele v drugi polovici XIX. stoletja z urejevanjem raznih služnostnih pravic, v mestu pa je bila skupna zemljiška posest likvidirana,

vse vezi, ki so drugje še vezale promet z zemljo, so že odpadle, med mestom kot zemljiškim gospodom in posestnikom ter uživalcem zemljišča so bile urbarske dajatve edina vez, sicer je bil posestnik in uživalec zemlje popolnoma svoboden v razpolaganju z njo, bil je že njen pravi lastnik.

V i r i :

1. MALj, Cod. XVI/32, fol. 42.
2. Vlado Valenčič, Gozdovi in preskrba z lesom v stari Ljubljani. Gozdarski vestnik 1954, št.6-7.
3. MALj, Cod. I/80 /1741/, fol. 214
4. Ivan Vrhovec, Topografski opis Ljubljane in zgodovina ljubljanskega mestnega zastopa v minulih stoletjih. LMS 1885, str. 267. - MALj, Reg. I fasc. 2o.
5. MALj, Cod. XVI/58 /1763-7o/.
6. MALj, Cod. XVI/63 /1772-78/.
7. MALj, Reg. I.fasc. 2o. - Ivan Vrhovnik, Trnovska župnija v Ljubljani. Ljubljana 1933, str. 284, postavlja razdelitev Mestnega loga šele v čas okrog 179o.
8. MALj, Reg. I fasc. 148.
9. MALj, Cod. XVI/66 /1779-86/.
10. MALj, Reg. I fasc. 52.
11. DAS, Kamera in reprezentanca, Lit. L Num. 8. Volum.1.
12. MALj, fasc. K 3.
13. DAS, Franc. kat., Trnovsko predmestje, št. 362.
14. Valenčič, n.o.m.
15. MALj, Reg. I fasc. 2o.
16. MALj, Cod. I/98 /1759/, fol. 68°, 196°.
17. MALj, Reg. I. fasc. 2o.
18. MALj, Mag. acta fasc.8.
19. MALj, Reg. I fasc.15o.
20. MALj, Reg. I fasc. 148 - DAS, Situacijski načrt Illovice iz 1781, kopija iz 1818. Površinska razdelitev je povzeta iz pregleda na situacijskem načrtu.
21. MALj, Mag. acta fasc. 15.
22. MALj, Reg. I fasc. 148.
23. DAS, Situacijski načrt Illovice iz l. 1781.
24. MALj, Cod. I/115 /1776/, str. 89.
25. MALj, Cod. I/123 /1785-86/, fol. 314°.
26. MALj, Reg. I fasc. 2o. - Cod. I/123 /1785-86/, fol. 3o6, 393.
27. MALj, Cod. I/123 /1785-86/, fol. 17°, 219°, 363°.
28. DAS, Situacijski plan iz l. 1793, premeril inž. Lieber, kopija iz l. 1818 ter topo-in hidrografska karta Barja iz l. 1818.
29. MALj, Reg. I fasc. 45.
30. MALj, Cod. I/117 /1778°, str. 357.
31. MALj, fasc. K 3.
32. MALj, Reg. I fasc. 1o6.
33. MALj, Reg. I fasc. 1o7; fasc K 3; Mag. acta fasc.16.
34. DAS, Situacijski načrt gmajne Volar, risal Franc Münzel l. 1795, kopija iz l. 1818.
35. MALj, Reg. I fasc.148.
36. MALj, Reg. I fasc. 18.
37. MALj, Cod. XVI/67 /1787-9o/.
38. MALj, Reg. I fasc. 1o6.
39. MALj, Reg. I fasc. 1o6.
40. MALj, Reg. I fasc. 1o6.
41. MALj, Mag. acta fasc. 15.
42. MALj, Reg. I fasc. 18.

43. MALj, Reg. I fasc. 155.
44. DAS, Franc. kat., Trnovsko in Karlovško predmestje, protokoli.
45. Anton Melik, Kolonizacija Ljubljanskega Barja. Ljubljana 1927 in Mostiščarsko jezero in dediščina po njem, Ljubljana 1946.
46. Melik, Kolonizacija ..., str. 12.
47. MALj, Reg. I fasc. 259.
48. MALj, Reg. I fasc. 319. - Franz Graf von Hochenwart, Geschichte der Entsumpfung des Laibacher Moorstaes; Beiträge zur Naturgeschichte, Landwirthschaft und Topographie des Herzogthums Krain. Ljubljana 1838, str. 27 sl.
49. MALj, Reg. I fasc. 451.
50. Hochenwart, n.o.m. str. 33.
51. MALj, Reg. I fasc. 319.
52. Melik, Kolonizacija ..., str. 22.
53. MALj, Reg. I fasc. 319.

8. POLJEDELSTVO

Kot posestne razmere je bilo tudi poljedelstvo v razdobju nekaj stoletij, ki jih obravnava ta razprava, podvrženo spremembam in razvoju. Vendar se je ohranilo v virih dosti manj pričevanj o načinu obdelovanje polja o poljskih gospodarskih sistemih nego o posestnih razmerah. Pa tudi pričevanja, ki so se ohranila, so šele iz XVI. stoletja in še ta bolj redka, pogostejša postanejo v XVII. stoletju, zlasti pa potem v XVIII. stoletju, za katero nudijo spisi o terezijanski davčni rektifikaciji in, kolikor je pač ohranjen, jožefinski kataster obilno gradiva o stanju takratnega kmetijstva.

Poljedelstvo je bilo pri nas vse do začetka preteklega stoletja usmerjeno predvsem na pridelovanje žita, brez dvoma je taka usmerjenost trajala stoletja in je bila povezana z gospodarskim sistemom triletnega kolobarja, v katerem je zimskemu in jaremu žitu v prvih dveh letih sledila tretje leto trznina. Slaba stran tega sistema je bilo nezadostno gnojenje polja, to pa je bilo zopet posledica premajhne proizvodnje živinske krme. Pridobivanje krme na polju je bilo še neznano, krma, ki jo je dajalo polje, je bila slama ter paša na trznini in na strniščih.¹ Poljedelstvo na ljubljanskem polju gotovo ni bilo drugačno v času, ko še ni bila obdelana vsa za obdelovanje sposobna zemlja in ko si je mogel posestnik izbrati na mestni gmajni kos zemljišča, ga obdelati in posejati. V drugi polovici XVI. stoletja je na ljubljanski gmajni ta možnost še bila in šele v začetku XVII. stoletja je bila razdelitev gmajne na meščanske njive zaključena.

Urbar deželnega glavarstva za l. 1571 omenja rž, oves, proso in ajdo kot žito, ki se je pridelovalo na gmajni v Ljubljani. Rž, oves in proso spadajo med žito, ki je bilo pri nas razširjeno v najstarejši dobi. Zlasti proso je imelo v zgodovini človeške prehrane prav posebno vlogo; kot se more sklepati po njegovi geografski razširjenosti je naše najstarejše žito. Na vsem področju Evrope in Azije, kjer so ga v vseh dobah pridelovali, je bilo proso na majhnih poljih pri malih ljudeh vedno v nekakšnem nasprotju z drugim žitom, zdi se, da ga višja civilizacija in napredujoča kultura nikjer ne cenita.² Tem tradicionalnim vrstam žita, h katerim spadata tudi pšenica in ječmen, se je v XV. stoletju pridružila v naših krajih še ajda. Sicer ni mogoče ugotoviti točno čas, ko se je pojavila pri nas, vendar mislim, da je tedaj pridelovanje ajde zavzelo obseg, ki ga je imelo potem do srede prejšnjega stoletja.

Ajda je prišla v Evropo prej ko koruza, razširila se je v severnejših državah, koruza je ostala na evropskem jugu. Do tedaj je bila v civiliziranem svetu neznana. Njena domovina so severna Kitajska, južna Sibirija in Turkestarske stepe ter so jo narodi teh dežel ponesli proti zahodu.³ Zato se mi zdi verjetnejše, da je njen prihod v Evropo in k nam prej v zvezi z mongolskimi vpadi v XIII. stoletju kot pa s križarskimi vojnami, kakor je pri nas razširjeno mnenje.⁴ Na slovenskem ozemlju se prvič omenja v gornjegrajskem urbarju iz l. 1426 pod nazivom "pagane", kar pomeni isto kot v slovenskem nazivu, to je od poganov prevzeto žito.⁵ Z nemškim nazivom "Hayden" jo dobimo v velesovskem urbarju iz l. 1458, ki je predpisoval 3 stare dajatve v ajdi podložniku v Voklem.⁶

Pridelovanje ajde se je v naših krajih zelo hitro širilo, okrog Ljubljane je bila v začetku XVI. stoletja že popolnoma domača. Vicedomski urbar iz l. 1527 omenja njivo pri sv. Krištofu, na kateri je bila vsako leto posejana ajda, zdi se, da je v tem primeru šlo za njivo, ki je bila dalj časa neobdelana, verjetno zaradi slabe zemlje, in so jo zasejali s prašno ajdo. Isti urbar omenja tudi pridelke, od katerih se na Poljanah pri Ljubljani daje desetina. Za zelje, čebulo in podobne pridelke se desetina ne dolguje, pač pa od posejanega žita, med katerim je poleg pšenice, rži, ječmena, ovs, prosa prvič omenjena tudi ajda. Sredi XVI. stoletja je bila ajda v naši deželi toliko pomembna, da so od nje splošno dajali desetino.⁷ V virih ne najdemo dovolj osnove, da bi ugotovili vse razloge, zakaj se je ajda pri nas tako naglo uveljavila in postala glavni pridelek. Da se je našim prednikom tako hitro priljubila, je doprinesel nekaj njen prijeten okus, priporočala jo jim je tudi njena kratka vegetacijska doba, ki traja do 90 dni. Glavni razlog za uvedbo ajde je bila gotovo potreba po izboljšanju prehranjevalnih pogojev takratnega prebivalstva. Ajda ni izpodrinila nobenega izmed dotedanjih posevkov, ampak je v glavnem kot strniščni posevek povečala v izdatni meri žitni pridelek in znatno povečala možnost preživetja. Zato je predstavljala uvedba ajde pomemben preobrat v splošnem gospodarskem razvoju, nič manjši pa ni bil preokret, ki ga je povzročila v kmetijstvu tistih delov našega ozemlja, kjer so ajdo sejali. Sistem triletnega kolobarja je doživel prvo veliko spremembo, ko je ozimnemu žitu sledila ajda kot strniščni posevek.

Razen žita se med pridelki od XVI. do XVIII. stoletja navajajo zelje, repa, manj pesa, in razne stročnice kot bob, leča, grah, čičerka in cizara. Toda teh pridelkov najbrž niso gojili v večjem obsegu kot poljske, ampak bolj kot vrtno rastline. Pri raznih večjih kmetijskih obratih se omenjajo posebni zeljniki poleg polja, na katerem se je pridelovalo žito; to so bile manjše njive, kjer so sadili zelje, in za pridelovanje žita niso prihajale v poštev. Zelniki so bili ločeni od polja tako zaradi obveznega kolobarja, kakor tudi potrebnega posebnega obdelovanja in gnojenja.

O tem, kako so meščani obdelovali svoje meščanske njive in kaj so na njih pridelovali, ni dosti znanega. Sodeč po raznih pripombah v zvezi s sklepi o podeljevanju teh njiv posameznim prosilcem, so na njivah sejali največ žita. V nekaj primerih se je sklep o dodelitvi glasil, da bo novi prosilec dobil njivo v užitek, ko bo prejšnji uživalec požel ajdo. Bil je tudi primer, da je meščan prosil, naj se mu njiva, ki jo ima, zamenja za njivo bližje mesta, ker je ženi zaradi starosti težko obdelovati njivo. V tem primeru skoraj gotovo ni sejal ali vsaj ne samo žita, za katero je potrebno delo le ob setvi in žetvi, pač pa pridelke, ki zahtevajo tudi obdelovanje med rastjo, n. pr. okopavanje ali pletje. Prepoved paše na ljubljanskem polju, ki smo jo mogli ugotoviti v drugi polovici XVI. stoletja, nam dokazuje, da so bile njive popolnoma svobodno obdelane, zato ni smela živina na polje, kjer bi delala škodo tistim, ki so posejali ozimno žito, čeprav je na sosednih njivah mogoče ostalo strnišče ali praha. Ker so se njive stalno izkoriščale, so jih morali dobro gnojiti, to moremo zaključiti po sklepih mestnega sveta, ki so večkrat nalagali novim uvažalcem, da prejšnjim povrnejo stroške gnojenja. Ni se dalo ugotoviti, če so se meščani pri obdelovanju njiv držali kakšnega določenega kolobarja in katerega. Pogosto medsebojno zamenjavanje njiv vzbuja misel, da je bilo to zamenjavanje mogoče v zvezi s kolobarjem. Ker ni bilo pripočljivo na isti njivi sejati zaporedoma isti posevek, so poedinci njive, ki so jih imeli eno leto, zamenjali za druge, na katerih je bil drugačen posevek.

O sistemu obdelovanja in vrstah pridelkov smo bolj poučeni za večje kmetijske obrate, ki so jih na ozemlju Ljubljane imeli škofija, deželni glavar, jezuitski kolegij, meščanski in dvorski špital. Za škofijsko pristavo so najstarejši znani podatki iz l. 1597. Njiva v obsegu 22 ogonov je bila posejana z bobom, grahom in lečo, ostalo je bilo posejano s pšenico, velika njiva je bila razen štirih ogonov posejana s pšenico in ržjo, na mali njivi pri mlinu je bil ječmen. Tudi vrt je bil obdelan, ni pa povedano s kakšnimi posevki.⁸ Za l. 1607 in 1612 so se ohranile računске knjige, ki povejo, koliko žita je pristava pridelala.

Pridelki v mernikih so znašali :

L e t o	Pšenica	Rž	Proso	Ajda	Ječmen	Bob	Grah in leča	Cizara
1607	73	?	23	145	13	12	2	1
1612	112	88	?	160	42	?	?	?

V istih dveh letih je pristava porabila za seme v mernikih :

Leto	Pšenica	Rž	Ajda	Ječmen
1607	34	26	39	4
1612	30	36	44	?

Iz količine posejanega žita si moremo napraviti približno sliko o donosu, pridelek je dal največ 3 do 4-kratno seme.⁹ Količina posameznih posevkov se je v daljšem razdobju precej spremenila; v l. 1692/93 je bilo posejanih skoraj 40 mernikov pšenice, 32 mernikov rži, 13 mernikov prosa, 73 mernikov ajde ter skoraj 46 mernikov stročnic.¹⁰ Sredi XVIII. stoletja se je na škofijskem polju v Ljubljani sejalo povprečno 12 mernikov pšenice, 44 rži, 7 ječmena, 6½ stročnic, 3/4 prosa, 1/32 detelje, na njivi pri sv. Krištofu še posebej 3 mernike rži. Poleg navedenega žita so sejali 72 mernikov strniščne ajde. Zaradi pomanjkanja gnoja in deloma zaradi zelo kamnite in nerodovižne zemlje je vsako leto nekaj njiv ostalo v trznini.¹¹

Meščanski špital je prideloval vse običajne vrste žita, je pa oves pozneje opustil. L. 1627 je znašal pridelek pšenice 64, rži 92, prosa 40, ajde 400, ječmena 24 in ovs 24 mernikov. Posejano je bilo istega leta 13 mernikov pšenice, 28 rži, 1/2 mernika prosa, 82 ajde in 5 mernikov ječmena. V naslednjih tabelah so navedene količine posevkov in pridelkov na posestvu meščanskega špitala za dvojce

triletni, kolikor so podatki v računskih knjigah zabeleženi; usmerjenost obrata prihaja v tem pregledu jasno do izraza.

Posevki so znašali v mernikih: 12

	1677/78	1678/79	1679/80	1722/23	1723/24	1724/25
Pšenica	20	18	21	13 1/4	9	9
Rž	26	34	40	44 1/2	54	45 1/2
Ječmen	?	4	?	12 1/2	10	10 1/2
Proso	1 1/2	1 1/2	?	1	3/4	1/2
Ajda	74	59	69	59	60	60
Bob	?	5 1/2	?	4	4	3 1/2
Leča	?	?	1	-	-	-
Cizara in čičerka	?	1	?	1	1	1
Fižol	?	-	-	1	1	1

Najbolj značilna sprememba med prvim in drugim triletnjem je zmanjšanje posevkov pšenice in zvišanje posevkov ječmena. Pšenico in rž so sejali le ozimno, ječmen pa večji del spomladanski. Ajda je bila sejana na vseh njivah, kjer je bilo žito.

Pridelano je bilo v mernikih :

	1677/78	1678/79	1679/80	1722/23	1723/24	1724/25
Pšenica	96	38	88	45	25	38
Rž	104	56	120	190	58	138
Ječmen	20	18	40	71	9	56
Proso	32	48	40	61 1/2	44	26
Ajda	432	372	480	342	313	265
Bob	?	14	18	9 1/2	2	17
Leča	?	10	14	-	-	-
Cizara in čičerka	?	5	12	2 1/2	?	4

Količina pridelkov kaže v bistvu iste spremembe kot posevki, edino da pri tem prihajajo v poštev vplivi boljše ali slabše letine, zato so med posameznimi leti velike razlike. Iz opombe v računski knjigi se vidi, da je špital tudi l. 1677/78 prideloval stročnice, vendar količina ni zabeležena.

Po ugotovitvah za davčno rektifikacijo je meščanski špital na svojih dominikalnih zemljiščih sejal 8 mernikov pšenice, 58 rži, 8 ječmena, 1 1/4 prosa, 48 ajde, 6 1/2 mernikov stročnic ter tudi 1/8 mernika detelje. Letni pridelki so v desetletju 1738-1747 znašali na leto povprečno 45 7/16 mernika pšenice, 150 11/32 rži, 41 25/32 ječmena, 43 7/8 prosa, 285 15/16 ajde, 12 19/32 ovsa, 17 9/32 boba ter 9 3/8 mernika fižola in leče. Pridelak ovsa se nanaša le na povprečje 1743-1747, ko so ga znova začeli pridelovati.¹³ Povprečja ugotovljena ob davčni rektifikaciji se kar lepo skladajo s podatki za posamezna leta, ki so navedena v gornjih pregledih, le pridelak ajde je bil po tem povprečju nekam nizek. Ker so bile ravno pri ajdi velike razlike med najvišjim in najnižjim pridelkom v posameznih letih - 91 in 409 mernikov, pri ostalem žitu je bila razlika največ 2 1/2 - kratna - je nizko povprečje razumljivo. Iz navedene količine posejane ajde moremo sklepati na zmanjšanje posevka sploh, kar je bilo mogoče v zvezi s povečanjem pridelovanja stročnic. Špital je prideloval velike količine zelja, letno je nakupil po več tisoč sadik; kupoval je tudi seme repe, korenja, pese, čebule, gojil je torej zelo različne sadeže.

Dvorski špital je kot povprečni donos svojega kmetijskega obrata v drugi polovici XVII. stoletja po odbitku semena navajal 20 mernikov pšenice, 20 rži, 40 prosa, 40 ječmena, 100 ajde, in 10 mernikov boba. V špitalskem vrtu pa je bilo pridelanih okrog 2000 zeljnatih glav.¹⁴ Za štiriletje 1696-1699 je izkazal naslednje količine posevkov in pridelkov: 15

	Posevki mernikov				Pridelki mernikov			
	1696	1697	1698	1699	1696	1697	1698	1699
Pšenica	4	5	5	5	18	22	22	25
Rž	9	9	9	8	15	13	20	57 ?
Ječmen	6	7	7	7	40	45	40	42
Ajda	16	16	15	15	55	50	68	60

Pridelane stročnice v računskih knjigah niso navedene. Podatki o donosu so bili, kot kaže primerjava s številkami letne količine pridelkov, zelo zaokrožene in zlasti pri ajdi so velike razlike, če upoštevamo, da je pri donosu količina semena že odbita. Sredi XVIII. stoletja so po ugotovitvah za davčno rektifikacijo posevki znašali: pšenica 8, rž 7, ječmen 3, proso 2/16, ajda 14 in stročnice 2 1/8 mernika. Na praho so letno sejali okrog 3 maseljce detelje. Po tedanji cenitvi je dala pšenica 2 1/2 -kratno, rž 3, ječmen 4, proso 18, ajda 3 1/4 in stročnice 3-kratno pridelok.

Za jezuitsko posestvo so na razpolago podatki o količini posevkov le iz časa davčne rektifikacije. Tedaj je sejali 62 mernikov pšenice, 72 rži, 21 ječmena, 12 stročnic in 144 mernikov strniščne ajde. Prejšnja leta so pridelovali tudi proso in lan, ker je bilo s tem dosti dela, korist pa je bila majhna, so pridelovanje teh rastlin opustili. Detelje so posejali približno dve mere. V prahi ni ostalo ničesar. Prašne ajde navadno niso sejali, le če je neugodno vreme preprečilo običajno setev, so sejali ajdo tudi v praho. Pšenica je dajala 3-kratno, rž 3 1/2, ječmen 4, stročnice 2 1/2 - ter ajda 4-kratno seme.¹⁷

Za komendska zemljišča, ki jih je uprava sama obdelovala, je v rektifikacijskih aktih pregled posevkov in pridelkov v letih 1741-1751. Po tem pregledu je bilo posejano povprečno 59 7/8 mernikov pšenice, 47 rži, 13 3/4 ječmena, 94 ajde in 7 3/4 mernika stročnic. Pridelok je znašal: 263 7/8 mernika pšenice, 207 1/8 rži, 94 1/2 ječmena, 64 1/4 prosa, 559 ajde in 34 1/2 mernika stročnic. Razmerje med količino semena in pridelka je ugodnejše, kot je bilo običajno pri zemljiščih drugih posestnikov. Komenda je njive v trznini posejala z deteljo.¹⁸

Na posestvu deželnega glavarstva je bilo l. 1722/23 pridelanih 32 mernikov pšenice, 51 rži, 17 ječmena, 48 prosa, 191 ajde, 5 1/2 boba, 1 cizare in 3 mernike leče. Od navedenega pridelka je bilo določeno za seme 12 mernikov pšenice, 21 rži, 2 ječmena, 1 proso, 26 ajde, 2 boba, 1/2 cizare in 1/2 mernika leče.¹⁹ Zemljišče deželnega glavarstva je pozneje kupila komenda, ki je na kupljenih njivah sejala 24 mernikov pšenice in 24 mernikov rži; od njiv ni ničesar ostajalo v prahi.²⁰

Verjetno je, da so se manjši kmetijski obrati podložnikov razlikovali od navedenih kmetijskih obratov glede posevkov, ki so jih gojili, in tudi glede načina, po katerem so obdelovali svoje kmetije. Kmetijska posestva, ki so služila mestnemu prebivalstvu, so bila gotovo drugače usmerjena glede proizvodnje raznih pridelkov kot kmetije, ki jim je bil cilj čim večja samooskrba, in tudi tehnika je bila mogoče naprednejša. Lastniki kmetijskih obratov, na katere se nanašajo podatki o posevkih in pridelkih, so bila zemljiška gospostva, z večjim številom podložnikov, od katerih so prejeli dajatve v raznih vrstah žita. Pri odločitvi, kaj naj pridelujejo in v kakšnih množinah, so se gotovo ozirali tudi na količine pšenice, ajde, ovsu in drugega žita, ki so ga prejeli kot desetino ali iz katerega drugega naslova. Vsa omenjena posestva so pridelovala razmeroma malo, nekatera pa sploh niso pridelovala ovsu, dasi so ga, kot kažejo njihove računke knjige, mnogo trošila za krmo konjem in prašičem. Škofijska pristava je prejela iz naslova podložniških dajatev velike količine raznega žita, več kot ga je potrebovala, zato ga je tudi prodajala. Meščanski špital je svoje potrebe po žitu kril z lastnimi pridelki in s podložniškimi dajatvami, toda včasih pridelki niso zadostovali in dokupoval ajdo, proso in zlasti stročnice kot grah, bob, fižol ter cizaro. Od žita je prodajal največkrat pšenico. Dvorski špital, ki je sam obdeloval razmeroma majhno posestvo, je stalno nakupoval za potrebe svojih oskrbovancev žito, stročnice, zelje, repo in druga živila.

Glavni pridelok, ki je včasih znašal toliko, kot vse drugo žito skupaj, je bila ajda. To kaže na veliki pomen, ki ga je imela uvedba ajde v našem kmetijstvu in potem tudi v prehrani tedanjega prebivalstva. Gotovo ni imela ajda manjše vloge, kot jo ima danes krompir. Kruh ljudstva je bil iz ajdove, ržene in ječmenove moke, tak kruh sta dajala svojim oskrbovancem obaljubljanska špitala, soržen in pšeničen kruh so dobivali ob praznikih in nedeljah. Črni kruh je bil glavni obrok hrane za oskrbovance in posle dvorskega špitala. Vsaka oseba je dobila na teden prvotno 16, pozneje, ko je bil obrok znižan,

14 oziroma 10 funtov črnega kruha, ob praznikih, bilo jih je 55, je dobil vsak oskrbovanec 2 funta pšenice kruha, sorženega kruha pa je prišlo na vsakega 91 funtov letno.²¹ Po zapiskih v računskih knjigah meščanskega špitala se je porabilo za kruh nekako 3 dele ajde in 1 del rži, v prehrani, zlasti pri znatnih količinah kruha, ki so jih trošili, je imela ajda daleč največji delež med vsemi poljskimi pridelki. To vlogo je obdržala v naših krajih, dokler je ni izpodrinil krompir in dokler se ni razvilo pridelovanje raznih krmskih rastlin kot strniščnih posevkov. Proso je imelo tudi še v XVIII. stoletju pomemben delež v ljudski prehrani, dasi verjetno ne tolik kot v prejšnjih stoletjih. Med stročnicami, ki so jih naši predniki v znatni meri gojili, najdemo razne, ki so nam že kaj malo znane ali pa sploh neznane kot leča, bob ali celo cizara in čičerka. Včasih so bile stročnice vsakodnevna hrana. Jedilni list dvorskega špitala je za štiri dneve v tedni določal stročnice kot obrok hrane; ako je pa bil tudi ob tistih dneh post, ko je bila sicer predvidena druga hrana, so stopile stročnice na njeno mesto.²²

Zemljiška gospostva so pri obdelovanju polja in s tem združenimi kmetijskimi deli uporabljala podložnike, da so jim opravljali tlačansko delo. Sicer so gospostva na svojih pristavah imela tudi najete posle; ti so v glavnem opravljali živino. Oba špitala sta poleg glavnega hlapca imela še kravjega hlapca, svinjskega hlapca ali pastirja ter deklo poleg kuharice in njene pomočnice.²³ Iz razpoložljivih virov se ne dajo ugotoviti vsa dela, katera so morali opravljati podložniki na posestvih zemljiških gospodov, ki so imeli v Ljubljani svoje pristave. Računske knjige meščanskega špitala kažejo, da je trošil krušno žito, to je ajdo in rž, tudi za tlačane, vendar se ne vidi pri kakšnih delih so bili zaposleni. Le mlatva žita, ko so mlatičem dajali priboljške v hrani, je izrecno zabeležena; vaški župani so dobili tedaj tudi priboljšek v vinu. Na špitalski pristavi so mlatili 8 do 9 tednov, težko žito 5, ajdo 3 tedne. Ne vidi pa se iz knjig, če so mlatili le na lastnem posestvu pridelano žito ali tudi desetinsko žito pobrano v ljubljanski okolici, kjer je imel špital svoje podložnike. Za oranje in setev je meščanski špital včasih najemal orače s plugom, plačeval je v začetku XVIII. stoletja takemu oraču 2 gld. na dan.²⁴ Pri dvorskem špitalu je bilo zavezanih 38 kmetij opravljati tlako na pristavi.²⁵ Škofijska pristava je v svojih računih izkazovala stroške za mlatiče, ki so mlatili doma pridelano žito in desetinsko žito iz ljubljanskega polja. Stroški hrane za mlatice so znašali osmak (5 1/3 kr.) na dan. Za mlatvo težkega žita je bilo l. 1607 potrebnih 107 dnin, za mlatvo ajde 79 dnin. L. 1612 je 38 mlatičev mlatilo na pristavi težko žito 3 do 6 dni, ajdo je mlatilo 11 mlatičev, nekateri do 14 dni. Računi škofijske pristave izkazujejo tudi stroške za trenje lana, poleg teric so v tej zvezi omenjeni moški delavci.²⁶ Na posestvu deželnega glavarstva so podložniki na tlaki mlatili težko žito 12 dni, stroški pristave so znašali za vsakega mlatiča 4 kr. za kruh in 8 kr. za drugo hrano. Pri žetvi prosa je bilo zaposlenih 18 oseb, vsaka je dobila za 1 kr. kruha, pri metju je bilo zaposlenih dva dni 20 oziroma 23 oseb, dobile so za krajcer kruha in 4 kr. druge hrane. Ajdo je mlatilo 6 tlačanov 9 dni, vsak mlatič je dobil za 4 kr. kruha in 4 kr. druge hrane.²⁷ Na jezuitskem posestvu, kjer je bilo tlaki zavezanih 15 1/2 kmetije, tlačansko delo ni zadostovalo za obdelovanje polja, treba je bilo najemati dninarje poleg 13 poslov na pristavi. Tlačanom, ki so opravljali delo, so po stari navadi dajali dnevno po dve gorki jedi in kruh.²⁸ Ribanje zelja in repe je bilo delo, ki so ga opravljali posebni za to najeti delavci. Meščanski špital ima v svojih računskih knjigah redne izdatke za ribanje zelja in repe.

Računske knjige in inventarji gospostvenih posestev omenjajo razno kmetijsko orodje in opremo, ki so jo tedaj uporabljali. Ponekod, n. pr. v raznih inventarjih pogrešamo navedbo orodja, ki so ga brez dvoma morali uporabljati. Vendar je treba upoštevati, da so razno orodje morali prinesiti s seboj podložniki, ko so prihajali opravljati tlačansko delo. V računski knjigi škofijske pristave je omenjen nakup lesenega voza z okovanimi kolesi za 3 gld. 40 kr., omenja se istega leta še nakup lesenega voza na semnju, kjer so bile kupljene tudi sekire in velika reta za skedenj. L. 1728 je bilo na škofijski pristavi: štirje z železom okovani vozovi, z vsem priborom, tri železne brane, železni drog, kramp, pet sekir, dve železni lopati, tri veliki in en mal sveder, dve ročni žagi, šest rovnic (motik), dve železni verigi za vozove in pet verig za razne druge namene, štirje konjski komati, tri konjske opreme, tri železni koši, 12 železnih obročev za vozove.²⁹ V računskih knjigah meščanskega špitala za 1698-1701 so vpisani vsako leto izdatki za plug, znašali so malo manj kot goldinar, torej je bil plug tedaj zelo primitiven in čisto lesen. To potrjuje tudi zabeležba l. 1707 o plačilu 1 gld. 24 kr. za dva lesena pluga. Dve kolesi za oranje sta stali 13 kr. L. 1708 je kupil špital 58 funtov pluznega železja (Pfluegeisen, lemež?) za 8 gld. 3 kr., istega leta je plačal za štiri lemeže (Flueheisen) 1 gld. 2 kr. Po tem času so v računskih knjigah večkrat zabeleženi izdatki za pluzno železje. Kovaču na Fužinah je bilo plačano za obložitev treh plugov s pločevino, napravo novega krampa in za nov lemež 1 gld. 20 kr.

Leto pozneje je bilo istemu kovaču plačano 1 gld, 28 kr., ker je napravil nov lemež in obložil štiri stare. Špitalsko posestvo je torej istočasno potrebovalo več plugov, ki jih je bilo treba vsako leto popravljati, vkljub okovanju z železom so bili lahke konstrukcije in malo odporni. Z železom okovan voz je stal 16 gld., par velikih vozni lestev 1 gld. 8 kr., vozni koš 1 gld. Brana, ki je stala 24 kr., je morala biti zelo enostavna. Za volovski jarem je špital plačal 12 kr. V ostalem se omenjajo orodje in priprave kot krampi, sekire, lopate ter koši za seno in za gnoj.³⁰ Dvorski špital je imel 1670 med inventarjem železno brano, eno koso in železno lopato, l. 1702 je izkazal tudi plug, ki ga v prejšnjih inventarjih ni bilo.³¹ Zanimiv je izkaz dvorskega špitala za l. 1678-1700, iz katerega vidimo, koliko železa je bilo porabljenega za posamezno orodje ali drugo opremo njegovega kmetijskega obrata. Za senene vile se je porabilo 2 funta železa, za dvoje velikih gnojnih vil 6 funtov, za okovanje novega kolesa enkrat 30 funtov, drugič isto količino za dvoje koles, za sekiro 16 funtov. Z l. 1689 se pričnejo zabeležebe o uporabi železa za plug; za plužno vago z gredljem se je porabilo 12 funtov, naslednje leto zopet ista količina za isti namen, nato za plug 6 funtov, samo za plužno vago 5 funtov. Za dvoje lemežev je bilo potrebnih 8 funtov železa, za priostritev dveh je kovač računal 4 kr.³² Po podatkih obeh ljubljanskih špitalov je prišlo proti koncu XVII. stoletja in v začetku XVIII. stoletja do spremembe v izdelovanju plugov. Prvotno lesene pluge so začeli zamenjavati plugi, okovani z železom, oziroma je lesen plug dobil posamezne železne dela. Količina v ta namen uporabljanega železa je bila zelo majhna, manj kot za okovanje kolesa pri vozu ali celo manj kot za sekiro.

Za čas do srede XVIII. stoletja ni mogoče v virih zaslediti ničesar, kar bi neposredno kazalo na en ali drug način obdelovanja polja. Po podatkih o pridelanih količinah žita pri posameznih posestvih ljubljanskih ustanov se vidi, da med proizvodnjo v XVII. in XVIII. stoletju ni bilo bistvenih razlik. Za sredo XVIII. stoletja vemo, da je bilo na omenjenih posestvih obdelano vse polje in da njive niso ostajale v prahi. Po količinah pridelane ajde se tudi vidi, da je bila vsa površina, na kateri se je pridelovalo ozimno žito, posejana z ajdo kot strniščnim posevkom. Tako je moralo biti tudi skozi XVII. stoletje, sicer bi bila proizvodnja žita, če bi bil del polja v prahi, količinsko manjša. Zato v tem času okrog Ljubljane gotovo ni bilo več tripoljskega sistema obdelovanja s praho, ki bi služila paši. Prepoved paše na ljubljanskem polju v XVI. stoletju tudi kaže, da prahe tedaj ni bilo več. Kot o kolobarju sploh manjkajo ševede tu podatki o zvrstitvi zaporedja posevkov v kolobarju. Taki podatki o načinih kolobarjenja so ohranjeni za konec XVIII. stoletja v občinah, za katere je na uporabo gradivo jožefinskega katastra. Za ozemlje Ljubljane jožefinskega katastra ni, pač pa za ozemlje davčne občine Stožice. Ta občina meji na ljubljansko polje, brez dvoma so bili obdelovalni pogoji in sistem isti kot na ozemlju Ljubljane. Kolobar je naveden pri vsaki njivski parceli. V davčni občini Stožice je bil v navadi triletni kolobar brez prahe s tremi inačicami. Najbolj razširjen vrstni red posevkov je bil: dve leti rž in tretje leto ječmen, dosti redkejši so primeri, da je po prvem letu rži sledil dve leti oves, le na posameznih njivah so sejali prvo leto pšenico, drugo rž in tretje leto ječmen. Del polja, ki je bil zelo peščen in so njive dajale najslabši donos, so nekateri obdelali le enkrat v štirih letih, dve ali tri leta so te njive ostale v prahi.³³

Ob času sestavljanja jožefinskega katastra kolobarjenje brez prahe ni bilo mogoče razširjeno le v okolici Ljubljane, ampak tudi v drugih delih nekdanje Kranjske. V občini Šenčur pri Kranju so imeli tri in štiriletne kolobar. V štiriletnem kolobarju so se vrstili pšenica, rž, ječmen in oves, na slabših njivah je bil triletni kolobar, rži v prvem letu sta sledili dve leti ovs. Na delu polja so sejali prvo leto rž, drugo oves, tretje leto so pustili njivo v prahi, to je bilo na najslabšem zemljišču. V občini Trnovo pri Ilirski Bistrici je bil najbolj pogost pešleten kolobar; prvo leto ječmen, dve leti pšenica in dve leti oves. Manj razširjen je bil vrstni red: ječmen, proso, koruza in dve leti ovs, ali ječmen, proso in tri leta oves. Tudi precej uporabljan kolobar je bil: dve leti pšenice, tretje leto ječmen, nato dve leti ovs. Na slabih zemljiščih je prevladoval štirileten kolobar, pšenici v prvem letu sta sledili dve leti ovs, četrto leto je ostalo zemljišče v prahi. V občini Stara vas pri Št. Jerneju na Doljenjskem je jožefinski kataster ugotovil prevladovanje triletnega kolobarja, v katerem so sejali pšenico, nato rž in tretje leto ječmen ali pa rž, ječmen in oves oziroma pšenico, ječmen in oves. Na slabem zemljišču so bili prelogi ali vrstenke; njive so bile obdelane tri leta le z ovsem, tri leta so ostale v prahi.³⁴ Navedene občine v raznih delih Kranjske sem izbral kar na slepo, da bi ugotovil, če in v kakšni meri je ob koncu XVIII. stoletja bil še v veljavi sistem tripoljskega kolobarja s praho. Toda praha, kot kažejo navedeni primeri ni bila več splošna; prihajala je v poštev le na slabših zemljiščih in taki primeri niso bili številni, če smemo soditi po izbranih vzorcih. Kmetijski gospodarski sistem, ki je bil v veljavi okrog Ljubljane, ni morda predstavljal kakšne izjeme, ampak je bil značilen za razna področja v deželi.

uporabljanih kolobarjev seveda niso narekovala načela umnega kmetijstva, temveč so bili sad izkušenj in tradicije. Saj je vrste-nje posevkov dobilo svojo znanstveno utemeljitev šele z Albertom Thaerom, ki je seznanil celinsko Evropo z norfolškim vrstilnim gospodarskim sistemom, kar se je zgodilo ob koncu XVIII. in v začetku XIX. stoletja. Tedaj je kmetijstvo dobilo dokaz, da je za uspešno kmetovanje potrebna smiselna zvrstitev različnih posevkov drug za drugim v naprej določenem redu. Smisel take zvrstitve je, da posevek najde na zanj pripravljeni njivi čim boljše pogoje za svoje uspevanje in da take pogoje zapusti posevku, ki mu sledi. Bistvo vrstilnega gospodarskega sistema je, da žitu sledi listnat povesek, pri tem pa skrbi, da za raslinami, ki trošijo dušik, pridejo take, ki ga zbirajo, da posevkom, ki slabo vplivajo na fizikalne lastnosti zemlje, sledijo tiste, ki zemljo izboljšujejo itd.

Sistem tripoljskega kolobarja s praho so pri nas pričeli upuščati prej, preden so se v našem kmetijstvu uveljavile razne reforme in izboljšanja, ki jih je pospeševala agrarna politika terezijanske dobe. Da bi imeli kmetje več vzpodbude za obdelovanje polja, ki je sicer ostajalo v prahi, je patent iz l. 1769 oproščal od desetine krmne rastline, pridelane na takem zemljišču.³⁵ Za pridelovanje krompirja sta Marija Terezija in Jožef II. obljubljala nagrade, vključno prizadevanju oblasti pa se krompir pri nas dolgo ni mogel udomačiti. L. 1788 je notranjeavstrijski gubernij izdal kurendo, katera je priporočala saditev krompirja zlasti na področjih, kjer so pogoste slabe žitne letine, im je obljubljala nagrado 2 gld. tistemu, ki bo posadil zemljišče v obsegu enega obdelovalnega dneva, ter sorazmerno nagrado za za manjše s krompirjem posejane površine. Nagrado bi podložniki dobivali dve leti, kajti potem bi že sami uvideli koristi, ki jih imajo od sajenja krompirja in jih ne bi bilo treba več vzpodbujati z denarnimi nagradami. Ko je moral magistrat nato poročati o uspehu akcije za pridelovanje krompirja, je sporočil okrožnemu glavarstvu, da v ljubljanskem nabornem okraju ni zemlja primerna za krompir, in da se podložniki se morejo odločiti za sajenje krompirja, ker jim ostali pridelki prinašajo več koristi. Za naborni okraj škofijskega gospostva pa je pripomba, da so v okraju le žitna polja in zato krompirja ni mogoče uvesti.³⁶ Tudi koruza, ki so jo v južni Evropi pričeli pridelovati za hrano v XVI. in XVII. stoletju, se v okolici Ljubljane dolgo ni mogla udomačiti. Sicer je bila v Ljubljani znana že konec XVII. stoletja, omenja jo Valvasor.³⁷ Pogostejše se omenja šele v XVIII. stoletju, tako n. pr. v neki zapuščinski zadevi l. 1736 ter v drugi polovici stoletja, ko se je mestni svet večkrat ukvarjal s kupčijskimi pravicami, v katerih je bila koruza sporni predmet.³⁸ Toda ta koruza je prišla od drugod, v ljubljanski okolici so jo le redko gojili. Ob času rektifikacije je edino Kodeljevo med gospostvi v Ljubljani in okolici izkazalo posevek 1/16 mernika koruze in pridelek enega mernika.³⁹ Brez dvoma je šlo le za poskus, kajti koroza so pričeli v naših krajih v večjem obsegu gojiti šele v prvi polovici preteklega stoletja.

Pač pa se je v XVIII. stoletju v Ljubljani in okolici že udomačila detelja. To je sicer rastlina, ki služi za živinsko krmo, vendar njen pomen za poljedelstvo ni nič manjši kot za živinorejo. Sajenje detelje je pomenilo izboljšanje tropskega kolobarjenja obenem pa je z boljšim krmljenjem živine in izboljšanjem živinoreje pripomoglo k večjemu pridobivanju gnoja ter s tem tudi posredno k izboljšanju poljedelstva. Saj so nizki pridelki tropskega kolobarja s stalnim pomanjkanjem krme in gnoja naravnost silili k izboljšanju tega gospodarskega sistema. Pridelovanje detelje v večjem obsegu je omogočilo šele hlevsko krmljenje tudi poleti in pokazalo, da praha, paša in pašne služnosti niso neobhodno potrebne. Zasluga, da se je pridelovanje detelje razširilo, pripada saškemu gospostvu Schubartu, ki ga je cesar Jožef II. v priznanje tega poplemenitel in mu podelil naslov pl. Kleefeld.⁴⁰ Pri nas je bila detelja znana še pred Schubartom, rektifikacijski spisi vseh gospostev okrog Ljubljane navajajo manjše količine posejane detelje. Površine, posejane z deteljo sicer niso mogle biti velike, meščanski špital je l. 1751 posejal 1/32, l. 1766 1/8 mernika. Na komendskih njivah na Mirju, ki so ostale v prahi, so sejali detelje, isto je bilo na rakovniškem posestvu.⁴¹ Posamezna posestva so deteljo poznala in sejala vsaj že v prvih desetletjih XVIII. stoletja, v računskih knjigah meščanskega špitala se njiva z deteljo in nakup deteljnega semena omenjata l. 1724.⁴² Verjetno bi se detelja v ljubljanski okolici takrat v večji meri razširila, če ne bi z osušenjem Barja pridobili nove travniške površine, ki so zaenkrat zadovoljile potrebo po živinski krmi.

Reforme v kmetijstvu, ki imajo sicer svoj začetek v XVIII. stoletju, so prišle do veljave šele v prvi polovici prejšnjega stoletja. Takrat se je razširilo pridelovanje krompirja, tudi koruza je zavzela večji obseg, žito, ki je do tedaj zavzemalo vso poljsko površino, se je moralo delno umakniti in prepustiti prostor novim vrstam posevkov. Slika o stanju kmetijstva in pogojih za izboljšanje v ljubljanski okolici v času po Napoleonovih vojnah dajejo poročila magistrata okrožnemu glavarstvu. Kot glavne pridelke navajajo pšenico, rž, ječmen in ajdo, v manjši meri so pridelovali proso, krompir, zelje, repo in korenje.

Pogoje za izboljšanje kmetijstva in živinoreje je dala osušitev Ljubljanskega barja, novi travniki bodo omogočili razvoj živinoreje in povečanje pridobivanja gnoja, z izboljšanim gnojenjem pa se bo mogel doseči 12 do 18-kraten pridelek, ko je bil prej komaj 6- in največ 10-kraten. Ljubljansko polje, segajoče od cerkve sv. Petra do Spodnje Šiške in od mesta do smodnišnic, je bilo prvotno v lasti meščanov, ki so svoje njive ponajveč prodali gostilničarjem ob cesti in prebivalcem okoliških vasi. Po prodaji meščanskih njiv je bilo mestno Barje razdeljeno med posestnike v razmerju njihove posesti, vsak hišni posestnik je dobil dva ali več travniških deležev. Ker nima polja, jih sam ne uporablja, temveč vsakoletno košnjo prodaja; mnogi tudi pustijo, da trava zgine, ker ne morejo dobiti zanjo kupca. Magistrat je tedaj priporočal še razdelitev pašnikov na Golovcu in na grajskem hribu, pašnika naj bi se razdelila med meščane, ki se ukvarjajo s kmetijstvom, s tem bi se jim dala pobuda za boljše kultiviranje barskih travnikov. Izboljšanje živinoreje pri mestnih podložnikih bi bil vzgled za kmete, ki se držijo skupnih pašnikov; tako pa bi mogli uvideti in se prepričati, da zasluži hlevsko krmljenje prednost. Razdelili naj bi se skupni pašniki po deželi, katerih je še mnogo; gospostva in kmetje zavlačujejo razdelitev, čeprav je zavlačevanje v škodo napredka živinoreje.⁴³

Pridelovanje krompirja je bilo prva leta po avstrijski reokupaciji Ilirije še omejeno. Ko je gubernij po nalogu dvorne pisarne l. 1818 naročil poizvedbe, kako je z desetino od pridelkov kot repa, zelje, korenje in stročnice, da bi dobil osnovo za ureditev desetine od krompirja, je magistrat v svojem odgovoru poudarjal, da se v okraju prideluje le malo krompirja, povečini so ga pridelovali le toliko, kolikor so ga potrebovali za domačo porabo. Na račun krompirja se je delno zmanjšalo pridelovanje repe in korenja, delno se je za pridelovanje krompirja izkoristil kak do tedaj neobdelan kos zemlje. Ni bilo pričakovati, da bi kmet prideloval več tega, kar mu manj prinaša, in tako bi bilo, če bi zanemarjal žito in stročnice, ki se vedno dražje prodajajo kot krompir, in sadi več krompirja. Krompir je bil le zatočišče za slabe letine.⁴⁴ Ko je beneški gubernij l. 1816 želel nabaviti večjo količino krompirja, da bi to kulturo razširili na Beneškem, se ni našel v Ljubljani noben podjetnik, ki bi prevzel dobavo. Magistrat je to razlagal s slabo letino in s tem, da je od spravljanja letine preteklo že pol leta ter je bila polovica pridelka že potrošena. Pripominjal je, da bo moglo krompir dobaviti postojnsko okrožje, ker je tam veliko krompirja najboljše vrste.⁴⁵ Ljubljanska okolica je pričela s sajenjem krompirja na večjih površinah šele v dvajsetih letih XIX. stoletja. Tedaj se je Kmetijska družba na svojem poskusnem posestvu na Poljanah ukvarjala s krompirjem, poročilo o poskusnem pridelovanju krompirja je navajalo 41 različnih sort. Sezname preizkušenih vrst so bili poslani vsem gosposkam, da so z rezultati poskusov seznanile kmetovalce.⁴⁶ Več kot pouk in prigovarjanje gosposk je verjetnok razširjenju krompirja doprinesla lakota, po slabih letinah v letih po končanih francoskih vojnah. Proti koncu dvajsetih let se je proizvodnja krompirja v ljubljanski okolici tako povečala, da je presežala potrebe kmetovalcev in je prihajal že na trg. L. 1830 je primorski gubernij sklenil kupiti 1300 nižjeavstrijskih vačanov krompirja za seme, da bi sajenje krompirja uvedel v Istri. Tedaj je ponudil dobavo tudi en ljubljanski trgovec, vendar ker je bil predrag, njegova ponudba ni bila sprejeta.⁴⁷

Pridelovanje koruze je v okolici Ljubljane še počasneje napredovalo kot pridelovanje krompirja. Poročila magistrata o stanju letine imajo do srede stoletja običajno pripombo, da se kuruza ne prideluje. Šele ko so v štiridesetih letih razne bolezni ogrožale krompir, so začeli sejati v večji meri kuruza.⁴⁸ Tedaj je pričela Kmetijska družba priporočati, da se seje več koruze, ker daje večji donos kot drugo žito in služi tudi kot krmna rastlina. Povpraševanje po kuruzi je naraščalo, gorenjske železarne so jo kupovale za svoje delavstvo; ker je v deželi niso dovolj pridelali, jo je bilo treba nakupovati na Hrvaškem. Nekateri so jo priporočali kot drugi posevek povsod tam, kjer so sejali ajdo na strnišča.⁴⁹ Prišlo je do nekake pravde med ajdo in kuruza, ki se je vodila v "Novicah", vsak pridelek je imel svoje protivnike in zagovornike, toda čeprav je kuruza v javnosti imela več zagovornikov kot ajda, ni mogla izpodrinuti.⁵⁰

Primerjava kolobarjenja, ki je bil običajen na ljubljanskem polju proti koncu XVIII. stoletja, s sistemom obdelovanja v tridesetih letih preteklega stoletja, kaže precejšen napredek, čeprav krompir in razne krmne rastline, razen detelje, še niso dobile v kolobarju svojega mesta. Po zapisnikih, napravljenih l. 1831 zaradi ugotavljanja katastrskih donosov v ljubljanskih predmestnih davčnih občinah, kapucinskem in gradiškem predmestju, je bil tedaj razširjen sedemletni kolobar; vrstili so se naslednji posevki: 1. pšenica, gnojena, ajda kot strniščni posevek, 2. rž, negnojena, ajda kot strniščni posevek, 3. leča ali oves, negnojeno, 4. ječmen ali pšenica z deteljo. 5. detelja, 6. pšenica,

največkrat gnojena, toda ne temeljito, 7. rž, negnojena. Za krakovsko predmestje navaja zapisnik štiri-leten kolobar; 1. pšenica, gnojena, ter ajda kot strniščni posevek, 2. rž, negnojena, nato ajda, 3. ječmen ali pšenica z deteljo, 4. detelja.⁵¹ Pšenico so sejali na šestem ali celo manjšem delu njiv. Zadoljiti se moramo z navedbami za omenjene tri davčne občine, čeprav so imele le majhne površine njiv, kajti za ostale zapisniki niso ohranjeni. Ni verjetno, da bi kolobar v ostalih ljubljanskih davčnih občinah bil bistveno drugačen; poljedelska proizvodnja je bila, kot v prejšnji dobi še vedno usmerjena na žito. Njive so gnojili na dve ali na tri leta. Za gnojenje orala polja so porabili do 72 enovprežnih vozov v teži 5 do 8 stotov. Le zelje, ki so ga sadili na posebnih njivah, so gnojili vsako leto in porabili za gnojenje tretjino ali tudi še enkrat toliko gnoja kot za ostale njive. Njive z zeljem so bile približno za 6 let izločene od ostalega polja, nato so na njih sejali zopet žito. Na oral njiv so sejali dva vagona pšenice, rži ali zimskega ječmena, jarega ječmena, ovsu ali ajde so porabili za seme 1 1/2 meca na oral, prosa 1/8 meca. Na njivah slabše kvalitete je poraba semena znašala četrtno več. Na oralu njive srednje kvalitete je pšenica dala 20 kop po 60 snopov, rž in ječmen po 16, oves 10 in ajda 20 kop. Omlačena kopa pšenice je dala 10 mer zrna, rži 12, ječmen 18, ovsu 20 in ajde 12 mer. Deteljo so sejali kot krmno rastlino na šestem ali celo četrtem delu njivske površine. Le redko so ji gnojili z mavcem. Za ržjo so običajno sejali kot strniščni posevek ajdo ali repo. Pridelovanje krompirja je bilo nepomembno. Na oral so ga sadili 10 do 15 vagonov, pridelek je znašal 80 do 90 vagonov, povečini so ga porabili doma.

S kultiviranjem Barja so tudi tam^{na} stajale njive in se razvijalo poljedelstvo. Proizvodnja raznih pridelkov je od leta do leta naraščala. Od žita so na barskih tleh pridelali največ ovsu, nato rži, sledilo je proso; pšenice in ječmena so sejali prav malo, posevek ajde je znašal komaj četrtno količino posejanega ostalega žita, na Barju torej ajda ni imela tistega obsega kot strniščni posevek kakor na ljubljanskem polju. Pač pa je imelo precejšen obseg pridelovanje krompirja, fižola in zelja.⁵² Žito se je torej umaknilo s precejšnega dela polja in prepustilo prostor stročnicam, okopavinam in detelji. Poskusno barsko posestvo kmetijske družbe na Volarju (Karolinska zemlja) je v tridesetih letih obdelovalo svoja polja v triletnem kolobarju in sicer so prvo leto sejali ozimno, drugo leto jaro žito, tretje leto pa stročnice in deteljo. V prvih letih kultiviranja zemljišč so tudi travnike uporabljali za žito. Pridelek je bil pri ovsu 7 do 10-kratna količina semena, pri ozimni in jari rži ter prosu 5 do 6-kratna, ajdi 2 do 3-kratna, fižolu 6 do 8-kratna, krompirju 5 do 6-kratna količina semena.⁵³

Nova kultura na Barju je torej pomenila tudi preokret v poljedelskem sistemu. Pridelovanje okopavin in krmskih rastlin je zavzelo tak obseg, da je dobilo svoje mesto v kolobarju. S tem je kmetijstvo prešlo k naprednejšim sistemom poljedelstva, opuščeno je bilo vsakoletno sejanje žita na vsej njivski površini. Kolobarji, pri katerih so menjavali le posamezne žitne vrste, prekinjeni na nekaj let kvečjemu z uvrstitvijo detelje, so bili zamenjani s kolobarjem, ki je pomenil velik napredek v ohranjanju rodovitnosti tal.

Zemlja okrog Ljubljane je bila intenzivno izkoriščena z dvojno letno setvijo in žetvijo že v času, ko je v evropskem kmetijstvu vladal v splošnem še tripoljski sistem s prahu. Pri pomanjkljivi proizvodnji krme - pridelovanje krme na polju je bilo še zelo omejeno - gnojenje polja ni moglo biti zadostno, zato so tudi pridelki bili nizki. V drugi polovici XVIII. stoletja se je pričel poskus, da se krmne rastline in korenovke redno pridelujejo. S tem se je povečala proizvodnja krmskih rastlin, obenem je bilo mogoče s pridelovanjem teh rastlin vplivati ugodno na strukturo tal. To je bil po 30-letni vojni prvi veliki napredek v srednjeevropskem kmetijstvu.⁵⁴ V naših krajih je bil ta napredek, kolikor se more ugotoviti po razvoju poljedelstva v okolici Ljubljane, razmeroma počasen. Uvajanje krompirja je trajalo čas, ki presega dobo dveh človeških generacij in še daljši čas je bil potreben, preden so krmne rastline dobile v poljedelstvu svoje mesto v tistem obsegu, ki je omogočil napredek tudi v živinoreji.

V i r i :

1. Th. Brinkmann, Ackerbau. Handwörterbuch der Staatswissenschaften, I. Bd., IV. Auflage, Jena 1923, str. 39. sl.
2. Dr. Ed. Hahn, Die Entstehung der Pflugkultur, Heidelberg 1909, str. 159 sl.
3. Viktor Hahn, Kulturpflanzen und Haustiere in ihrem Übergang aus Asien nach Griechenland und Italien sowie in das übrige Europa. Historisch-linguistische Skizzen. Berlin 1870, str. 377 sl.

4. DAS, Arhiv kmetijske družbe, fasc. H/2.- Vinsko tadar, Naše žito. Knjižnica Kmečkega glasu lo. Ljubljana 1949, str. 231.
5. Ignacij Orožen, Das Benediktiner - Stift Oberburg. Maribor 1876, str. 264 in 292.- Ferdo Gestrin, Gospodarska in socialna struktura gornjegrajske posesti po urbarju leta 1426. ZČ VI-VII/1953, str. 502.
6. Marija Verbič, Posest in gospodarska slika veles. samostana po urbarju iz l. 1458. Velesovo. Zgodovinski in cerkveni opis. 1938, str. 26 sl.
7. DAS, VicA fasc. I_54 a (urbar 1527), Viz. Ambts - Verh rsprotokolle l. 1560_62 in 1581-82.
8. ŠKALj, Škofijski inventar 1597.
9. ŠKALj, Schaffer Ambts- Raittung 1607 in 1612.
10. ŠKALj, Schaffer Ambts - Raittung 1692/93.
11. DAS, RDA, Ljublj.okrožje, fasc. 4.
12. MALj, Cod. XV/13 (1678-81) in Cod. XV/18 (1722-25). Iz istih virov so podatki za koli ine pridelkov.
13. DAS, RDA, Ljublj.okro je, fasc. 229.
14. DAS, VicA fasc. I-21.
15. KapALj, fasc. 108, št. 4.
16. DAS, RDA, Ljublj.okro je, fasc. 257.
17. DAS, RDA, Ljublj. okro je, fasc. 10.
18. DAS, RDA, Ljublj. okro je, fasc. 7.
19. DAS, VicA, fasc. I-107, lit. L.- No. XXXI.
20. DAS, RDA, Ljublj.okro je, fasc. 8.
21. DAS, VicA, fasc. I-24/64 (5).
22. DAS, VicA, fasc. I-24/64 (5).
23. MALj, Cod. XV/12 (1672-75); DAS, VicA fasc. I-21/35 (12).
24. MALj, Cod. XV/15 (1698-1701), XV/17 (1716-19).
25. DAS, VicA fasc. I-21/35 (6).
26. ŠKALj, Schaffer Ambts-Raittung 1607 in 1612.
27. DAS, VicA fasc. I-107, Lit. L - No. XXXI.
28. DAS, RDA, Ljublj. okro je fasc. 10. No. 4.
29. ŠKALj, Schaffer Ambts-Raittung 1607; DAS, VicA fasc. I_22/46.
30. MALj, Cod. XV/12, 15, 16, 18.
31. DAS, VicA fasc. I-21.
32. KapALj. fasc. 108. št. 4.
33. DAS, Jo efinski kataster, ob ina Sto ice.
34. DAS, Jo efinski kataster, ob ine Šen ur pri Kranju, Trnovo pri Il. Bistrici in Stara vas pri Št. Jerneju na Dolenjskem.
35. DAS, Kamera in reprezentanca, fasc. Agriculturssachen, Lit. C Num. 1 volum. 1.
36. MALj, Reg. I fasc. 37.
37. Johann Weichard Valvasor, Die Ehre des Hertzogthums Krain, XI. Buch, str. 708.
38. DAS, VicA fasc. I-24/64 (1).- MALj, Cod. I/101 (1764), str. 224, I/121 (1782), str. 350, 424, 442, 590, I/122, (1783), str. 151.
39. DAS, RDA, Ljublj, okro je, fasc. 300.
40. Dr. Viktor Funk, Landwirtschaftsgeschichte, Zweite Auflage, Berlin 1910, str. 36 sl.
41. DAS, RDA, Ljublj, okro je, fasc. 7, 12, 229.
42. MALj, Cod. XV/18 (1722-25).
43. MALj, Reg. I fasc. 222.
44. MALj, Reg. I fasc. 259.
45. MALj, Reg. I fasc. 222.
46. MALj, Reg. I fasc. 308.
47. MALj, Reg, I fasc. 308.
48. Josip Novak, Zgodovina brezoviške župnije, Ljubljana 1907, str. 36.
49. DAS, Arhiv Kmetijske družbe, fasc. K/2.
50. Hvala ajde: Novice 1846, str. 161; 1850, str. 51 sl.; 1854, str. 301.- Prim. tudi Rajko Ložar, Pridobivanje hrane in gospodarstvo. Narodopisje Slovencev, I. del. Ljubljana 1944, str. T29.

51. MALj, Cod. XIX/2,3,4.
52. Franz Graf von Hohenwart, Geschichte der Entsumpfung des Laibacher Moorastes. Ljubljana 1838.
53. DAS, Arhiv Kmetijske družbe, fasc. A/1.
54. Th. Brinkmann, Ackerbau, gl. op. 1.- O pomenu kolobarjenja za kmetijstvo prim. Uvod v kmetijstvo. Ljubljana 1954, str. 18o sl.

9. ŽIVINOREJA.

Čeprav je bila živinoreja od najstarejših časov združena s poljedelstvom, je imela stoletja le podrejeno vlogo, tripoljsko, na proizvodnjo žita usmerjeno gospodarstvo ni dopustilo, da bi se živinoreja mogla v večjem obsegu razviti. Kjer ni bilo s posestvom združenih travnikov in pašnikov, je primanjkovalo krme za živino in le pri pašnem gospodarstvu je bilo mogoče rediti številnejše črede živine. Kjer je bila kmetijska proizvodnja osredotočena na žito, bi najrajše živino popolnoma odpravili, če ne bi bila potrebna vprežna živina in ne bi živina porabila poljedelške proizvode, ki bi ostali sicer nevnovčeni. Na živino so gledali zlasti kot na producenta gnoja, kajti gnoj je bil potreben za gnojenje žitnih polj, toda zaradi slabega krmljenja na skromnih pašnikih je bila proizvodnja gnoja nezadostna in donosi polja so nazadovali namesto, da bi napredovali. Do spremembe na boljše v poljedelstvu in živinoreji je sicer prišlo v drugi polovici XVIII. stoletja, ko so začeli na prahi sejati deteljo, vendar je šele uvedba krmskih rastlin in okopavin, omogočila zadostno pridelovanje živinske krme in povečanje števila živine.¹

O razvoju živinoreje na ozemlju Ljubljane pred XVIII. stoletjem so se ohranili podatki za kmetijske obrate posameznih zemljiških gospodstev, obeh špitalov, škofijske pristave, križniške komende ter še nekaterih drugih. Število živine, ki so jo redili meščani ni znano.

Prvi inventar, ki vsebuje število živine na škofijski pristavi je iz l. 1597, tedaj je bilo na pristavi 8 krav, 2 teleti, 8 prašičev in 1 konj.² Število živine se je pozneje precej povečalo, l. 1633 so redili na pristavi 15 krav, 2 bika 3 telice in 5 telet, prašičev so imeli 17, od teh so bili 4 mladi.³ L. 1728 so bili poleg 17 glav goveje živine in 10 prašičev izkazani še trije konji.⁴ Ob davčni rektifikaciji sredi XVIII. stoletja je bilo na škofijski pristavi le 12 glav goveje živine in 2 konja.⁵ Meščanski špital je izkazoval v svojih računskih knjigah navadno le število prirejenih telet, v l. 1673 - 1675 se je to število gibalo med 10 in 14, torej je imel tudi vsaj toliko krav. Povečini so teleta zaklali, toda vsako leto so jih nekaj obdržali za rejo. Špital je, kot kažejo računke knjige, v XVII. stoletju redno kupoval živino, največkrat je kupil par volov, včasih tudi krave. Voli so bili namenjeni za zakol, le izjemoma je kupil vola za delo. Za l. 1722-1724 je v knjigah navedeno število živine, l. 1722 je špital imel 3 konje, 15 krav, 5 volov, 8 telet, 3 bika, in 11 prašičev. Toda število telet, bikov in volov se je istega leta znižalo. Sredi XVIII. stoletja je imel špital 3 vprežne konje ter je redil 2 vola, 13 krav, 1 bika in dve telici.⁶ Dvorski špital je l. 1606 imel 2 vola za zakol, 2 mlada vola, 10 krav, 2 telici, 2 konja in 17 prašičev. Proti koncu stoletja l. 1699, je imel 10 krav, od 6 telet so 4 zaklali in porabili za dom, 2 pa prodali. Število prašičev se je precej spreminjalo, za eno leto je izkazanih 17 velikih in 15 malih. Kakšno leto je naveden med govejo živino tudi po en plemenjak.

Ob davčni rektifikaciji so ugotovili pri dominikalni posesti spodaj navedenih gospodstev naslednje število živine:

Posest	krav	volov	bikov	telet	jalove živine	konj	prašičev
Dvorski špital ⁷	6	2	1	2	-	-	-
Komendska pristava ⁸	21	-	1	2	-	-	6
Pod Turnom /jezuitska posest/	21	4	1	-	7	4	15
Kodeljevo	6	10	1	3	6	4	4
Področnik	6	-	-	1	6	2	2
Rakovnik	4	2	1	2	-	2	-
Fužine	9	-	1	8	4	4	6

Na Kodeljevem so razen naveden živine redili še štiri koze. Za jezuitsko posest, Kodeljevo, Področnik in Rakovnik je izrecno omenjeno, da so krave molznice.

Rektifikacijski spisi navajajo število živine, ki so jo imeli ljubljanski meščani in drugi mestni prebivalci, ki so bili podvrženi podsodnosti magistrata. Po teh spisih je bilo l. 1751 v Ljubljani 78 posestnikov živine, ki so imeli 39 konj, 67 krav, 12 telet in 14 prašičev. Od teh posestnikov jih je 42 bilo v Trnovem, imeli so 10 konj, 41 krav, 7 telet in 14 prašičev; ⁹ uživali so travnike na Prulah, v Španoviji in na Barju, ki so bili v lasti mesta in za katere so morali mestu plačevati urbarske dajatve. Ko so ob davčni rektifikaciji ugotavljali donos omenjenih zemljišč in koristi, ki jih je dajala paša na njih, ter dohodek od živine, je bil navedeno točno isto število glav kot v omenjenih spisih. ¹⁰

Slika o stanju živine v Ljubljani, ki nam jo odkrivajo gornji podatki, je gotovo zelo nepopolna. Vkljub temu pa moramo ugotoviti, da je bila živinoreja zelo slabo razvita in da je bilo številčno stanje živine nizko. Upoštevati je treba tudi, da so bili podatki zbrani za davčno rektifikacijo verjetno pod resničnim stanjem. Toda tudi zemljiška gospostva, ki so imela posestva z večjimi kmetijskimi obrati, so redila sorazmeroma malo živine, saj se število glav giblje okrog števila živine, ki jo imajo večji kmetje, dasi bi smeli nekatere izmed naštetih posestev šteti med velika.

Točnejše podatke o stanju živine na ozemlju Ljubljane imamo šele iz začetka XIX stoletja, ko so bili z rednimi konskripcijami prebivalstva tudi popisi živine. Po takem popisu je bilo l. 1817 v Ljubljani 256 konj, 13 volov in 336 krav, število telet in prašičev ni navedeno. ¹¹ V naslednjih letih je število živine naraščalo, l. 1833 je statistika izkazovala v Ljubljani 450 konj, 12 volov, 1 bika, 453 krav, 150 prašičev, 2 osla, 2 ovci in 12 koz. Na tej višini je ostalo stanje živine do srede štiridesetih let, potem je nazadovalo, l. 1848 je bilo naštetih 376 konj, 13 volov, 2 bika, 414 krav, 5 mul in 10 oslov, ostale živine statistika tedaj ni vodila. ¹² Seveda tudi te številke, ki jih prinaša statistika za vsako leto, niso bile popolnoma točne, kajti konskripcije so bile vsako tretje leto, za leti, ko ni bilo popisa, je statistično poročilo magistrata ponavljalo številke iz leta popisa. Po nekaterih zaokroženih številkah se vidi, da sloni statistika včasih le na cenitvah in ne na štetju. Za l. 1834 je ohranjen pregled živine v Ljubljani posebej za mesto in posebej po posameznih predmestjih. ¹³ Po tem seznamu je bilo

	Konj	Volov	Krav
Mesto	93	1	23
Trnovo	33	4	85
Krakovo	12	-	15
Gradišče	47	1	41
Kapucinsko predmestje	108	1	48
Šentpetrsko predmestje	97	2	130
Poljansko predmestje	46	1	64
Karlovško predmestje in Kurja vas	14	2	47
	450	12	453

Od goveje živine je bilo v mestu in predmestjih še 130 glav nad leto starih telet in 140 telet pod enim letom, koliko od teh je odpalo na posamezne mestne dele, statistika ni navajala. Poleg konj in goveje živine sta bili v mestu 2 ovci, 39 koz in 224 prašičev, perutnina je bila cenjena na 60 gosi, 100 rac, 100 kopunov, 3000 kokoši in 1000 golbov.

Število živine v Ljubljani sredi preteklega stoletja je gotovo precej presehalo stanje v XVIII. stoletju, saj moramo zaznornovati precejšen napredek že samo v razdobju prve polovice prejšnjega stoletja. Povečanje števila konj je bilo pač v zvezi z razvojem trgovine in prevoznitstva, povečanje števila krav pa smemo pripisovati splošnemu napredku živinoreje skupno z razvojem kmetijstva. Ta razvoj se je pozneje še nadaljeval. Do konca XIX stoletja se je število živine v Ljubljani v primeri s stanjem l. 1848 že znatno dvignilo, pri popisu 31 decembra 1900 so naštel 969 konj /od teh 261 vojaških/, 970 glav goveje živine in 549 prašičev. ¹⁴

Teško si je napraviti točno sliko, kaj je bila v prejšnjih stoletjih glavna naloga živinoreje na ozemlju Ljubljane. Število živine je bilo prenizko, da bi pri tedanji nizki mlečnosti mogla preskrbovati mestno prebivalstvo v izdatnejši meri z mlekom in maslom. Zdi se, da je bil gnoj glavna korist, ki so jo kmetijski obrati od živine pričakovali in dobivali, kolikor ni šlo za delovno živino. Meščanski špital, ki je moral oskrbovati skupno nad 20 oseb, je večje količine presnega in kuhanega masla prodajal, dasi bi pričakovali, da so mu mleko in mlečni izdelki komaj zadostovali za domače potrebe.¹⁸ Pri dvorskem špitalu je presno maslo, smetano in mleko šestih krav dobival špitalski mojster kot priboljšek. Ko so se oskrbovanci špitala nekoč pritožili, da se mleko in drugo prodaja namesto, da bi se porabilo za reveže, je špitalski mojster tako obdolžitev zanikal, priznal pa je, da je včasih poštenim meščankam dajal mleko zastonj za njihove bolne otroke in druge uboge ljudi.¹⁶ Jezuitski kolegij, ki je imel na svojem podturnskem posestvu 21 krav, je ob davčni rektifikaciji napovedal, da dobi od teh krav komaj 5 stotov masla in okrog 500 bokalov mleka ter mora za domače potrebe kupovati velike količine kuhanega in presnega masla ter mleka.¹⁷ Za živino, ki so jo imeli meščani, je magistrat ob isti priliki izjavil, da zlasti krave, ne dajejo nobene koristi, da je živina majhna in slaba ter ima le borno pašo na Barju, seno in steljo morajo kupovati. Krave redijo le zavoljo mleka, ki ga rabijo za eno ali drugo jed.¹⁸ Komenda pa je izjavila, da nima pri mleku od krav nikake koristi in redi živino le zaradi gnoja, ki ga potrebuje za njive.¹⁹ Magistrat je menil, da živine ne bi redili, če ne za voljo gnoja, ker je z živino več zgube kot koristi. Če bi krava dajala dnevno bokal mleka in bi molzla celo leto, bi to zneslo 360 bokalov, ki bi prodani po 2 kr. dale 12 gld; že sama krma čez zimo pa stane 30 gld. Toliko večja je izguba pri kravi, ki ne da več kot le pol mere mleka in molze komaj pol leta; za mleko, če se proda, se pa ni dobilo 3 denariče za mero. Nadaljni pohodek od krave je tele, ki ga vrže nekako vsako drugo leto in se mora prodati za 4 do 5 sedemnajstic.

Ker je bila od teh napovedi odvisna davčna rektifikacija, je razumljivo, da magistrat dohodke od živine ni izkazoval v najugodnejši luči, ampak je skušal donos živinoreje po možnosti zmanjšati. Toda za gospostva v okolici Ljubljane so bile koristi živine ocenjene še slabše kot v Ljubljani. V županiji Kozarje so cenili, da molze krava le četrta leta, da daje 47 bokalov mleka po dva denariča ter vsako drugo, včasih celo vsako tretje leto eno tele v vrednosti 51 kr. Če se pa obdrži tele za dom, kar je običajno, kajti mnogo živine pogine in jo je treba nadomestiti, nima živinorejec od krave druge koristi, ker tele 10-12 tednov sesa in potroši vse mleko.²¹ Župna cerkev sv. Petra je cenila za svoje gospostvo, da imajo krave v vaseh z boljšo krmsko osnovo 70 bokalov mleka, bokal v vrednosti dveh denaričev, ter na tri leta eno tele v vrednosti 1 gld, 8 kr. v vaseh, ki so imele slabše pašnike, je cenila mlečnost le na 50 bokalov.²² Zanimiva je tudi napoved posestva Jama pri Ljubljani, ki je imelo 3 konje za obdelovanje ter 5 krav, da mora dokupovati letno za 40 gld. gnoja. Tudi živinske krme ni pridelovalo dovolj in jo je moralo dokupovati za okrog 50 gld., več živine ni moglo imeti zaradi pomanjkanja krme. Seno, ki ga je pridelalo, je bilo slabe kakovosti, tudi pašnik je bil tako slab, da njegovih pet krav ni nikoli pošiljal na pašo, rajše je kupovalo krmo, kot bi gonilo živino na gmajno.²³ Korist živinoreje sredi XVIII. stoletja, sodeč po teh pričevanjih, ni mogla biti pomembna, četudi je bila še enkrat toliko, kot jo izkazujejo rektifikacijski spisi, in smemo verjeti zatrdilom v napovedih, da je bila glavna korist goveje živine v proizvodnji gnoja in v opravljanju poljskega dela. Na ozemlju Ljubljane so uporabljali predvsem konje kot delovno živino, kajti število volov je bilo sorazmerno naznatno, nikjer pa se ne omenja, da bi za poljska dela uporabljali krave za vprego. Dokaz, da je goveja živina služila v največji meri le za pridobivanje gnoja, najdemo tudi v velikem številu jalove živine, ki smo jo ugotovili za posamezne večje ljubljanske kmetijske obrate. Jalova živina ni dajala ne mleka ne telet, torej je bil gnoj glavna korist, ki jo je lastnik od nje imel, kolikor ni bila namenjena za zakol in meso.

Slabo stanje živinoreje v prejšnjih stoletjih je prav gotovo v zvezi z usmerjenostjo kmetijstva, ki je imela svojo glavno nalogo v proizvodnji žita, ter v pomanjkanju krmske podlage. Saj niti večji ljubljanski kmetijski obrati zemljiških gospostev niso imeli vedno dovolj lastne krme, da bi prehranili živino. Meščanski špital je moral večkrat nakupovati seno in slamo za svojo živino, kupoval je tudi oves za konje. Sicer so bila tudi leta ko je prodal košnjo na travniku v Dolgem grabnu ali pa slabše barsko seno, vendar se iz tega vidi, da je preskrba živinske krme nekaterim posestvom povzročala težave.²⁴ Pod takimi pogoji je bil seveda razvoj živinoreje nemogoč.

Osuševanje in kultiviranje Barja ter razdelitev mestnih skupnih zemljišč ni mogla imeti večjega neposrednega vpliva na živinorejo v mestnem okolju, kajti velik del teh zemljišč je prišel v roke okoliških vasi, velik del pa so dobili ljubljanski hišni posestniki, ki živine sploh niso redili. Številčni napredek v živinoreji smo mogli ugotoviti šele v prvi polovici prejšnjega stoletja, ko so se tudi v poljedelstvu pojavljale znatnejše spremembe glede pridelovanja krmnih rastlin, zlasti detelje. Površina travnikov se je sicer z osušitvijo Barja znatno povečala, vendar je bila na barskih travnikih pridelana krma za govejo živino le deloma primerna. Na Barju so pridobivali največ kislega sena, deloma je bilo mešano, sladkega sena skoraj ni bilo. Travnike so sicer kosili dvakrat na leto, cenili so pridelek sena na oral dobrih travnikov na 20, srednjih na 12 in slabih na 6 stotov sena. Otava je dajala dobro polovico košnje sena. Te ceniče so bile napravljene v zvezi s popravo katastra, zato so najbrž pridelki navedeni prenizko, nizki pa bi bili tudi, če bi jih podvojili. Travniki so bili prepuščeni naravi, pri barskih travnikih so posestniki izkopali le jarke za odtok vode, za travniško kulturo se posebej niso brigali. Ker so bili ljubljanski travniki bolj vlažni, so na njih malo pasli. Paša živine je bila omejena na strnišča in na okrajke njive, kajti mestna skupna zemljišča so bila do malega razdeljena. 25

Od časa, ko je bil izdan terezijanski patent o razdelitvi skupnih pašnikov z namenom, da se pospešuje izboljšanje in kultiviranje gmajn se vedno pogosteje pojavljajo razni predpisi, ki so urejali in omejevali pašo. Že v patentu iz l. 1768 je bila določba, da odgovarja za škodo in bo še posebej kaznovan, kdor pase živino na tujem delu razdeljenega skupnega pašnika in tako ovira lastnika pri izboljšanju zemljišča. S kurendo provizoričnega gubernija za Kranjsko in beljaško okrožje so bila l. 1816 izdana navodila, ki naj bi uredila pašo in preprečila poškodovanje kultiviranih zemljišč. Kurenda je opozorila na že do tedaj izdane predpise glede paše ter na določbe občega državljskega zakonika, ki so urejevali služnostne pravice do paše in na določbe o povrnitvi škode, ki bi jo napravila živina. Končno je bilo določeno, da je pomladanska paša na travnikih popolnoma ustavljena, jeseni se na suhih travnikih ne sme pričeti pred sv. Mihaelom, na mokrih pa sploh ni bila dovoljena, prepovedana je bila tudi paša prašičev. Zoper te predpise je bilo nekaj pritožb, češ da so z njimi prizadete pravice travniških lastnikov in služnostnih upravičencev. Zato so dobile gosposke nalog, naj poročajo, če in koliko predpisi glede paše nasprotujejo lokalnim razmeram in so nezdržljive z lastninskimi in služnostnimi pravicami, pridobljenimi z zastara-njem ali na drug pravoveljaven način. Za ljubljanski okraj je poročal magistrat, da takih služnostnih pravic v okraju ni, lastniki travnikov so pa tako prosvetljeni, da bi iz svoje pobude omejili ali popustili pašo zaradi pospeševanja kulture travnikov. 26 Po razdelitvi skupnih zemljišč na ljubljanskem ozemlju sicer niso ostale nikake služnosti, ki bi ovirale kulturo travnikov, vendar je prihajalo do primerov neupravičene paše. Krakovčani in Trnovčani so redili velike množice gosi, ki so jih pasli tudi na razdeljenem zemljišču Ilovice, kar jim je okrožno glavarstvo prepovedalo in jim je zagrozilo s kaznijo. Toda ta prepoved ni zalegla in tudi potem, ko je l. 1785 bila izdana splošna prepoved o paši perutnine, zlasti gosi, na konjskih in govejih travnikih, so prebivalci Krakovega in Trnovega še vedno redili gosi na škodo travnikov. Niso se dali oplašiti od dovoljenja, danega od okrožnega glavarstva lastnikom travnikov, da smejo postreljati gosi, ki jih zalotijo na paši. Magistrat je moral ponovno pozvati Trnovčane in Krakovčane, naj prenehajo z gosjerejo in jih opozoriti, da ne tvegajo le, da bodo gosi postreljene, temveč tudi, da bodo kaznovani za vsak primer prestopka z globo 3 tolarjev. 27

Toda gosjereja je morala biti donosna, kajti gosjerejci se niso vdali, vedno so še pasli gosi, menda najrajše na tujih zemljiščih. L. 1794 so mesarski hlapci in vajenci pobili 18 gosi od približno 200, ki so jih zalotili, da se pasejo na mesarskih deležih. Krakovčani in Trnovčani so mesarske hlapce obdolžili, da so gosi sami namenoma nagnali tja na pašo, kar pa so obdolženi zanikali. 28 Pozneje je gosjereja v Krakovem in Trnovem pričela nazadovati, l. 1834 je bilo po statistiki magistrata v Ljubljani le še okrog 60 gosi in nekaj več rac. Trnovčani so imeli tudi navado, da so pustili živino, zlasti konje, na paši ponoči; ker so bili brez nadzorstva, so konji uhajali na sosedne travniške deleže, kjer so delali škodo. Magistrat je moral večkrat ugotavljati take prestopke. 29 V Trnovem so imeli tedaj še svojega pastirja, ki je moral paziti na živino. Proti koncu XVIII stoletja so svojega skupnega pastirja imeli še na Poljanah, pasel je živino v tistih deležih gmajne, za katere so lastniki dali dovoljenje. Preden je paša pričela, so bili lastniki njiv in deležev na Poljanah in ob Dolenjski cesti pozvani, da svoje polje in deleže primerno zavarujejo, ker pastir za morebitno škodo ne bo odgovarjal. 30 Po razdelitvi skupnih zemljišč se seveda skupna paša ni mogla vzdržati; če se je ohranila v Trnovem dalj časa, je bilo mogoče le, ker so se tam ohranili zadnji ostanki mestne gmajne in pa ker so se trnovski

deleži nekdanjega skupnega zemljišča držali skupaj. Zemljišče je torej v času paše moglo predstavljati skupen pašnik ter so vsi Trnovčani mogli pašo razmeroma enakomerno izkoriščati. V ostalem pa v okolišju Ljubljane niso bili dani pogoji, da bi se mogla živinoreja v večji meri nasloniti na pašo.

V i r i :

1. Dr. Viktor Funk, Landwirtschaftsgeschichte. Zweite Auflage. Berlin 1910, str. 49 sl.
2. Škalj, Škofijski inventar l. 1597.
3. KapALj, fasc. 115, št. 8.
4. DAS, VicA, fasc. 1-22/46.
5. DAS, RDA, Ljublj. okrožje, fasc. 4, No. 12.
6. MALj, Cod. XV/12, 13, 15, 18. - DAS, RDA, Ljublj. okrožje fasc. 229.
7. DAS, VicA fasc. 1-21, RDA Ljublj. okrožje fasc. 257 in 260 1/2 - KapALj, fasc. 108, št. 4.
8. DAS, RDA, Ljublj. okrožje, fasc. 7, 10, 300, 477, 492, 1 za komendsko in ostala posestva.
9. DAS, RDA, Ljublj. okrožje, fasc. 336.
10. MALj, Reg. I fasc. 8.
11. MALj, Reg. I fasc. 199.
12. MALj, Reg. I fasc. 363, 393, 529.
13. MALj, Reg. I fasc. 363.
14. Gemeindelexicon. Bearbeitetauf Grund der Ergebnisse der Volkszählung vom 31. December 1900. VI. Krain. Dunaj 1905.
15. MALj, Cod. XV/16, 17, 18.
16. DAS, VicA fasc. 1-21/35.
17. DAS, RDA, Ljublj. okrožje, fasc. 10.
18. DAS, RDA, Ljublj. okrožje, fasc. 336.
19. DAS, RDA, Ljublj. okrožje, fasc. 7.
20. DAS, RDA, Ljublj. okrožje, fasc. 258.
21. DAS, RDA, Ljublj. okrožje, fasc. 259.
22. DAS, RDA, Ljublj. okrožje, fasc. 146.
23. DAS, RDA, Ljublj. okrožje, fasc. 257.
24. MALj, Cod. XV/12, 13, 15, 16, 17, 18.
25. MALj, Cod. XIX/1, 2, 3, 4.
26. MALj, Reg. I fasc. 222.
27. MALj, Reg. I fasc. 18 in 37.
28. MALj, fasc. K 4.
29. MALj, Reg. I fasc. 106 in 308, - Prim. Vrhovnik, Trnovska župnija, str. 278.
30. MALj, Reg. I fasc. 106.

Ljubljani je pripadalo dvoje, sicer od mesta ločenih, zemljiških gospostev s kmetскими podložniki, nasproti katerim je magistrat imel funkcijo zemljiškega gospoda. To sta bili gospostvi meščanskega špitala in županijski urad Kozarje. Gospostvo meščanskega špitala je mestu pripadalo nekako posredno, ker je bila ustanova meščanskega špitala v mestni upravi. Mestni svet, ko je dajal naročilo špitalskemu mojstru, se je označil kot zemljiškega gospoda in odvetnika (Grundt - und Vogtherr) meščanskega špitala.¹ V prvi polovici XVIII. stoletja je mesto poleg že omenjene župe Kozarje kupilo še dele šentpeterskega, kapiteljskega in komenskega gospostva in s temi nakupi povečalo in zaokrožilo ozemlje mestnega zemljiškega gospostva, pridobilo pa tudi nekaj kmetских podložnikov.² Kot zemljiški gospod se je magistrat ukvarjal z različnimi problemi, ki so nastajali iz njegovega razmerja do podložnikov. Mestni svet je določal višino primščine, ko je šlo za prevzem zemljišč po dedičih umrlih podložnikov, sklepal o odkupnini ob izpustitvi iz podložništva, o popustu pri podložniških dajatvah ob vremenskih katastrofah, ki so uničile pridelke itd. Dasi gre pri tem za kmetские podložnike, ki sicer niso bili vsi v ožji zvezi z mestnim gospodarstvom, se mi zdi, da bo obravnavanje teh problemov izpopolnilo sliko vloge mesta v agrarnem gospodarstvu fevdalne dobe. Ne bom pa obravnaval raznih vrst in višine podložniških dajatev ter tlake, ker je ta vprašanja obdelal že Blaznik v svoji razpravi o zemljiških gospostvih v Ljubljani in njeni okolici.

Meščanski špital je z volili in darili pridobil razna zemljišča in podložne kmetije. Poleg zemljišč v Ljubljani in bližnji okolici, ki jih je obdeloval za lastne potrebe, je imel še podložna zemljišča v 42 okoliških vaseh, največ proti Šavi, nekaj na lžanskem, v vaseh proti Dobrovi pa tudi v Notranjih in Vnanjih goricah ter v Bevkah. Po urbarju iz l. 1659 je bilo meščanskemu špitalu podložnih 100 celih gruntov s 189 podložniki. Največ posesti je bilo v vaseh Dobrunje s 4, Trošine s 3, na Blatu pri sv. Martinu s 4, v Goricah (Notranjih in Vnanjih) s 4, v Podsmreki s 4, v Topolu (Hiettenberg, Thoppoll, Pod suezdo) s 6, Vižmarje s 5, Gameljne s 4, Kleče s 5, Tomačevo s 15 in Sneberje s 7 grunti. Razen podložnikov je imel še desetino in druge dajatve od kmetij v Nadgorici, v Kamniku, na lžanskem in v Dolu pri Moravčah.³

Mesto si je pridobilo županijski urad Kozarje šele v XVIII. stoletju, ko je l. 1725 kupilo ostanek nekdanjega deželnoknežjega gospostva.⁴ To gospostvo je imelo podložnike v vaseh proti Dobrovi in Brezovici, obsegalo je skupno 23 1/4 celih gruntov v posesti 52 podložnikov, 38 je bilo domcev in poldomcev, 4 mlini ter 81 podložnikov s posameznimi njivami in travniki ali gmajnskimi in gozdnimi deleži.⁵ Zemljiška posest, ki je spadala pod to gospostvo, je bila torej zelo razdrobljena, med podložniki so bili številni kajzarji ter pod drugimi gospostvi živeči posestniki posameznih zemljišč kot njiv in travnikov. Županijski urad Kozarje je prejemal od 130 tujih podložnikov dajatev za uživanje gozdov, ki je bila največ v ovsu (Forsthaber) pa tudi v kokoših in predivu. Za te dajatve so bili zavezani podložniki nekaterih vasi okrog Dobrove, ob Ljubljanskem barju ter okrog Horjuła in Vrhlike.⁶ Od delov cerkvenih gospostev, komenskega, šentpeterskega in kapiteljskega, je bilo največ kmetских zemljišč pri nekdanji komenski posesti. Po kupni pogodbi iz l. 1737 je mesto pridobilo poleg hiš, domcev in vrtov tudi 8 1/2 grunta in posamezne njive pri sv. Janezu in na Vojdišču.⁷

Najobsežnejše zemljiško gospostvo, katero je magistrat upravljaj, je bilo gospostvo meščanskega špitala. Zato se sklepi mestnega sveta, ki se nanašajo na podložniška razmerja, največkrat tičejo podložnikov tega gospostva. Do srede XVII. stoletja se sicer podložniki ter odnosi do njih v sejnih zapisnikih bolj poredko omenjajo, proti koncu stoletja postajajo pogostejši in se potem redno pojavljajo ves čas, dokler ni špitalsko gospostvo v celoti prešlo v druge roke.

V primerih, ko se vremenske katastrofe prizadejale podložnikom škodo na pridelkih, so se obračali na svojega zemljiškega gospoda s prošnjo, da jim popusti na dolžnih podložniških dajatvah. Z isto prošnjo so se obračali na zemljiškega gospoda zakupniki, ki so imeli v zakupu pobiranje žitne desetine in so morali kot zakupnino dajati stalno določeno količino. Magistrat je popustil urbarsko dajatev štirim kmetijam na Blatu pri sv. Martinu, ki jim je žito pobila toča, popustil je štirim zakupnikom na žitni zakupnini 2 mernika ajde, ki je tisto leto slabo obrodila. Podložnikom v Ponovi vasi, kjer so jim vremenske nepravilike napravile veliko škodo na žitu, je popustil na kmetijo 3 gld. na robotnini, ostale urbarske dajatve so morali v redu plačati. Od zakupnika desetine v lški vasi, ki je poleg druge žitne desetine moral dajati špitalu letno 36 mernikov ajde, pa je zaradi po mrazu povzročene slabe letine prejel le 18 mernikov, jo vso oddal višjemu špitalskemu mojstru in prosil, da se mu ostanek vsaj delno,

če ne v celoti, odpusti, je magistrat zahteval, naj mu odvede vso dolžno količino. Tudi ni hotel slišati ničesar o omejitvi zakupnine na 7 starov ajde, kakor je bilo po trditvi zakupnika že pred v veljavi. Podložnikoma iz okolice Moravč so nevihte in toča uničile pridelke, velika voda je nanesla na polja pesek in kamenje in napravila znatno škodo na polju; ajdo, zeljo in repo sta uničila slana in mraz. Ne bosta imela niti hrane še manj pa sredstev, da bi zmogla podložniške dajatve. Da ne prideta na be-raško palico, prosita, naj jima magistrat, če ne vse, pa vsaj nekaj popusti. Tudi v tem primeru je magistrat sklenil dajatve spregledati; ker je zapisnik poškodovan, se ne vidi, če so bile vse dajatve spregledane ali le delno.⁹ Na prošnjo špitalskega podložnika, ki je še več let plačeval urbarske dajatve od prodane njive, je magistrat sklenil, da se mu neupravičeno pobrani znesek povrne in dajatev v urbarju odpiše.¹⁰ L. 1716 je 6 podložnikov od Jeterbenka (Hiettenberg) prosilo, da se jim spregleda zaostanek dajatve 90 mernikov ovsa. Magistrat jim je popustil polovico pod pogojem, da drugo polovico takoj plačajo bodisi v naravi ali pa v gotovini ter da v bodoče v redu plačujejo leto za letom vse urbarske dajatve.¹¹ Iz tega sklepa se more posneti, da so podložniki s svojimi dajatvami večkrat zaostajali ali pa plačevali manj, kot bi morali.

Kot že omenjeno, je mestni špital imel pravico do desetine v Nadgorici od 4 gruntov ter v lški vasi od 22 gruntov. Pobiranje desetine je dajal v zakup in je prejemal v Nadgorici 17 starov, v lški vasi pa 15 starov žita, ki ga je uporabil za špitalske potrebe. V kamniški okolici je špital imel desetino od 37 gruntov, ki je bila v zakupu proti plačilu zakupnine v denarju. Zakupnina je znašala letno 72 gld.; v letu slabe letine je bila znižana na 52 gld. Isti zakupnik je moral od te desetine dajati še 1 stot masla na leto, ki so ga porabili v špitalu. Desetina v Kladi na lžanskem je donajala 18 gld.¹² Zakupnino desetine v Nadgorici je imela soseska, ki je l. 1701 zahtevala, naj jim špital, kot je bila navada, da 4 četrti (fürtl) vina in hlebec kruha, ko oddajo desetinsko žito. Mestni svet je zahteval, da mu predložijo zakupno pogodbo glede desetine, da bi mogel o njihovi zahtevi sklepati.¹³

L. 1691 je mestni svet sprejel sklep o ureditvi tlake za špitalske podložnike. Sklenil je, naj 15 kmetij v Tomačevem, 7 v Sneberjah, 4 v Klečah, 4 v Dobrunjah in 1 v Jami opravljajo tlako v naravi, ostali podložniki naj plačujejo robotnino.¹⁴ Najbrž je bila tedaj robotnina tudi zvišana. Dve leti po tem sklepu so se namreč pritožili špitalski podložniki v Bevkah, ki so do tedaj plačevali od dveh gruntov 48 liber robotnine, češ da jim je predpisano dvojno, kar pa ne zmorejo zaradi majhnih posestev in težkih časov in so prosili, naj ostane pri stari odmeri. Prošnje magistrat ni rešil, prosilce je naslovil, naj se obrnejo na višjega špitalskega mojstra.¹⁵ Toda robotnina je ostala zvišana, kajti iz urbarja za 1669 se vidi, da je tedaj od četrt grunta znašala 1 gld. 10 kr., po urbarju l. 1707 pa 2 gld. 30 kr. deželne vrednosti. Kmalu nato je tudi soseska v Sneberjah, ki bi po sklepu iz l. 1691 morala tlako opravljati v naravi, prosila, naj ostane tudi naprej pri robotnini 4 gld. kranjske veljave. Sklep je bil, da vstane v tekočem letu pri 4 gld. menške veljave, če plačajo dolžni zaostanek v osmih dneh.¹⁶ Urbar za l. 1669 je omenjal tlako ne pa robotnine, torej so tedaj opravljali tlako še v naravi, po urbarju l. 1707 so pa večinoma že plačevali robotnino, ki je znašala 4 gld. od grunta. Vaški župani, ki so opravljali razne posle za svoja zemljiška gospodarstva, so običajno uživali ugodnosti pri podložniških dajatvah in pri tlaki kot nagrado za svoje delo. Župan pri sv. Katarini je bil oproščen plačevanja robotnine. L. 1736 je višji špitalski mojster postavil za špitalskega župana vasem Polhovgradec, sv. Katarina, Topol in Sora Luko Dobnikarja, posestnika celega grunta. Kot nagrado za opravljanje poslov mu je priznal letno 4 gld. Luka Dobnikar je prosil magistrat, da mu kot plačilo za njegovo službo prizna 6 gld. in jih poračuna z dolžno robotnino v istem znesku, skliceval se je, da so bili njegovi predniki, ki so opravljali županske posle, tlake oproščeni. Mestni svet mu ni ugodil, sklenil je, naj ostane pri nagradi 4 gld.¹⁷

L. 1723 je mestni svet določil denarne vrednosti za drobne podložniške dajatve, za kozlička 24 kr., za raco ali kopuna 10 kr., za kokoš 7 kr., za piščance 4 oziroma 3 kr., za 20 jajca 3 1/2 kr. ter za ribe za enkratno jed ali za 5 rakov 14 kr. v nemški veljavi.¹⁸

S špitalskimi podložniki iz Tomačevega je imel mestni svet ponovno opravka, ker so postavljali zahteve, ki jih je magistrat imel za neupravičene. Najprej so prosili, da bi jim mesto dovolilo popolnoma prosto in brez vsakega predhodnega obvestila nabirati listje, kot da bi bili gospodarji gozda. Ogorčen je mestni svet zavrnil njihovo "predržno" zahtevo.¹⁹ L. 1717 so imeli tomačevski podložniki večji zaostanek na podložniških dajatvah. Izjavili so, da bodo zaostanek čimprej plačali, prosili pa so, naj se jim v ta namen dovoli odlog. Izrazili so tudi željo, naj se špitalska ustanova še v naprej vzdržuje in naj se ne proda ter so prosili, naj se jim izda proti plačilu običajne pristojbine prepis usta-

novnega pisma špitalskega beneficija, ki ga potrebujejo zaradi lastnega ravnanja. Mestni svet je to njihovo "drzno in kaznivo" prošnjo resno ukoril.²⁰ Nekaj dni za tem je, neozirajoč se na prošnjo podložnikov, sklenil, da se 15 špitalskih kmetij v Tomačevem in 3 na lžanskem prodajo grofu Englschhausu ter je določil komisarje za pogajanja. Vendar do prodaje takrat še ni prišlo, kajti v mestnem svetu so nastali precejšnji pomisleki zoper prodajo posesti špitalske ustanove in prvotni sklep je bil tako spremenjen, da je treba šele ugotoviti, če je prodaja po ustanovnem pismu sploh dopustna.²¹ Nato je prišlo v vprašanju prodaje špitalskih podložnikov pri mestnem svetu do preokreta. Na svoji seji 26. avgusta 1718 je ugotovil, da je bil pod pritvezo boljšega gospodarstva že večkrat namen, prodati špitalske podložnike. Zoper ta namen je mestni svet svečano ugovarjal in sklenil, da špitalske posesti na noben način ne proda.²² Toda po nekaj letih je zopet prevladalo stališče, tistih, ki so bili za prodajo, l. 1723 je mesto prodalo grofu Englschhausu 15 kmetij v Tomačevem, 2 na lgu in 1 pusto na Slapu.²³ V tem obsegu se je zemljiška posest meščanskega špitala ohranila do druge polovice XVIII. stoletja, l. 1770 pa je bila v celoti razprodana in je pripadla raznim zemljiškim gospostvom.²⁴

Glede županije Kozarje in podložniških odnosov v tem gospostvu mestni zapisniki ne vsebujejo tako raznovrstnih sklepov kot za špitalsko gospostvo. Mogoče so bili medsebojno odnosi bolj urejeni in utrjeni in se ni pojavljala potreba, da bi moral mestni svet reševati spore med oskrbnikom gospostva in podložniki. V zapisnikih je zabeleženih le nekaj sklepov glede robotnine, v enem primeru je mestni svet posestniku domca (Hoffstattler) znižal letno robotnino od 6 na 5 gld. 30 kr., v drugem primeru pa je prosilca v enaki zadevi naslovil na oskrbnika.²⁵ Urbar iz l. 1726, ki je bil sestavni del kupne pogodbe, je glede tlake določal, da so podložniki imenja dolžni opravljati v deželi običajno tlako, ne da bi bil obseg tlake ali robotnine podrobneje naveden.²⁶ Toda že naslednji urbar ima za posamezne podložnike predpisano višino robotnine, ki je znašala na splošno 6 gld. od pol grunta, 3 gld. od četrt grunta ali od domca pa tudi 3 gld. 30 kr. od domca. V urbarju so bili številni primeri, da je znesek robotnine označen kot dogovorjen, v takem primeru je včasih nižji kot običajno.²⁷ Višina robotnine je ostala do zemljiške odveze nespremenjena.²⁸

Prvotno so morali kozarski podložniki opravljati tlako na velikem jezuitskem, nekdanjem vicedomskem travniku. K tej tlaki je spadalo ograjevanje travnika, košnja in sušenje sena, ki so ga morali tudi zvoziti domov. S cesarsko resolucijo so bili pozneje te tlake oproščeni. V županiji Kozarje se je pobirala desetina od mlade živine, kakor so jo pobirali deželški sodniki na Kranjskem. Pobirala se je desetina od novin na vsem deželnoknežjem ozemlju. V urbarju je bila določba, da je bilo treba o prisvojitvi gmajne in kultiviranju za njivo ali travnik obvestiti deželskosodnega gospoda, ki je odločil, ali tako zemljišče ostane pri gmajni ali pa naj se zanj predpišejo urbarske dajatve. Od tako iz gmajne prisvojenih zemljišč je deželskosodnemu gospodu pripadala desetina.²⁹ Pobiranje deželskosodne desetine je mesto deloma dajalo v zakup; iz urbarja za l. 1773-81 in 1783-91 se vidi, da je bila desetina v Šujici in na Brezjah dana za deset let v zakup za 28 gld., na Šujici (urbar loči dve Šujici) za 16 gld., v Molah, na Kalcah in na Logu za 13 gld. 30 kr. in v Vnanjih goricah za 38 gld. Zakupniki so bili kmetski podložniki, ponajveč v istih vaseh. Prisvajanje in kultiviranje gmajn je, kot kažejo zabeležbe v urbarjih, zavzemalo precejšen obseg; podložniki, ki so plačevali dajatev od prisvojene ter kot travnik ali njiva obdelane gmajne ali od deleža v gmajni, so bili številni. V sedemdesetih letih XVIII. stoletja, torej v letih neposredno po objavi patenta o razdelitvi skupnih pašnikov, se pojavi v urbarjih večje število sosesk z dajatvami za gmajne, n. pr. Šmarje, Repeče, Zgornja Šiška, Koseze, Kozarje in Podsmreka. Posameznim soseskam, n. pr. Pleše, Zadvor pri Dobrunjah, Lanišče, Šujica in Radna, so bili dodajeni deli gmajne, iz katerih so se podložniki preskrbovali z drvmi ali pa z namenom, da bodo na podeljenem zemljišču zasadili gozd. Soseska Zadvor je razdelila gmajno na 12 deležev, verjetno je bilo toliko sodeležnikov, soseska Pleše je skupno zemljišča razdelila na 10 deležev.³¹ Razdelitev skupnih zemljišč, ki so spadala pod upravo deželskega sodišča, je torej v okolici Ljubljane hitro napredovala, potem ko je bila dana z omenjenim terezijanskim patentom pravna podlaga in so tudi upravne oblasti za to dajale pobudo.

Najbolj pogosti primeri, v katerih se je mestni svet ukvarjal s podložniki svojih gospostev, meščanskega špitala in županije Kozarje, so bili, ko je določal višino primščine ali pa znesek odkupnine ob izpustu podložnika iz podložništva. Prejemniki zemljišč po zakupnem pravu, takega značaja je bila večina magistratu podložnih kmetskih zemljišč, so morali plačevati ob prejemu primščino. Glede višine primščine so se morali sami pogoditi z zemljiškim gospodom. Če to ni uspelo, so na Kranjskem določili nepristranski zapriseženi cenilci vrednost zemljišča, ali kmetije; od cenilne vrednosti se je odmeril deseti in dvajseti denarič kot primščina, ki je tako znašala 15 % vrednosti.³² Odkupnino je podložnik plačeval za odpust iz podložništva, ko se je naselil pod drugim gospostvom ali v mestu.

Za podložnike meščanskega špitala v mestnih sejnih zapisnikih ni zabeleženih sklepov glede zneska primščine. Edini primer je bil, ko je magistrat zavrnil predlog za odkup primščine z zneskom 100 gld. od dveh tretjin grunta v Vižmarjih in ene tretjine v Stranski vasi.³³ Podložnikom županije Kozarje je mestni svet redno določal višino primščine, ki se ni razlikovala le po obsegu zemljiške posesti, ampak tudi pri posamezni vrsti te posesti. Primščina od celega grunta, takih ni bilo mnogo, je znašala najmanj 20 največ 75 gld., od polgrunta najmanj 15 največ 40 gld., od četrt grunta 8 do 15 gld., od domca 4 do 20 gld. Opaziti je, da je bila primščina v prvi polovici XVIII. stoletja nižja in se je proti koncu na splošno zvišala. Ne vidi se, da bi na višino primščine vplivalo sorodstveno razmerje prejemnika zemljišča do prejšnjega posestnika, kajti najde se celo primer, da je bila primščina višja za podložnika, ki je prevzel pol grunta po očetu, kot v primeru, ko jo je prevzel od osebe, za katero ni označeno, da bi bila s prevzemnikom v kakšnem sorodstvenem razmerju.³⁴ Pri kupoprodaji podložniških zemljišč se je plačeval deseti in dvajseti denarič od kupoprodajne cene. Po izkazih za davčno rektifikacijo je mesto prejelo od podložnikov županije Kozarje v l. 1738-1747 647 gld. 36 kr. na primščini, 96 gld. na odkupnini in 204 gld. 26 kr. na desetem in dvajsetem denariču. Podložniki meščanskega špitala so v istem razdobju plačali na primščini 655 gld. 21 kr., na odkupnini 475 gld. 43 kr., na desetem in dvajsetem denariču pa 595 gld. 53 kr. Primščina se je pri meščanskem špitalu gibala med 9 in 37 gld. od celega grunta, od 8 do 26 gld. od pol grunta, odkupnina pa med 14 in 50 gld.³⁵ Od grunta pri sv. Janezu, ki so prej spadala pod kopensko gospostvo, je magistrat zahteval od prejemnika primščino v znesku 60 gld., od nekdanj kapteljskega domca na Poljanah je od barvarskega mojstra zahteval 60, od vdove tkalskega mojstra pa le 30 gld. primščine.³⁶

Skozi vse XVIII. stoletje se v sejnih zapisnikih pojavljajo številni primeri podložnikov, ki so prosili magistrat, naj jih izpusti iz podložništva proti plačilu odkupnine. Višina odkupnine je bila verjetno odvisna od premoženjskih razmer prosilcev, ki so običajno navajali vrednost prejete ali pričakovane dediščine. Odkupnina se je gibala od 10 do 60 gld., stalnega razmerja do vrednosti dediščine ni opaziti. Včasih je magistrat zahteval plačilo odkupnine v istem ali celo višjem znesku, kot je bila označena vrednost dediščine. Od prosilcev za izpust iz podložništva z dediščino ocenjeno na 100 gld. je zahtevalo mesto enkrat 60, drugič 30 in tretjič 25 gld. Na ponovne prošnje je mestni svet večkrat zniževal previsoko določene odkupnine. Svojevrsten je bil primer podložnika, ki je prosil za izpust iz podložništva in navedel, da bo ostal pod mestom kot voznik. Oproščen je bil plačila odkupnine, dolžan pa je bil, da na zahtevo višjega špitalskega mojstra opravi 30 voženj.³⁷ V zapisnikih je le redko naveden razlog prošnje za izpust iz podložništva. Med razlogi, kolikor so bilo navedeni, je bila naselitev pod drugim gospostvom in prevzem kmetije podložne drugemu zemljiškemu gospodu; nekateri so svoje prošnje podprli z navedbo, da niso sposobni za vojaško službo in za delo.³⁸ Nekdanj kopenskega pozneje mestnega podložnika je mestni svet izpustil iz podložništva proti plačilu odkupnine 15 gld. s pripombo, da se sme brez vsake ovire in ugovora naseliti, kjer bi se hotel.³⁹

Z reformami Jožefa II. je prišlo v odnosih zemljiških gospostev proti podložnikom do nekaterih sprememb. Patent od 13. septembra 1782 je odpravil nevoljništvo na Kranjskem, podložnikom je dovoljeval svobodno stopati v zakon, z gotovim pridržkom je bila dovoljena svoboda preseljevanja, ostala pa je gospostvom, kjer je bila do tedaj običajna, pravica pobiranja odkupnine, podložniki so se smeli prosto učiti rokodelstva in umetnosti ter iti za kruhom in zaslužkom, kjer so ga našli.⁴⁰ Dober mesec prej, 2. avgusta 1782, je bil izdan patent o prevedbi zakupnih zemljišč v kupna, ki se dasi po datumu starejši, sklicuje na ukinitve nevoljništva. Namen tega patenta sta bila utrditev in izboljšanje posestnih pravic podložnih kmetov. Pozneje so bili predpisi o prevedbi kmetij deloma spremenjeni, deloma dopolnjeni s patentom od 3. julija 1788.⁴¹

Kakšen je bil neposredni vpliv odprave nevoljništva na socialne in gospodarske razmere kmetijskih podložnikov ljubljanskega magistrata, se po ohranjenih virih ne da presoditi. Iz sklepov o odpustitvi iz podložništva, zabeleženih v mestnih sejnih zapisnikih, se vidi, da magistrat pri tem svojim podložnikom ni delal posebnih težav, seveda je zahteval plačilo odkupnine. Čeprav je patent iz l. 1782 določal, da ostane pobiranje odkupnine v veljavi še nadalje, kjer je bilo v deželi običajno, se zdi, da je magistrat ni več zahteval. Patent o prevedbi zakupnih zemljišč v kupna pa je imel za posledico spremembe v posestnih razmerah prizadetih kmetij. Večje število kmetij in posameznih zemljišč, ki so spadala v županijo Kozarje, je bilo prevedeno za kupna zemljišča, seznam iz l. 1791 navaja 44 takih kmetij, posameznih njiv, rovt in gozdnih deležev, ki so bili prevedeni od 6. junija 1787 do 14. januarja 1791.⁴² Prevajanje zemljišč v kupna je v županiji Kozarje še dovolj hitro napredovalo, magistrat je sklepal s podložniki take

pogodbe, ki so se v večjem številu ohranile v Mestnem arhivu. S temu pogodbami, sklicevale so se na patent iz l. 1782, so podložniki dobili zemljišča "v večno nepreklicno, prosto last" proti plačilu dogovorjene kupnine in letnega kanona. Podložnik se je moral tudi zavezati, da bo točno plačeval podložniške dajatve, ki so bremenile zemljišče, ter da bo posest in poslopja vzdrževal v porabnem, dobrem stanju. Pri posestnih spremembah je bil dolžan v primeru smrti plačati umrlino, v primeru prodaje ali druge odsvojitve pa lo denarič od kupnine poleg pisarniške pristojbine.⁴³ Plačevanje letnega kanona kaže, da je ta posest imela značaj dednega zakupa. Od l. 1795 naprej so kupne pogodbe s podložniki napravljene na tiskanih obrazcih. Po ohranjenih izkazih je bilo l. 1787 v županiji Kozarje 35 zakupnih kmetij, l. 1806 pa je bilo 33 kupnih in le še 7 zakupnih.⁴⁴ Vkljub vsem prevedbam označuje urbar županije Kozarje še neposredno pred zemljiško odvezo številna, zlasti posamezna zemljišča kot zakupna.

Reforme v podložniških odnosih do zemljiških gospodstev so posredno vplivale na medsebojno razmerje, v katerem so prihajala pogostejše do izraza nasprotja, ki so bila prej redkejša in manj vidna. Preosnove, izvedene za izboljšanje podložnikovega gospodarskega in socialnega stanja in utrditve njegovih posestnih pravic, so podložniki mnogokrat preširoko tolmačili in bili prepričani, da so z njimi odpadla tudi bremena in dajatve, ki jih reforme dejansko niso zadevale. To se je pokazalo v odporu zoper dajatve; med arhivskim gradivom iz zadnjega desetletja XVIII. stoletja zasledimo več takih primerov. L. 1790 je odklonilo več podložnikov raznih gospodstev, predvsem iz okolice Horjula, dajatev ovsu od užitka gozdov in male pravde, za katere so bili zavezani mestu po urbarju županije Kozarje. Hoteli so vedeti, iz kakšnega naslova so dolžni te dajatve, ter so izjavili, da bodo dajatve izvršili, čim jim njihove zemljiške gosposke ali višje oblasti navedejo razlog nastanka. Magistrat je imel svoje pravice do osporavanja dajatev zadostno utemeljeno z rektificiranimi kalkulacijskimi tabelami županije Kozarje, po katerih mu je na teh dajatvah pripadalo 460 1/32 mernika ovsu, 79 kokoši in 82 povesev prediva in ki dokazujejo, da so podložniki te dajatve odvajali že od davnih časov. Toda podložniki se niso dali tako enostavno prepričati o svojih obveznostih. Magistrat se je moral obrniti na okrožno glavarstvo v Postojni in ga zaprositi, naj podložnikom zagrozi z eksekucijo; odpor zoper dajatve je pojasnjeval z zmotami, v katerih podložniki že nekaj časa živijo glede svojih obveznosti do gosposk.⁴⁵ Dajatve za uživanje gozdov so se morale kmetom zdeti najmanj utemeljene, ker so se jim začeli pogostejše upirati. Dve leti po že omenjenem sporu glede gozdnega ovsu ni hotelo mestu odvesti istih dajatev več podložnikov nekdanjega špitalskega imenja iz Bevk, podložniki iz vasi okrog Dobrove in Horjula, podložniki župnega urada v Št. Vidu, državnega posestva Turen, graščine Bokalce, škofije in še drugih. Zanimivo je, kako so podložniki utemeljevali svoje odklonilno stališče do te dajatve in kako so razlagali njen nastanek. Podložniki nekdanjega špitalskega imenja iz Bevk so ob zaslišanju priznali, da so do tedaj mestu dajali oves za užitek gozda; kot jim je bilo znano od prednikov, so dajali oves zato, da so mestni lovci preganjali divjačino, ki jim je delala škodo. Svoj čas je bilo mnogo take divjačine, zlasti volkov, ljubljanski meščani so začeli te živali iztrebljati z lovom, za kar so podložniki mestu dajali oves. Tako je bilo nekaj časa, že nekaj let pa mesto ne pošilja več lovcev na divjačino, ki se je razmnožila; volkovi povzročajo živini veliko škodo. Drug razlog za dajatve v ovsu jim ni znan, dokler jim mesto ne dokaže svoje pravice in dokler tudi podložniki drugih gospodstev ne bodo dajali ovsu, ne bodo pristali na oddajanje. So seki Velika in Mala Ligojna sta se pritožili zoper to dajatev celo na Dunaj, bili pa sta zavrženi, ker je magistrat dobil to pravico z nakupom, to je titulo oneroso, od deželnega kneza; dokazana je z urbarjem in 32-letno neprekinjeno posestjo, podložniki so za to dajatev prejeli od deželnoknežjih gospodstev in gozdov gozdne deleže. Odločba dvornega direktorija je naročala okrožnemu glavarstvu, naj doseže, da podložniki in magistrat sklenejo pogodbo za odkup te dajatve bodisi za več let ali pa za vedno.⁴⁶ Taka pogodba pa ni bila sklenjena, kajti te dajatve so ostale v naravi do zemljiške odveze. Pri pobiranju ovsu je v devetdesetih letih večkrat prihajalo do incidentov, poročila govorijo o uporih in upornikih. Pozneje se je razpoloženje podložnikov pomirilo, ko so po smrti Jozefa II. prenehale reforme v podložniških odnosih in so se ti odnosi ustalili. Francoska okupacija je prinesla nekaj sprememb v te odnose, pri podložnikih so se zopet pojavili pomisleki o upravičenosti zahtev gospodstev do nekaterih dajatev. L. 1811 so se podložniki v Kozarjah uprli rubeži, ki jo je hotel opraviti mestni pisar z dvema slugama zaradi neplačanih podložniških dajatev. Pri treh kmetih je zarubil kobile, pri četrtem vola, pri petem kravo. Ko je prišel k šestemu, mu je ta "predrzo izjavil, da ne dolguje ničesar in plačuje vse točno svojemu cesarju, nihče drug nima pravice, da bi še kaj terjal, zato se ne pusti v nobenem primeru rubiti." Pisar je naročil biričema, naj ga primeta in odvedeta v Ljubljano, da bo zaradi upora zoper odločbe zemljiškega gospostva kaznovan, kot zasluži. Toda ko sta ga biriča hotela prijeti, so pritekli skupaj skoraj vsi podložniki vasi in so to preprečili. Da se jih ne bi še več zbralo in ker je bil preslab, da bi silo zavrnil s silo, je vprašal podložnike, če bodo pustili, da rubež mirno nadaljuje in odpelje zarubljeno

živino. Nato mu je župan odvrnil: "da ali ne, kakor hočemo". Ko so nekateri ponižnejši izjavljali, da bodo prišli takoj naslednji dan na magistrat kot njihovi zemljiški gosposki in je to župan potrdil in mu segel v roko, je pisar nrlil kmetom zarubljeno živino s pripombo, da naj za primer, če ne pridejo na magistrat, pripišejo vse hude posledice sebi in svojim svetovalcem.⁴⁷ Tak upor je bil, kot izgleda sicer osamljen primer, toda kaže, da podložniki niso več gledali na fevdalne vezi kot nekaj nespreme mljivega, ampak se je zoper nje pojavljal odpor.

Svoje podložnike je magistrat proti drugim zemljiškim gospodom, če je bilo treba, tudi ščitil. Ko je l. 1790 prišel pisar bokalskega graščaka pobirati v Kozarje desetino od mestnih podložnikov, se je osem kmetov tej zahtevi zoperstavilo, hoteli so namesto v naravi plačati v denarju, kot so to delali že 12 let. Pisar, ki je imel nalog pobirati desetino v naravi, je sprejem denarja odklonil, podložnike pa je hotel kot upornike naznaniti okrožnemu glavarstvu. Ljubljanski župan Peter Fister je takoj, ko je za to zvedel, odšel v Kozarje, da bi zadevo na licu mesta mirno uredil. Kmetje so bili pripravljeni, dati desetino ali ekvivalent, zato je na njihovo prošnjo obvestil graščino v Bokalcih, naj desetino pobere. Grajski pisar je odgovoril, da morajo tisti, ki so se upirali, domov speljano žito vzeti iz kozolcev, da se prešteje, od tega se bo vzelo dvojno, snope morajo sami pripeljati v graščino. K tej zahtevi pripominja župan Fister v svojem poročilu na okrožno glavarstvo, da ne bo imela drugega rezultata kot, "da bi kmeta, ki se je do tedaj mirno obnašal, z nespametnim in neprimernim vedenjem grajskega uradnika ravno sedaj pogonala v največji plamen, ko, žal, že itak vse tli pod pepelom". Da prepreči nadaljnji spor, je župan naročil, naj vsak mestni podložnik, ki spravi žito domov, ga postavi v stavke in jih izkaže pobiralcu desetine. Krivdo za ves dogodek zvrča Fister na postopek graščinskega pisarja in zaključuje, da se mestni podložniki pobiranju desetine niso upirali, ampak so celo opozarjali, naj se čimprej pobere, da ne bi trpelo njihovo delo na polju.⁴⁸

Terezijanske in jožefinske reforme so sicer prinesle spremembe v podložniške odnose, ti odnosi so v bistvu ostali isti, to je fevdalni. Spremembe se nanašajo poleg odprave nevoljništva, ki je podložnikom dala vsaj relativno pravico svobodnega preseljevanja, še na nadomestitev tlake z dajatvami v denarju in prevedbo zakupnih zemljišč v kupna. Vkljub temu so vse te reforme na ljubljanskem področju vzele mestu skoraj v celoti značaj zemljiškega gospostva. K temu sta pripomogla zlasti razdelitev in razprodaja mestnih skupnih zemljišč, ki sta prevedli zemljo v svobodno last poedincev. Od podložniških zemljišč je po prodaji špitalskega imenja ostala mestu le še županija Kozarje z malim številom podložnikov. Sicer je bila tudi ta mestna posest v drugi polovici XVIII. stoletja že naprodaj, toda do prodaje ni prišlo. Tedaj je magistrat prodaji županije Kozarje ugovarjal, ker so k temu imenju spadali domci, vrtovi in mesnice v Ljubljani, ki so bili prej vicedomski in neodvisni od mestnega sodstva. Z nakupom je mesto konsolidiralo mestno sodstvo in so prenehali razni spori. Z županijo Kozarje je bilo združeno deželno sodišče, od mestnih imenj je bilo to najboljše, zato se je mesto prodaji protivilo.⁴⁹ Ako ne bi imelo mesto tega interesa, da bi obdržalo kozarsko imenje, bi bilo ljubljansko zemljiško gospostvo s kmetскими podložniki v celoti likvidirano že pred zemljiško odvezo.

V i r i :

1. MALj, Cod. I/81 (1742), str. 43.
2. Fran Zwitter, Razvoj ljubljanskega teritorija. GV V-VI (1929-1930), str. 147.
3. MALj, Cod. XVI/1. - Blaznik, Zemljiška gospostva.
4. MALj, Cod. XVI/39 (kupna pogodba od 29.XI.1725). - Prim Zwitter, n.o.m.
5. MALj, Cod. XVI/42 (Urbar županije Kozarje 1731-33).
6. MALj, Cod. XVI/40 (Urbar županije Kozarje 1726).
7. MALj, Cod. XVI/50.- Prim. Zwitter, n. o. m.
8. MALj, Cod. I/29 (1638), fol. 13°; Cod. XV/13 (1678-81); Cod. I/37 (1688), fol. 156.
9. MALj, Cod. I/79 (1740), fol. 148°, 156°.
10. MALj, Cod. I/47 (1687), fol. 44.
11. MALj, Cod. I/62 (1716), fol. 248° sl.
12. MALj, Cod. XV/11 (1659-62) in XV/12 (1672-75).
13. MALj, Cod. I/53,9.IX.1701.

14. MALj, Cod. I/48 (1691), fol. 162°.
15. MALj, Cod. I/49 (1693), fol. 17°.
16. MALj, Cod. I/50 (1695), fol. 71°.
17. MALj, Cod. I/75 (1736), fol. 7 sl.
18. MALj, Cod. I/68 (1723), fol. 67.
19. MALj, Cod. I/54 (1702), fol. 62 sl.
20. MALj, Cod. I/63 (1717), fol. 219°.
21. MALj, Cod. I/63 (1717), fol. 219°, 222.
22. MALj, Cod. I/64 (1718), fol. 174.
23. MALj, Cod. I/68 (1723), fol. 109 sl. in 117.
24. DAS, RDA, Ljublj. okrožje fasc. 229
25. MALj, Cod. I/72 (1730), fol. 71° in 102.
26. MALj, Cod. XVI/40 (1726).
27. MALj, Cod. XVI/41 (1726-30).
28. MALj, Cod. XVI/83 (1832-48).
29. MALj, Cod. XVI/40 (1726).
30. MALj, Cod. XVI/64 (1733-81), Cod. XVI/68 (1783-91).
31. MALj, Cod. XVI/64 (1773-82).
31. MALJ, Cod. SVI/64 (1773 82).
32. Dr. Janko Polec, Prevedba zakupnih kmetij v kupne na Kranjskem ob koncu 18. stoletja. Zbornik znanstvenih razprav XIII/1936-37. Ljubljana 1937, str. 136 sl.
33. MALj, Cod. I/77 (1738), fol. 7.
34. MALj, Cod. I/73 - 104 (1734 - 1765), zlasti 96, 98 in 104.
35. DAS, RDA, Ljublj. okrožje, fasc. 259 in 229.
36. MALj, Cod. I/98 (1759), fol. 70°; Cod. I/104 (1765), str. 419.
37. MALj, Cod. I/68 (1723), fol. 156°.
38. MALj, Cod. I/65 - 109 (1719 - 1770).
39. MALj, Cod. I/86 (1747), str. 253.
40. Dr. Janko Polec, O odpravi nevoljništva na Kranjskem. Zbornik znanstvenih razprav IX/1932 - 1933. Ljubljana 1933, str. 191 sl.
41. Polec, Prevedba..., str. 153 sl.
42. MALj, Reg. I. fasc. 60.
43. MALj, Reg. I. fasc. 35 in 260.
44. DAS, Rubr. XXXIX fasc. III, Kaufrechtmachung der Miethhuben, - MALJ, Reg. I. fasc. 86.
45. MALj, Reg. I fasc. 41.
46. MALj, Reg. I fasc. 78.
47. MALj, Reg. I fasc. 160.
48. MALj, Reg. I fasc. 48
49. MALj, Reg. I fasc. 20

PRIPOMBE K DENARJU IN MERAM.

Naslednja pojasnila naj olajšajo razumevanje v razpravi navedenih denarnih vrednosti, izraženih v raznih novcih, ter količin, za katere so uporabljene stare mere.

Denar. Denarna enota, s katero so bile izražene denarne vrednosti, je bil goldinar. Po denarni reformi iz začetka XVI. stoletja se je goldinar delil na 60 krajcarjev in 240 denaričev oziroma na Kranjskem pozneje 180 "črnih" denaričev. Zaradi razvrednotenja beneškega denarja, ki je krožil tudi v naših krajih, je prišlo do razlikovanja med nemško in kranjsko veljavo. Prvotno, nekako do druge polovice XVII. stoletja, je 90 gld. nemške veljave imelo vrednost 100 gld. kranjske veljave; pozneje je bilo razmerje: 84 gld. 22 kr. 2 den. nem. velj. = 100 gld. kranjske velj. oziroma 100 gld. nem. velj. = 118 gld. 31 kr. 1/3 den. kranjske veljave.

Posamezni kovanci, ki so se v denarnem prometu uporabljali, so imeli naslednje vrednosti: 1 sold/šiling/=2/3 krajcarja; 1 petak=2 solda= 1 1/3 kr.; 1 osmak=8 soldov=5 1/3kr.; 1 libernik/libra/ /=20 soldov=13 1/3 kr. (Sergij Vilfan., Mere in uteži. Rokopis v MALj. /Sedemnajstica je bil novc za 17 kr. Vrednost dukata v zlatu se je spreminjala; nekaj časa je imel vrednost 3 gld./Dr.Fr.Kos, Zgodovinski pobirki iz loškega okraja. Izvestja muzejskega društva za Kranjsko 11/1892, str. 23 sl./

Žitne mere. Splošno uporabljana mera za žito do uvedbe dunajskega sistema je bila ljubljanski mernik, ki je držal 26.5 litra, štirji merniki so dali en star (106 litrov). Za podložniške dajatve so bile v rabi druge mere. Kot manjša žitna mera se je uporabljal bokal (Mass), ki je meril 1.65 litra, maseljc (Seitl) je bil 1/4 bokala. Dunajski modij, vagan (Metzen) je meril 61.49 litra. (Sergij Vilfan, Prispevki k zgodovini mer na Slovenskem s posebnim ozirom na ljubljansko mero. ZČ VIII/1954, str.84).

Tekočinske mere. Bokal (fürtl, Mass/ je na Kranjskem meril 1.65/ pa tudi 1.68/litra. Od druge polovice XVIII. stoletja se je uporabljal dunajski bokal, ki je meril 1.414 litra./Vilfan, Prispevki str.85./

Težinske mere. Funt(dunajski) je tehtal 0.560 kg, stot (cent) je imel 100 funtov, to je 56 kg.

Mere za seno in slamo. Seno in slamo so merili na peljaje (Fuder) in ladje(Ladt,lath). Te količine so težko opredeljive, včasih je peljaj označen kot eno-, včasih kot dvovprežen. Ob davčni rektifikaciji so cenili enovprežen peljaj na 3 ali 4, dvovprežen pa 5 do 8 stoto. Ladja je pomenila dva skupaj pritrjena čolna; uporabljali so jo za prevoz velikih tovorov (Alfons Müllner, Die Zukunft der Stadt Laibach, Argo IX/1901, stolpec 46.) Čoln je bil 18 do 20 m dolg, 2,5 m širok ter 0.9 do 1 m globok.

Dolžinske in površinske mere. Ljubljanski seženj (klaftra) v rabi približno do 1793, je meril 1.966 m., Dunajski seženj je meril 1.896 metra, palica (Stab, Stange) je merila 2 sežnja 3 palce, pa tudi le dva sežnja. Kvadratni seženj je obsegel 3.596 m², oral 0.56 ha; oral je imel 1600 kvad. sežnjev.

Kratice v opombah

- DAS = Državni arhiv Slovenije v Ljubljani
- GMS = Glasnik muzejskega društva za Slovenije
- GV = Geografski vestnik
- Franc.kat. = Franciscejski kataster
- KapALj. = Kapiteljski arhiv v Ljubljani
- LMS = Letopis Matice sloverske
- MALj. = Mestni arhiv v Ljubljani
- MMK = Mittheilungen des Museal-vereins für Krain
- RDA = Rektificirani dominikalni akti
- ŠkATj. = Škofijski arhiv v Ljubljani
- Vica = Vicedomski arhiv
- ZČ = Zgodovinski časopis

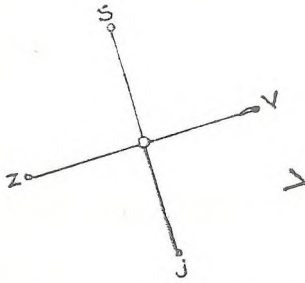
LJUBLJANA

s predmestji

po karti iz l.

1842 in 1849

500m 0 1000 2000m

Po originalu v DAS inani vi.
št. 108 (ORIG. MERILO 1:34560)
prepisal MILAN MILAC

